

Současná česká literatura

Distanční studijní text

Jakub Chrobák

Opava 2018

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Obor: Literatura a lingvistika, knihovnictví, informační vědy a archivnictví
Klíčová slova: Autorská čtení, angažovanost, ceny, časopisy, generace, internet, kritika, poezie, směr, skupina, underground, žánr.

Anotace: Opora je pomůckou a průvodcem po studiu dějin české literatury posledních let. Pod pojmem současná literatura tak myslíme ty texty, které vznikaly, nebo byly poprvé pro širší veřejnost zpřístupněny od 90. let 20. stol. do dnešních dnů. Práce bude rozčleněna do tří nestejně obsáhlých podkapitol mapujících tři dekády vývoje současné literatury-léta 90. 20. stol., nultá léta století 21. a desátá léta 21. stol. Různá rozsáhlost je daná kromě jiného i různým stupněm literárněhistorického poznání - zatímco o devadesátých letech existují monografie a práce syntetizující, o nultých letech máme alespoň jednu zastřešující publikaci, nejnovější desetiletí lze rekonstruovat jen na základě kritického ohlasu případně udělovaných ocenění.

Dále studijní opora nabízí řadu úkolů, v nichž se studenti zevrubně seznámí s konkrétními básnickými a prozaickými texty. Pod pojmem „současná“ rozumím vymezení od roku 1989 do dnešních dní, přičemž důraz je položen především na tvorbu let 90. století 20., protože právě ta už byla, alespoň částečně, podrobena odbornému zkoumání.

Zároveň však nabízím své vlastní členění až k současnosti, které vychází jak z mé činnosti pedagogické, tak především té kritické a editorské. Kromě zásadních bio a bibliografických údajů se tak studenti setkají i s jakýmsi návody, jak současnou literaturu číst, jak ji vnímat a jak si v ní vytvářet hodnoty. Konkrétní soubor autorů a hodnot je však pochopitelně výsledkem studentova pravidelného setkávání se současnou poezií. Názor jeho učitele je jen vodítkem, nikoli normou.

Autor: **Mgr. Jakub Chrobák, Ph.D.**

Obsah

ÚVODEM.....	5
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	6
1 CO JE TO VLASTNĚ SOUČASNÁ ČESKÁ LITERATURA.....	7
1.1 Datování současné české literatury	7
1.2 Proměny funkcí literatury.....	9
1.3 Ceny, ocenění a funkce knižního trhu.....	10
1.4 Nakladatelství, časopisy, kritika a literární život	12
2 LITERATURA V SOUVISLOSTECH	15
2.1 Kulturně politická situace a obecná charakteristika 90. let 20. stol.	15
2.2 Kulturně politická situace a obecná charakteristika nultých let 21. stol.	19
2.3 Kulturně politická situace současnosti	22
3 GENERAČNÍ ROZVRSTVENOST SOUČASNÉ ČESKÉ LITERATURY.....	28
3.1 Generační rozvrstvenost současné české poezie	28
3.1.1 Generace Nejstarší	29
3.1.2 Generace let šedesátých	32
3.1.3 Solitéři.....	37
3.1.4 Underground	38
3.1.5 Generace přelomu	40
3.1.6 Generace let devadesátých.....	44
3.1.7 Nejmladší generace básnické.....	48
3.2 Generační rozvrstvenost současné české prózy	49
3.2.1 Starší díla v novém kontextu.....	49
3.2.2 Romány o konci tzv. normalizace a sametové revoluci.....	52
3.2.3 Ve jménu autenticity	53
3.2.4 Autobiografie jako východisko.....	54
3.2.5 Underground jako téma.....	57
3.2.6 Literatura v kontaktu se čtivem.....	64
3.2.7 Nová jména, nové naděje	66
LITERATURA	76
SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY	77
PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	78

ÚVODEM

Tato studijní opora by pro vás měla být komunikativním průvodcem po studiu, který nahradí absenci hodin seminářů. Nejde tedy jen o soubor faktů, která se v ní ukrývají. Proto také je text, krom výkladové části, zaměřen na vaši aktivní účast při studiu a úkoly, které se zde objevují, lze kontrolovat formou emailu, či osobní konzultace s vyučujícím mimo hodinovou dotaci danou studijním programem. Aby se podařilo naplnit záměr, tj. provézt vás po dějinách české literatury na přelomu 20. a 21. stol., je nezbytné, abyste samostudiu a konzultacím věnovali intenzivní pozornost. Podobně intenzivní by pak měla být i vaše komunikace s vyučujícím.

Takovým způsobem se vám nabízí možnost proniknout do generačního rozvrstvení současné literatury, získat přehled o způsobech, jak současnou literaturu potkávat, kde lze hledat komentáře k ní. Získáte i schopnost kriticky se vztahovat k dílům, která jsou a byla v minulosti oceňována.

Proto, abyste pokud možno okamžitě získávali zpětnou vazbu, která vám ukáže, jak dalece látku ovládáte, jsou v opoře nejrůznější typy úkolů. Menší část z nich je ověřitelná (Kontrolní otázky) a odpovědi na ně lze najít v Odpovědích na konci práce, větší část (Případová studie, Další zdroje apod.) ovšem je záležitostí interpretační, proto je, opakujeme, nezbytné dané úkoly konzultovat emailem (jakub.chrobak@fpf.slu.cz), nebo osobně s vyučujícím. Na druhou stranu jsou úkoly formulovány tak, aby bylo možné pořádat také jakási společná kolokvia, ať už formou setkání v rámci konzultačních hodin, nebo skrze domluvené webové rozhraní, kde se vámi vypracované návrhy řešení budou konfrontovat s řešeními vašich kolegů. Vyučující zde v ideálním případě hraje roli jen jakéhosi moderátora, který usměrňuje vaše uvažování.

K tomu, abyste předmět zdárně absolvovali, je třeba si připomenout znalosti z disciplín mapujících vývoj české literatury zejm. v druhé polovině 20. stol., zároveň je ale též třeba ovládat elementární metody interpretace a analýzy, protože na jejich aplikaci samostudium i práce s oporou stojí.

Doufám, že i při zvýšených nárocích bude předmět a práce s oporou vzrušujícím dobrodružstvím, protože současná literatura je tím uměleckým vzkazem, který by k vám měl promlouvat řečí dnešní, a tedy i řečí nejintimnější, nejbliže přístupnou a nejlépe srozumitelnou.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Následující text vás provede po třech dekadách vývoje české literatury. V první části se zaměříme na to, jak se změněná kulturně-politická situace promítla nejen do samotné literatury, ale též do proměny literárního života.

Budeme sledovat, jak po období nesvobody zpočátku vzniká jakýsi tvořivý chaos daný jednak prací nových a nastupujících literárních generací, ale též zaplňováním bílých vydavatelství na mapě české literatury.

Postupně se tak dostaneme až na konec století a do století následujícího, kde už bude možné sledovat jaksi stabilizovaný literární prostor, s časopisy, cenami, nakladatelstvími i významnými festivaly.

Totéž pak lze pozorovat i v nultých desátých letech 21. stol., s tím rozdílem, že zde intenzivněji vstupují do hry konfrontace literatury a dalších druhů umění a otázka publikace ve virtuálním webovém prostředí už není tématem k diskuzi, ale etablovaným prostorem, který je součástí literární mapy.

V jednotlivých kapitolách bude pojednáno jak o poezii, tak o próze; divadlu je věnována jen minimální pozornost, protože do diskuze o dramatu dnes zcela intenzivně a samozřejmě vstupují otázky teatrologické a otázka dramatu je dnes spíše problémem jevištním, než textovým; vždyť i většina současné dramatické produkce vychází jako programy konkrétních představení, a ne jako samostatné knihy.

V rámci možností bude prostor věnován i literární kritice nejen v podobě konkrétních kritických reflexí, ale i jako dalšího žánru literatury a literární vědy.

1 CO JE TO VLASTNĚ SOUČASNÁ ČESKÁ LITERATURA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této vstupní části bude vymezena oblast zájmu a zdůvodněno, proč k pojmu v textu přistupuji právě takto.

Zároveň budou pojmenovány elementární rozdíly, díky nimž se současná literatura odlišuje od té vznikající v předchozích obdobích, zároveň ale zdůrazním to, co zůstává a je pro literární život konstantní a určující.

CÍLE KAPITOLY

Pochopit, proč má smysl vydělovat současnou literaturu a pokusit se zdůvodnit, proč právě tento způsob je smysluplný.

Naučit se přistupovat k současné literatuře nejen jako k médiu zábavy, ale především jako k uměleckému dílu.

Umět rozlišovat mezi různými patry literatury.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

datování, současná literatura, r. 1989, funkce literatury, ceny a ocenění, literární život, kritika

1.1 Datování současné české literatury

Pokud vůbec chceme na začátku vůbec přemýšlet o tom, co všechno obnáší pojem současná literatura, musíme si položit otázku, jak vůbec danému pojmu rozumět. Na jedné straně je možné rozumět současnosti velice široce, tedy jako období, které bezprostředně předchází našim časům. V takovém případě by se za současnou literaturu pokládala literatura 20. století, případně literatura druhé poloviny 20. století. Takové vymezení je sice samozřejmě možné, ale přece jen má jistou nevýhodu – její dějiny už sahají do období, které

je de facto mimo horizont našeho znovu zpřítomňování, jinak řečeno, že už je jen minimum pamětníků, kteří danou dobu zažili a mohou ji nějak konkretizovat, byť si jen ve svých vzpomínkách. Chápeme, že v době moderních technologií je možné si takové materiály založené na postupech orální historie lehce opatřit, ovšem my máme na mysli něco trochu odlišného - jde o intimní, rodinou, sdílenou zkušenost, kdy se doba minulá evokuje jaksi autenticky, v rodinném a mentálně i emočně blízkém kruhu.

Druhým extrémem, jak řešit otázku současné literatury, je přiklonit se k imperativu dneška a současnosti, modernosti. V tomto případě by se jednalo o literaturu vznikající v posledních pěti, maximálně deseti letech. Takový extrémní pohled na věc by s sebou nesl jednu velmi nebezpečnou konotaci - mohl by v jistém ohledu nabourat, nebo rovnou zcela rozbít představu a vědomí kontinuity. V takovém pojetí by totiž literatura přestala existovat jako instituce, jako oblast umění, ve které jednotliví autoři nežijí ve vzduchoprázdnu vlastních emocí a prožitků, ale jsou součástí určitého dějinného a historického vývoje. Zkrátka: omezení pouze na nejsoučasnější proudy neumožňuje vidět literaturu v širší kontextové perspektivě a je zcela nepřátelská ke kritickému uvažování – neumožňuje uvidět hodnotu jednotlivých děl v souvislostech vývoje celé národní literatury.

Proto se jeví jako nejcennější takové vymezení pojmu, které reflektuje soudobost vznikajících textů, tedy dobu, která není od dnešního čtenáře diametrálně vzdálena, na druhou stranu umožňuje zhlédnout už i určitou vývojovou linku a jisté směřující tendence uvnitř naší literatury. Jak tedy hledat mezníky? Tím prvním se zdá být rok 1989. Nejde ani tak o rok, který by vnesl do literatury nějaké zásadní směřování, ukončil nebo započal výraznou tendenci, ale jde o rok, kdy se základně proměňuje literární život a prostředí: po období nesvobody, cenzury a násilného vydělení české literatury do tří komunikačních kanálů (literatura oficiálně vydávaná, samizdatová a exilová) se česká literatura opět etabluje jako celek a tři okruhy se slévají v jeden celek. Krajním bodem na druhém pólu časové osy je současnost, protože prozatím jde o oblast, která má ještě živé styčné body právě s koncem 80. a počátkem 90. let. Je otázkou budoucnosti, nakolik ponechat rok 1989 jako mezník, nebo se i toto období stane součástí dějin české literatury 20. stol. a dojde ke klasickému literárněhistorickému členění na staletí. Prozatím se mně zdá, že literatura 90. let 20. stol. má jistě daleko větší vazby na literaturu nového tisíciletí, než na tu vycházející v 80. letech 20. stol.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 1

Jaké druhy vymezení pojmu současná literatura se nabízejí a jaké jsou jejich výhody a nevýhody?

1.2 Proměny funkcí literatury

To, co se po roce 1989 objevilo okamžitě jako jeden z prvních důsledků Sametové revoluce, byla proměna funkcí literatury a jejich vztahů k ostatním typům médií a umění. Na jedné straně se česká literatura po dlouhé době dostala do situace principiálně svobodné, tzn. že jejím úkolem už nebylo plnit žádné další vedlejší funkce, jako např. funkce obvykle spjaté s žurnalistikou (před r. 1989), národně uvědomovací (od počátku 19. stol. do r. 1918 a dále), hagiografické (středověk a doba barokní). Literatura byla po dlouhé době tzv. vydána sama sobě, její ambicí se zdálo být naplňování principiálně estetické funkce. Samozřejmě že toto nebyl jediný pohyb uvnitř literatury, ale na počátku 90. let 20. stol. to byl jev zcela nový a nadšeně přijímaný.

S tím samozřejmě ale také poměrně rychle, po období jakéhosi hladu po nevydávané české beletrii, dochází k ústupu čtenářského zájmu: literatura vydána sama sobě a koncentrovaná na otázky estetické se nutně stává exkluzivním zbožím a nemůže odolávat v konkurenci nových médií (v 90. letech 20. stol. především televize a kina, dnes samozřejmě především videa a internetu), navíc je ve zcela nové míře konfrontována s překladovou literaturou, a to nejen s tou, které říkáme krásná, ale též s čtivem a knihami žánrovými. To vše postupně vede nejprve k omezení čtenářské skupiny a dnes můžeme mluvit o jakési její stabilizaci a snad i nepatrnému zvyšování. V principu ale jsme svědky toho, jak se literatura sžívá se situací přirozenou, se stavem, kdy je popelkou, která musí být v rámci celospolečenského diskursu protežována jak státní podporou, tak také supportem skupinek nadšenců a příznivců.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 2

Jaké funkce plnila literatura před rokem 1989 a jaké zejména plní dnes?

Tento emancipační trend současné české literatury byl poměrně rychle narušen hned dvěma způsoby. Na jedné straně se začaly, už od poloviny 90. let 20. stol., smývat rozdíly mezi literaturou a čtivem, což bylo dáno především tím, že prodej čtivých románů se ukázal být zpočátku poměrně velmi výnosným obchodem, který zajišťoval jak autora, tak i nakladatele. Navíc, český čtenář byl čtenářem poměrně vytříbeným, takže přijímal texty kvalitně napsané soustředěné na poněkud jednodušší, nebo spíše povrchnější témata. V české próze tak můžeme sledovat nástup celé řady autorů, kteří své psaní modifikovali pro potřeby čtenářů a vznikla tak oblast velmi kvalitního literárního mainstreamu, který fungoval, zdálo se, úspěšně na obě strany - lákal čtenáře a saturoval autory a nakladatele.

Z jiné strany, ze strany básnické, přišel atak po roce 2000. Byl spojen s tehdy nastupující básnickou generací, která špatně nesla skutečnost, že poezie živoří kdesi na okraji čtenářského i společenského zájmu a začali tento stav spojovat s básnickou produkcí 90. let 20. stol., která snad údajně, díky právě zapouzdření se do vnitřních témat, vzdálila společnosti

a společenskému dění. V souvislosti s tím se otevřela otázka sociální i jiné angažovanosti poezie.

DALŠÍ ZDROJE

Najděte na internetu články zaměřené k polemice o angažované poezii. Uspořádejte spolu s pedagogem malou názorovou burzu, ve které argumentujte jednak vlastní představou o funkci a významu literatury, jednak názory, které jste vyhledali.

Pohlédneme-li na diskuzi o angažovanosti a porovnáme ji s výsledky, tj. s množstvím kvalitních básní, které se věnují otázkám společenským, ukazuje se, že jde v českém prostředí spíše o oblast marginální, která stále ještě čeká na své svébytné uchopení. Zcela jistě ale tato diskuze přispěla k úvahám nad tím, jaké jsou funkce a možnosti literatury.

Podobným podněcujícím elementem se každoročně stávají jak výroční ceny Magnesia Litera, tak antologie vybraných českých básní *Nejlepší české básně*. Oba tyto projekty se také svérázně podílejí na kontinuální a trvalé diskuzi o hodnotách, možnostech a směřování současné literatury a poezie.

V divadelním světě je v tomto smyslu situace přece jen poněkud odlišná, protože divadelní hry vycházejí téměř výhradně jako součást programů jednotlivých divadelních scén. De facto jediné větší nakladatelství, které se kontinuálně věnuje vydávání divadelních her a dramát, je nakladatelství Větrné mlýny. O to intenzivněji se diskuze o současném českém dramatu přesunula z periodik literárních na ta divadelní, takže se tyto otázky řeší spíše v Divadelních novinách a v rámci Cen divadelní kritiky než v rámci diskuzí v *Tvaru*, *Hostu* či *Revolver Revue*.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Projděte si výherce posledních pěti ročníků Cen divadelní kritiky v kategorii Poprvé uvedené česká hra. Znáte divadlo, kde se dané hry inscenují? Viděli jste nějakou? Pokuste se opatřit si informace o zmiňovaných hrách a napište text, v němž se zamyslíte nad tím, jak dostupné jsou texty současných českých divadelních her.

1.3 Ceny, ocenění a funkce knižního trhu

Další oblastí, kde se zásadně proměnilo fungování literatury, je vůbec způsob fungování knižního trhu, proměnilo se celé literární pole. V čem? Především v tom, že se stalo pro-

storem zcela svobodným. Tato odblokace cenzury sice na jednu stranu literaturu osvobodila, na stranu druhou z ní udělala oblast de facto nesledovatelnou. Dnes už zcela jednoznačně víme, že není v silách jednotlivce sledovat v úplnosti knižní trh v rámci jednoho roku, a to ani u jednotlivých žánrů. Dokonce když se podíváme na jednotlivé ročenky *Nejlepší české básně*, zjistíme, že ani zde není garance toho, že editor a arbitr prostudují celou básnickou produkci v rámci jednoho roku. O to intenzivnější roli pak hrají ty elementy literární komunikace, které se podílejí na šíření literatury a informování o ní.

Velmi podstatnou úlohu pak hraje pochopitelně literární kritika, která se ovšem zejména v dnešní době nachází v těžké defenzivě a hluboké krizi. Je to dáno mnoha faktory a ještě o nich bude řeč na jiném místě. Další významnou roli pak hrají nejrůznější literární ceny, z nichž nejprestižnější jsou Státní cena za literaturu, Cena Jaroslava Seiferta, Magnesia Litera. Existuje ovšem ještě řada dalších ocenění.

PRO ZÁJEMCE

Z dostupných zdrojů sestavte tabulku cen podle důsaznosti, periodicity, šíře zájmu. Jaké ceny zhruba tedy v České republice máme? Projděte též seznam laureátů z 90. let 20. stol. Jsou tu jména spíše se opakující, nebo přibývají stále nová?

Kromě cen ale se objevil, zejména na počátku nového tisíciletí, fenomén, který zcela proměnil fungování knižního trhu. Jde o fenomén autorských čtení a literárních festivalů. Jde o aktivity tak rozsáhlé a natolik oslovující, že se dnes dá mluvit o tom, že nejméně třetina trhu s knihami se odehrává právě v rámci autorských sebeprezentací a festivalů. Je to samozřejmě dáno též prostým ekonomickým zřetelem: zatímco kniha, kterou si čtenář koupí skrze distribuční kanály, přináší nakladateli, či autorovi (často jde o jednoho a téhož člověka, pokud jde o financování knihy) jen malé procento z prodeje, při autorském čtení si autor ponechává celou částku, která pak může být o dost nižší než ta distributorská. Navíc, díky již zmíněné záplavě titulů a textů je takový kontakt s autorem též velmi motivačním prvkem, posluchač může okamžitě konfrontovat svá očekávání se slyšeným textem a tak se intenzivněji a především kvalifikovaněji rozhodnout.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Na webových stránkách vyhledejte co nejvíce informací o těchto literárních akcích, ve skupině si je rozdělte:

Festival spisovatelů, Měsíc autorského čtení, čtení v kavárně FRA, Básnické hlasy v Opavě, klub Fiducia v Ostravě, Potulný dělník a Potulná akademie v Brně, Skalákův mlýn, Krákor, Magorova studánka, večery časopisu Tvar atp. V řízené diskusi odpovězte na tyto otázky: Jakou oblast jednotlivé festivaly či prostory pokrývají? Jak často se konají? Na

závěr napište kritickou esej, ve které zhodnotíte, který z projektů referujete a z jakých důvodů.

1.4 Nakladatelství, časopisy, kritika a literární život

Jak už bylo několikrát zdůrazněno, po roce 1989 se začal literární života vyvíjet velmi prudkým pohybem. Kromě toho, že ještě vycházely knihy nakladatelských domů existujících před rokem 1989 (Mladá fronta, Československý spisovatel a řada dalších), poměrně rychle se jednak etablovaly ty, které existovaly už v minulém režimu, ale pracovaly v modelu samizdatovém. To byl příklad Pražské imaginace, která např. vydala básnické dílo Karla Maryska, sebrané spisy Egona Bondyho, nebo třeba Bohumila Hrabala. Byl to i příklad *Revolver revue*, která původně pokračovala jako časopisecká základna českého undergroundu s ambicí stát se reprezentativní kritickou platformou (projekt časopisu *Kritická příloha RR*), a dnes představuje jak nakladatelský dům vydávající literaturu různého rozsahu, tak časopis s velkou tradicí *Revolver Revue*. Stejně tak je ale „značka“ RR důležitá i pro internetový portál, kde se shromažďuje kvalitní publicistika umělecká i ta žurnalistická. Naopak třeba projekt Ludvíka Vaculíka Edice Petlice neměl svého pokračování a vydávání autorů z tohoto komunikačního okruhu přebralo brněnské nakladatelství Atlantis.

Kromě těchto nových, nebo spíše staronových nakladatelství se ovšem vyrojila celá řada dalších. Na tradici vydávání časopisu i knih v Brně navázala skupina kolem Miroslava Baláštíka, Tomáše Reichla a M. J. Stöhra a vznikl Host, nakladatelství soustřeďující se zpočátku převážně na svou edici poezie, dnes představující velmi živé a úspěšné nakladatelství, které vydává jak knihy teoretické (Strukturalistická knihovna, Teoretická knihovna, jednotlivé knihy v nejrůznějších vědeckých a odborných edičních řadách), tak pochopitelně poezii (kromě klasické řady s prostým názvem Poezie je to též řada autorů, jejichž dílo pokládají redaktori za něčím výjimečné, proto má řada název Rex, a dále jsou to soubory básnických děl a výborů nejrůznějších autorů, od Bogdana Trojaka přes Petra Hrušku až po Víta Slívu či Jiřího Rulfa). Zároveň Host ale vydává i např. severské detektivní romány a pochopitelně existuje též jako časopis navazující na tradici brněnského *Hosta do domu* vycházejícího v 60. letech 20. stol.

Dalším novým, ale velmi aktivním nakladatelstvím v oblasti poezie se stalo nakladatelství Torst Viktora Stoilova, které vydávalo jak souborné dílo I. M. M. Jirouse, tak třeba dílo Václava Havla, Ivana Blatného, Violy Fischerové a řady dalších. Torst dnes představuje velmi prestižní nakladatelský dům, který je široce rozkročen, vydává tedy jak původní českou poezii i prózu, tak literaturu odbornou i překladovou.

Téměř výhradním básnickým nakladatelstvím se pak stalo, zejména v novém tisíciletí, nakladatelství Triáda, které vydává autory své, v řadě věcí zcela odlišné, ale leccím společné. O jejich významu ještě budeme mluvit v kapitole následující, zde tedy jen jmenujme např. Pavla Rajchmana a Pavla Kolmačku. Dalším z nakladatelství, které poezii věnuje

velkou pozornost, je nakladatelství Dauphin, které zase sází na méně známá, ale pro redaktory a majitele nakladatelství podstatná jména a poetiky. Dění na Ostravsku, ale též překladům z jiných slovanských literatur se věnuje ostravské nakladatelství Protimluv.

Tak jako u básnických generací a proudů i zde platí, že výčet je pouze ilustrativní a má upozornit na ty nakladatelské domy, které svou pozornost k poezii zaměřují soustavně, nečiním si tedy nárok na nějaký definitivní výčet.

PRO ZÁJEMCE

Jaká nakladatelství existují ve vašem okolí a jak o sobě dávají vědět? Seznamte o nich své kolegy formou kratší přehledové zprávy, využijte i prvky PR, pokud uznáte za vhodné a potřebné, případně prvky kritické, pakliže jejich činnost nebo prezentace neodpovídá vašim představám.

Mluvil jsem tu teď o nakladatelstvích, ale stejně podstatnou úlohu v literárním životě, ne-li ještě významnější, zejména pokud jde o začínající autory, představují literární časopisy. Je velkým neštěstím dnešní doby, že se tak málo pozornosti věnuje právě literárním časopisům a děním v nich a kolem nich, protože tím se podrývá elementární fungování literatury jako instituce, v níž jde, kromě jiného, také o jakousi společenskou a obecně lidskou kultivaci. I přes neutěšené podmínky ekonomické, i přes de facto nulovou podporu státu, časopisy přesto existují a dají se členit podle toho, jak často a s jakou působností vycházejí.

Jednak jsou to časopisy celonárodní, hledající svou rezonanci po celé ČR, to jsou časopisy *Tvar*, *Host*, *Literární noviny*, kde se akcentují témata obecná. Rozdíl zde je pouze v periodicitě – *Tvar* je čtrnáctideník, *Host* vychází desetkrát do roka a *Literární noviny* jednou měsíčně. Do této skupiny lze ještě začlenit i časopis *A2*, který ovšem je principiálně spíše časopise obecně společenským, v němž je pouze jistá část věnovaná literatuře.

Dále jsou to časopisy jako *Souvislosti*, *Psí víno*, *Aluze*, které též cílí na všechny čtenáře, ale mají své vymezení – *Souvislosti* na kontext světové literatury, *Psí víno* se pokouší zaměřovat na nejmladší poezii českou a *Aluze* se pokouší přinášet též teoretické uvažování o literatuře.

Časopis *Protimluv* představuje v tomto kontextu jistou výjimku – směřuje též k čtenářům po celé ČR, ale jeho lokální zakotvení je zcela jednoznačně směřováno na Severní Moravu, do Slezska a zejména na Ostravu, což je kromě jiného dáno i tím, že právě Ostrava má v posledních letech poměrně výsadní postavení mezi městy, pokud jde o její atmosféru a vztah k poezii a kultuře. Dále existuje celá řada regionálních a internetem se šířících časopisů, které sledují různé čtenářské skupiny a zaměřují se nejen na literaturu původní, ale

i na tu překladovou. Mezi naše nejstarší časopisy vyvěšované pravidelně též na internetu patří časopis *Texty*.

Opakuji – je zase celá řada místních a regionálních časopisů a je v pořádku, že existují, tyto poznámky mají jen upozornit na ty, které už mají jistou tradici a určitou dobu se podílejí na podobě českého literárního života.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL Č. 1

Projděte si jednotlivá čísla jmenovaných časopisů. Zaměřte se na jejich jednotlivé rubriky a písemně odpovězte na tyto otázky: Jaké rubriky v současných literárních časopisech dominují? Absentují podle vás nějaké?

SHRNUTÍ KAPITOLY

V kapitole jste si připomněli fakt, že rok 1989 nebyl sice žádným mezníkem ve smyslu uměleckém (nevyšla žádná převratná kniha), ale stal se zásadním rokem proměny postavení literatury ve společnosti. S tím souvisí i možnosti členění tohoto období. Proti starším pojetím, nevymezujícím tento rok jako mezník a chápajícím literaturu jako jednolitý proud od r. 1945, či oproti nejnovějším pohledům akcentujícím pouze dění posledních několika let, razím názor, že jde o literaturu vzniklou a vydávanou pro širokou veřejnost od roku 1989 do dnešních dnů. Dále jste poznali proměnu funkcí literatury, v 90. letech snad poprvé v literárních dějinách, zůstala literatura „sama sobě“, což ji sice na jedné straně přineslo velkou svobodu tvůrčí, na straně druhé ale též (domnívám se, že přirozený) odliv čtenářů. To se v pozdějších debatách stalo tématem k diskuzím. Zároveň jste poznali, jak mnohovrstevnatý je literární život dneška a že kromě autorů a jejich knih zahrnuje nejen nakladatelství a literární časopisy s jejich nedílnou součástí, literární kritikou, ale též řadu autorových čtení či festivalů současné literatury. Kromě toho je dnes literatura velmi významně strukturována i formou literárních cen a ocenění, jejichž základní charakter jste též poznali.

---

2 LITERATURA V SOUVISLOSTECH

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této části se seznámíte s kulturně politickou situací a vůbec postavením literatury ve společnosti. Vazba na politiku zde bude spíše okrajovou záležitostí, půjde o propojenost vazeb a o hledání postavení literatury ve světě. Dozvíte se také, jakou pozici měli a mají jednotlivé literární druhy.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly byste měli rozumět tomu, proč v souvislosti s 90. léty 20. stol. mluvíme o plodivém, nebo tvořivém chaosu, proč nastává v novém tisíciletí jakési vystřízlivění a proč dnes hovoříme o nejrůznějších krizích. Měli byste být schopni analyzovat a vyargumentovat, nakolik jsou dané krize skutečné, nakolik jde o konstrukt a co z daného stavu lze připsat na vrub literatuře a co jejímu přijímání.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

kulturně politická situace v 90. letech 20. stol., v nultých a desátých letech 21. stol.; Václav Havel; Václav Klaus; Miloš Zeman; nakladatelství; PEN klub; spisovatelské organizace

---

2.1 Kulturně politická situace a obecná charakteristika 90. let 20. stol.

Základním rysem tohoto období, zejména v jeho počátku, byla obrovská euforie daná společenskou změnou. De facto celý národ přivítal proměnu politického zřízení a v počátcích se ikonou nového směřování země stal budoucí prezident Václav Havel. Což ostatně bylo dáno i jeho aktivitou před rokem 1989. Abyste si dokázali představit východiska, z nichž Havel vyšel, zde jeho projev při demonstraci v prosinci roku 1989:

**Václav Havel: Projev k demonstrantům
Praha, Václavské náměstí, 10. prosince 1989**

Vážení přátelé,

velký společenský pohyb v naší zemi, který prožíváme, vyvolali studenti, k nimž se ihned přidali umělci a celá kulturní obec. Přesně před třemi týdny, v neděli 19. listopadu, vzniklo v pražském Činoherním klubu Občanské fórum jako pokus o sjednocení a koordinaci všech občanů a společenských sil, které už mají dost totalitního systému a chtějí se konečně chovat svobodně. Od té doby se stalo mnoho věcí. Mrtvolné a mnohaleté ticho ponižovaných lidí prorazil lidový mnohohlas. Mnozí tu vzrušenou a dramatickou dobu nazývají pokojnou revolucí. Uměle zastavené dějiny se náhle rozběhly závratnou rychlostí, rychlostí, která nás všechny znovu a znovu překvapovala. Historici tu dobu jednou budou analyzovat a řeknou nám, co to vlastně bylo.

Jsem tu zplnomocněn mluvit za Občanské fórum. Toto fórum navázalo na původní požadavky studentů a rozhodlo se žádat, aby byly provedeny některé důležité změny do Dne lidských práv, tedy do dneška. Po celé zemi rychle vykvetla občanská fóra, rychle se vytvořila síť stávkových výborů, začly vznikat nezávislé organizace, sdělovací prostředky si vydobily svobodu slova. Fórum znamená náměstí. Naše země se stala jediným velkým náměstím, kde každý mohl a může promluvit. Současně s Občanským fórem začala na Slovensku působit jeho sesterská iniciativa Verejnost' proti násiliu, která se rychle stala skutečným mluvčím slovenského národa, která s Občanským fórem úzce spolupracuje a která má tytéž požadavky. Pod tlakem tohoto velkého lidového vzednutí provedlo politické a státní vedení některé důležité kroky.

Pokusme se je shrnout:

1) Z ústavy byl vypuštěn článek o vedoucí úloze KSČ a o marxismu-leninismu jako státní ideologii.

2) Ze všech svých funkcí odstoupili nejzkompromitovanější představitelé starého režimu v čele s Milošem Jakešem.

3) Po mnoha nesmírně složitých jednáních, plných napínavých zvratů, byla sestavena vláda národního porozumění. Před chvílí složila slib do rukou prezidenta republiky, a lze vás tedy s ní seznámit. Devět jejích členů se těší přímé podpoře Občanského fóra a Verejnosti proti násiliu. Jsou mezi nimi i dva členové KSČ, které jsme přímo do vlády doporučili. Naši plné podpoře se těší i dva příslušníci ČSL. Jsme šťastni, že prvními dvěma místopředsedy vlády jsou dr. Ján Čarnogurský, jeden ze skutečných politických mluvčích slovenského národa, a Valtr Komárek. Spolu s dalším místopředsedou Vladimírem Dlouhým a Václavem Klausem, ministrem financí, tvoří ekonomický tým, který je nám zárukou cesty ke skutečné ekonomické reformě.

Polovičatá přestavba, jak byla dosud připravována, by znamenala neštěstí pro naši ekonomiku. Rychle se musí pokojně a bez jakýchkoli sociálních otřesů proměnit ve skutečnou ekonomickou reformu. Jsme šťastni, že ministrem zahraničí je signatář Charty 77 a dosavadní mluvčí Občanského fóra Jiří Dienstbier. Jsme šťastni, že ministrem práce a sociálních věcí je dělník z ČKD Praha Petr Miller. Mezi dalšími, které Občanské fórum a Verejnost' proti násiliu podporuje, vidíme šťastni našeho přítele Richarda Sachra z ČSL. Ministerstvo vnitra bude zatím řízeno předsedou vlády a jeho dvěma prvními místopředsedy Jánem Čarnogurským a Valtrem Komárkem. Státní bezpečnost bude vyčleněna z tohoto ministerstva a podřízena zvláštnímu výboru, podléhajícímu prvnímu místopředsedovi vlády Jánovi Čarnogurskému. Předsedou Federálního úřadu pro tisk a informace je signatář Charty 77 Miroslav Kusý. Tato funkce se pravděpodobně promění v ministra vlády. Zákonnou cestou bude přestrukturována vláda, některá ministerstva budou pravděpodobně sloučena, některá zrušena a některá nově zřízena, jako například ministerstvo životního prostředí.

Domníváme se, že tato vláda se právem nazývá Vládou národního porozumění. Je to samozřejmě vláda prozatímní, která má dovést naši zemi ke svobodným volbám, v nichž si naše národy po mnoha desetiletích poprvé zvolí svobodně své představitele do všech zastupitelských sborů.

KSČ nese odpovědnost za všeobecný duchovní, mravní, politický i hospodářský úpadek naší země.

Vyzýváme ji proto, aby své nejlepší lidi postavila do svého čela a pomohla nám všem převést tuto zemi od totality k demokracii.

4) A poslední důležitá zpráva: prezident republiky dr. Gustáv Husák odstoupí dnes ze své funkce.

Vyhráno ještě není. Ale úspěchy to jsou velké a dávají velkou naději nám všem. Jsou to úspěchy nás všech, obou našich národů. Bez jejich spontánního probuzení by nebylo těchto úspěchů dosaženo.

Naše pokojná revoluce vznikla z odporu studentů a posléze celého národa proti násilí, špíně, intrikám, bezpráví, mafii, privilegiím a perzekucím. Zachovejme jí její čistotu, mírumilovnost, láskyplnost i její ve-sele přátelský přídech!

Dbejme o to, aby tyto hodnoty rozkvétaly dál! Nedopusťme, aby kdokoli jakkoli pošpinil tuto krásnou tvář naší pokojné revoluce!

Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávisť!

(cit podle www.vaclavhavel.cz)

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 3

Jaké jsou základní hodnoty pro Václava Havla, které se dají z projevu vyčíst?

Politická proměna roku 1989 způsobila chaos na knižním trhu – vedle sebe se najednou objevily texty, mezi jejichž dobou vzniku bylo i několik desetiletí. Začínají totiž vycházet texty do té doby známé jen omezenému okruhu lidí kolem samizdatových edic nebo napojených na exilová nakladatelství. Zároveň vznikala i literatura nová, která ale byla, zejména zpočátku, jakoby neviditelná.

Významnou změnou prošly i spisovatelské organizace – existující Svaz československých spisovatelů se sice pokoušel dál existovat, a dokonce navazovat kontakty s autory v minulosti zakazovanými, brzy však byl nahrazen jinými organizacemi. **Obec spisovatelů** vznikla v roce 1989 ve snaze distancovat se od tehdejšího Svazu. V témže roce byl znovu oživený **PEN klub**.

Předsedové Obce spisovatelů:

1989–1990 Ivan Wernisch

1990–1994 Milan Jungmann

1994–1996 Eva Kantůrková

1996–2002 Antonín Jelínek

2002–2004 Ivan Binar

2004–2008 Eva Kantůrková

2008–2011 Vladimír Křivánek

od 2011 Tomáš Magnusek

Předsedové Českého centra PEN klubu:

1989–1990 Jiří Mucha (čestným předsedou až do své smrti 5. 4. 1991)

1990–1992 Ivan Klíma

1993–2005 Jiří Stránský

od 2006 Jiří Dědeček

Nicméně jedním z rozhodujících faktorů ovlivňující podobu současné literatury bezpochyby byla a je její ekonomická rovina. Jiří Zizler o 90. letech 20. století píše: "Do světa literárního provozu stále agresivněji pronikalo tzv. čtivo, reagující na přirozenou poptávku širokých čtenářských vrstev, ale i na fakt, že po změně společenské situace mnoho čtenářů

rezignovalo na bývalé náročnější preference a začalo vyhledávat typ textu, jenž odpovídal potřebám relaxace. I podnikání v kultuře začalo mít tržní charakter a z knihy se stala pouhá spotřební komodita.

Ekonomický liberalismus, jenž rezignoval na humanitní, duchovní i mravní závazky a vazby, nahlížel umělecký a intelektuální svět nedůvěřivě a podezíravě. Václav Klaus (ještě počátkem desetiletí pravidelný přispěvatel Literárních novin) roku 1998 v polemice s jejich šéfredaktorem o intelektuálech tvrdil, že „v genech mají zakódovaný elitismus a víru ve svou nadřazenost a mají obrovské ambice organizovat svět podle svých představ.“ Klausův antipod Václav Havel, inklinující k masarykovskému pojetí reprezentace veřejné služby, naopak ztělesňoval spojení politiky a humánně založeného intelektuálního uměleckého základu." (In Kolektiv: *V souřadnicích volnosti. Česká literatura 90. let 20. století v interpretacích*. Praha: Academia, 2008, s. 17.)

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Jaké jsou hlavní výtky, které Zizler směřuje k společenskému vývoji v 90. letech 20. stol.? Napište kratší polemický text, ve kterém vyargumentujete, nakolik se váš náhled shoduje, či rozchází s pohledem literárního historika.

Po změně politického a společenského systému následovala samozřejmě také proměna ve světě knih. Prvním rozhodujícím kritériem byl zánik cenzury a vznik celé řady malých a nových nakladatelství, která se rozhodla jednak zaplnovat „bílá místa“ a vydávat knihy autorů, kteří před rokem 1989 oficiálně vycházet nesměli, nebo se zaměřila nová generační okruh začínajících autorů. Je paradoxní, že právě v této situaci dochází k významnému odklonu od českého divadla, které přeci stálo v centru pozornosti v době revoluční. Bylo to dáno řadou faktorů a od poloviny 90. let také pochopitelně situací ekonomickou, kdy došlo k významným reformám a divadlo bylo postaveno před otázkou, jak má vůbec ekonomicky existovat, takž: "ztratilo touhu zápasit, protože tato touha není obchodně spolehlivá, a spokojilo se s úkolem bavit, protože je obchodně spolehlivější." (Königsmark, V. "Diagnóza "past" po roce"m Divadelní noviny, 3, 1994, č. 9, s. 1). Libor Vodička k tomu v knize *V souřadnicích volnosti* píše: "V takové situaci divadlo rezignuje na rizika vyplývající z hledání a zbavuje se autora - dramatického básníka, jenž je okamžitě nahrazen zručným řemeslníkem, plně oddaným provozním záležitostem a podmínkám, který se orientuje převážně na úspěšné divadelní kusy: klasický repertoár, dramaturgie a na populární komedie. Atmosféra velkých očekávání a nadějí byla na počátku desetiletí transformována do afirmativní strýzlivosti, která radila neriskovat a přidržovat se ověřených jistot." (Vodička, L., "Drama", In *V souřadnicích volnosti*, Praha: Academia, 2008, s. 559.)

2.2 Kulturně politická situace a obecná charakteristika nultých let 21. stol.

Nové tisíciletí nezačalo žádnou pompézní kulturní událostí, jen se v prvních letech dokončily některé nastartované procesy, které se potom promítly do literárního života jako celku.

Pokud jde o obecné podmínky, zdánlivě se dostala česká literatura do poměrně stabilizované a klidné situace, jenže právě to jejímu vývoji příliš neprospělo, navíc se začaly prosazovat trendy, které do té doby nenaznačovaly tak vehementně svou znehodnocující povahu.

Politicky velmi zásadní změnou byla nově vzniklá společenskopolitická platforma, která se ustálila po odchodu Václava Havla z pozice aktivního politického činitele. V roce 2003 došlo v tomto smyslu k zásadní proměně: Česká republika de facto 10 let po svém vzniku sledovala odchod jednoho z nejvýznamnějších politiků její historie. Jeho nástupcem se stal dlouholetý politický soupeř, ale též významný ideový odpůrce, Václav Klaus.

Dámy a pánové, vážení vzácní hosté z domova i ciziny, pane prezidente Václave Havle, říkám záměrně pane prezidente, protože si myslím, že to tak lidé budou říkat vždy (a měli by),

dovolte mi, abych i dnes, v této slavnostní chvíli, řekl pár slov. Tato má slova nebudou ani opravou, ani zásadním doplňkem mých slov z minulých projevů. Chci své postoje pouze shrnout a zrekapitulovat. Chci současně přislíbit, že to, co jsem říkal ve svých projevech předvolebních, platí i dnes. A že bude platit i zítra a pozítří.

Začnu poděkováním oběma komorám Parlamentu za důvěru, kterou mi vyjádřily. Neříkám to jako pouhou zdvořilost. V Parlamentu a s Parlamentem jsem v posledních letech žil tak těsně a tak důvěrně, že umím docenit význam toho, že jsem získal hlasy napříč celým politickým spektrem, čehož si opravdu velmi vážím. Je to dobrým závdavkem do budoucna.

Chci poděkovat i občanům České republiky, kteří mi před volbou (i po ní) v tak velkém počtu vyjádřili svou podporu. Jsem přesvědčen, že jejich názor poslanci a senátoři, kteří mě volili, vyslyšeli.

V posledních týdnech jsem před Vás předstoupil třikrát a jako prezidentský kandidát jsem přednesl tři projevy. Říká se, že jednou věcí je předvolební rétorika, druhou povolební realita. Chci Vás ujistit, že něco takového je mi cizí, že se dnes veřejně a nahlas přihlašuji ke každému slovu, které jsem před Vámi pronesl. Přesto bych se rád stručně vrátil k několika myšlenkám, které naznačují obraz toho, co bych - s jistou nadšností - označil za svůj „prezidentský program“.

Chci být prezidentem aktivním, ale nebudu prezidentem aktivistickým. Chci přispět k větší důvěře občanů v naši politickou scénu, v naše demokratické instituce a v naše politické strany. Naši spoluobčané musí mít jistotu, že jejich zájmy reprezentují pro ně viditelní, jimi zvolení politikové a že se nerozhoduje v žádných tajných seskupeních, která neprošla volebním ohněm. Z mé strany je to výraz mé hluboké důvěry v parlamentní systém.

Rozhodně nemíním stát stranou politického života. Ambice být hybatelem politické scény však nemám. Politické procesy chci ovlivňovat jen nepřímou. Chci být uvážlivým svorníkem na vrcholu pyramidy našeho ústavního systému, nikoli jeho neuralgickým bodem.

Významný prvek své práce vidím v roli reprezentanta zájmů České republiky v zahraničí. Mimořádně mi při tom půjde o posilování dobrých vztahů s našimi bezprostředními sousedy. Za další prioritu pokládám proces integrace naší země do Evropské unie, respektive obhajobu našich zájmů uvnitř tohoto seskupení. Důsledně budu vycházet z toho, že prezident musí být loajální především ke své vlastní zemi.

Je řada konkrétních úkolů, které mají své přesné časové vymezení, ale je i úkol, který všechny časové dimenze obsahuje a současně přesahuje. Je jím pozitivní změna společenského klimatu v naší zemi.

Chci přispět k tomu, aby se rozjasnily tváře a aby na nich byl optimistický úsměv, se kterým jde všechno lépe.

To je snadné, když se daří, když stát dobře hospodaří, když jsou zdravé veřejné rozpočty, když roste životní úroveň a když mají občané ve své zemi pocit bezpečí a jistoty. To všechno musíme – společně – vytvářet.

Prezident musí dodávat sebevědomí, optimismus a naději v lepší příští, i když se tolik nedaří. Rozladěně si povzdechnout a rozladěnost nechat zažrat pod kůži, je snadné, ale náprava je pak dlouhá a bolestná.

Mluvil jsem i o svornosti. Při respektu k legitimnímu demokratickému soupeření politických stran (a zájmů, které reprezentují), chci od první chvíle - spolu s Vámi - hledat nejvyšší společný zájem celé země a všech jejích občanů, neboli to, co nás - přes všechny naše rozdílnosti - spojuje a v jistém smyslu i přesahuje. Shodu na něm velmi potřebujeme.

Navazme na všechno pozitivní, co u nás bylo vykonáno. Já sám mám za úkol navázat na všechno dobré, co vykonal můj předchůdce.

Naši vlast čekají nelehké zkoušky. Půjdeme-li jim vstříc s dostatečným sebevědomím, s nerozhádaností, s jasným odhodláním obhájit naše nejvlastnější zájmy, ale i s patřičnou pokorou, uspějeme.

Za sebe slibuji, že o to, abychom uspěli, budu po dobu svého funkčního období veškerým svým jednáním usilovat.

Václav Klaus, Vladislavský sál Pražského hradu, 7. března 2003 (Cit. podle www.klaus.cz)

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 4

"Chci být prezidentem aktivním, ale nebudu prezidentem aktivistickým." Proti jaké části politického uvažování Václava Havla je tato věta namířena?

Tato změna se také projevila v poněkud změněném vztahu k umění: o umění se obecně začalo daleko intenzivněji přemýšlet v souřadnicích volného trhu a aplikovali se na něj postupy z toho prostředí, kdy se krom jiného dospívalo i k takovým názorům, že každá dobrá kniha se prodá sama, a není proto potřeba, aby knižní trh jakkoli podporoval stát. Toto technicistnější pojetí vztahu státu a umění se však naplno projevilo až v následujícím desetiletí. Už v tomto období ale znamenala jisté napětí mezi uměním a politikou, které se začalo projevovat i v úvahách mladších autorů, zejména básníků. Vznikla tak poměrně bohatá diskuze o angažovanosti v poezii, kde se formulovaly nejrůznější otázky směřující ke vztahu umění, společnosti a politiky. Karel Piorecký k tomu uvádí: "Navzdory tvrzení o absenci určitého programu se část literární kritiky pokusila jedno takové pozitivní konkrétní východisko navrhnout - jeho obecná akceptovatelnost se ovšem záhy ukázala jako problém a příčina nových polemik. Oním východiskem ze společenské izolace i z čtenářského nezájmu se měla stát nově pojatá angažovanost, obnovení kontaktu literatury a aktuálních společenských a politických témat a posílení kritičnosti postojů v literárních dílech vyjadřovaných." (Piorecký, K. "Česká literární kultura 2001-2010", in *V souřadnicích mnohosti*, Praha: Academia, 2014, s. 42.)

PRO ZÁJEMCE

Projděte si zmiňovanou kapitolu a diskuze ve zmiňovaných literárních časopisech a napište polemiku, ve které se postavíte buď na stranu angažovanosti jako uměleckého programu současné poezie, nebo na stranu volnosti v tematickém i formálním uspořádání básně.

Literatura samotná si přirozeně řešila své vlastní otázky a mezi jevy, které se v pravidelných cyklech objevovaly, byla kritika na způsob oceňování, přičemž zejména se jednalo o ceny Magnesia Litera a Ortenovu cenu. Tyto diskuze ale spíše přispívají k tříbení hodnot v literárním životě.

Daleko horší se stále intenzivněji ukazovala krize v oblasti literární kritiky, na které se podílelo hned několik příčin:

Literární kritika prakticky zmizela z deníků, což byla pozice cenná jak z hlediska ekonomického (cena za jeden kritický text), tak ale i z toho obecně společenského (počet čtenářů). Prakticky zůstalo u drobných recenzí, které se objevují spíše sporadicky, než pravidelně, a to ještě ve střídání s dalšími druhy umění.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Projděte si noviny Mladá fronta Dnes, Lidové noviny, Právo, Hospodářské noviny, po dobu jednoho týdne, v jednom z ročníků 2001-2010. Kolik recenzí na literární díla jste našli? S jakou pravidelností, v horizontu týdne se vyskytují? Jak byste charakterizovali žánr kritických textů v denících uveřejňovaných? Odpovědi formulujte v podobě eseje a konzultujte s vyučujícím.

Toto je však jen jedna z příčin krize literární kritiky. Tou další je nedostatečné financování literárních časopisů, související právě i s onou politickou proměnou, nebo s proměnou politických akcentů a hodnot, mezi něž živé umění fakticky, měřeno mírou podpory od státu, nepatří. Tím pádem se literární časopisy dostaly do situace, kdy cena, kterou mohou nabídnout za jednotlivé kritické texty je buď nulová, nebo jen skutečně symbolická, což znamená, v kombinaci obou důvodů, že tím v České republice de facto zanikla možnost, že by se byť jen několik lidí mohlo literární kritice věnovat profesně.

Třetím důvodem krize a kritického stavu české literární kritiky se pak stal vztah akademického prostředí ke kritickým textům. tyto v nově zaváděných metodikách hodnocení vědecké práce přestaly hrát jakoukoliv roli, staly se něčím zcela zbytečným, nebyl způsob,

jak jejich psaní zohlednit v rámci úvazku pedagoga na VŠ či vědeckého pracovníka. Díky tomu se celá řada akademických pracovníků, do té doby alespoň občas literární kritiku pišících, přestala této disciplíně věnovat. Komu tedy literární kritika zůstala? Na jedné straně talentovaným studentům, což je jistě nadějně a je to určitá možnost, ale přece jen platí, že i talentovaný student může napsat velmi dobrou recenzi, ovšem těžko literární kritiku, ke které potřebuje rozhled, kontext, souvislosti. Dále pak několika málo autorům, kteří ji píšou z jakési vnitřní potřeby a patří dnes k tomu nejlepšímu, s čím se lze na poli literární kritiky setkat (Jan Štolba, Petr Král, Igor Fic ad.). No a pak samozřejmě sami básníci, což nemusí být nutně špatně, dokonce je to někdy i velmi dobře, jenže občas se do jejich psaní namísto argumentace dostává příliš mnoho obrazného, metaforického a citového na úkor přesnosti a věcnosti. Nu a pochopitelně tu, bohužel, občas promlouvají i osobní zášti a antipatie a sympatie.

2.3 Kulturně polická situace současnosti

Pochopitelně že naše desetiletí můžeme zahlédnout jen ve velmi jemných obrysech a lze jen stěží dokládat nějaké zásadnější trendy a směry, přesto se pokusme o návrh jakýchsi obecných podmínek, v nichž se literatura pohybuje v druhém desetiletí 21. stol.

Na jedné straně se stabilizovala oblast ekonomická, takže se knižní trh dál zásobuje principiálně ze třech hlavních zdrojů: z knih vydávaných zavedenými nakladatelstvími buďto z vlastního kapitálu, nebo s podporou nejrůznějších státních grantů, knihy nakladatelství jako Torst, Argo, Host, Triáda, Trigon, Protimluv, Druhé město, Dauphin a další tvoří jakýsi základ knižního prostředí dnes. K nim je třeba přičíst ještě produkci nakladatelství zaměřených regionálně, ale přesahujících velmi často svůj region nejen dosahem a kvalitou publikací, ale třeba i tím, jaké autory si vybírají a kterak doplňují naše poznání o kulturách sousedních, jako jsou Protimluv, Perplex, Kniha Zlín, Trojzvuk, apod. Dále je to obrovské množství knih produkované metodou "print on demand", kdy nakladatel za poměrně nízkou cenu vyrobí autorovi omezený počet knih. Tyto knihy tvoří jakousi šedou zónu českého knižního trhu, existují, nějakým způsobem se distribuují, ale de facto není možné je celostátně nějak registrovat. K těmto je třeba ještě přičíst knihy, které autoři vydávají nákladem vlastním, ať už s ISBN, nebo bez něj.

Jak už bylo několikrát řečeno, do distribuce knih a jejich šíření stále intenzivněji zasahují autorská čtení a literární festivaly. V našem desetiletí můžeme říci, že jde o poměrně významný jev, kdy je literární sezóna už jasně kótována určitými stálými akcemi, jako jsou: Ostravský knižní veletrh a Svět knihy Praha, Festival spisovatelů Praha, Malostranské dvorky, Měsíc autorského čtení, plus řada dalších festivalů, kde hraje literatura tu větší, tu menší roli (Skalákův mlýn, Colors of Ostrava, Krákor atd.). K tomu existuje i poměrně stabilní soubor podniků, ke kterým literatura přirozeně patří (Knihovna Václava Havla, Café Liberal, Café FRA, literární loď AVOID, EKG a řada dalších míst v Praze, absintový klub Les a klub Fiducia v Ostravě, Café Evžen v Opavě, Dům umění v Olomouci atd.). V neposlední řadě se literatuře a besedám tvůrci začínají velmi intenzivně věnovat i městské knihovny, což jen rozšiřuje spektrum literárních akcí a jejich podoby. Toto vše se děje díky

souběhu dvou nepominutelných zdrojů - na jedné straně totální nasazení majitelů a lidí s nimi spřízněných, na straně druhé díky finanční podpoře samospráv a místních obcí.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Ve svém městě najdete člověka, nebo instituci, která se literatuře věnuje, ať už nakladatelsky, nebo jako pořadatelé nejrůznějších podob literárních čtení a poproste je o zodpovězení těchto otázek:

Proč jste se rozhodli dávat prostor literatuře? Z jakých zdrojů čerpáte finance na pokrytí nákladů provozovaných akcí? Jak vysoký je honorář pro vaše vystupující/autory? Kolik lidí chodí na vaše akce/si kupuje vaše knihy? Výsledky pak porovbejte v řízené diskusi a napište krátkou eseje o stavu literární kultury u nás s přihlédnutím k vašemu regionu.

Pokud jde o obecně společenskou situaci, můžeme sledovat, jak do myšlení o literatuře a literárních témat stále intenzivně pronikají jak reminiscence minulosti, a to zejména té totalitní, tak také aktuální a současná témata, a to zejména v oblasti prózy a dramatu. V poslední době se také stále víc literátů angažuje i mimo literaturu, což souvisí zejména s nově vzniklou politickou garniturou určenou jmény Miloš Zeman a Andrej Babiš. Toto spojení nejvíce provokuje ani ne tak vlastním politickým programem, jako především vztahem k elementárním demokratickým principům a pravidlům, a zejména ostře se vztah mezi touto klikou uvnitř politického dění a literáty projevil ve chvíli, díky zejména prezident republiky Zeman vyjádřil svá stanoviska k médiím. Jak ostatně vyjádřil Zeman ve svém projevu po znovuzvolení:

"Moje milá ženo Ivanko, moje milá dcero Kačenko, vážený pane prezidente Klausí, vážená paní Klausová, vážená paní Havlová, vážený pane předsedo Senátu, vážený pane předsedo Poslanecké sněmovny, vážený pane předsedo vlády, vážení členové vlády, vážení členové zákonodárného sboru, excelence, dámy a pánové. Předstupuji před vás podruhé s inauguračním projevem.

A považuji za správné, abych se v první části svého dnešního vystoupení pokusil zhodnotit, co se v uplynulých pěti letech podařilo, ale také co se nepodařilo. A teprve poté ve druhé části bych rád seznámil se svojí představou výkonu prezidentské funkce v dalším pětiletí.

Role prezidenta je dvojí. Chce-li mít prezident poměrně klidný život, stačí mu, aby plnil některé ústavní povinnosti, například jmenoval soudce Ústavního soudu nebo jmenoval členy bankovní rady a podobně. V první části svého funkčního období jsem takto jmenoval předsedu Ústavního soudu a doplnil Ústavní soud na 15 osob. V druhé části jsem jmenoval guvernéra České národní banky a doplnil bankovní radu na sedm osob, ale i když formálních povinností tohoto typu jsou desítky, zastávám názor, že prezident by si měl zvolit ještě další téma, které by ho provázelo celou dobu výkonu jeho funkce. Takovým tématem, v mém případě, bylo setkávání se s občany. A jsem rád a mohu za to poděkovat občanům, že účast na našich setkáních byla hojná a že naše diskuse byla velmi, velmi zajímavá.

Ano, 28. října každého roku vyznamenám mezi 30 až 40 výrazných osobností ať už z vědy, umění, sportu, podnikání, veteránů druhé světové války nebo např. zahraničních osobností, z nichž bych rád připomenul alespoň jednu: Güntera Verheugena, protože tento člověk se výrazně zasloužil o vstup České republiky do Evropské unie. Zatímco v případě Ústavního soudu i bankovní rady nebyly zásadní námitky vůči odborné

erudici členů těchto institucí, v případě vyznamenaných se takové námitky objevily, ale to už je český folklor a kritiky jsou většinou ti, kdo by žádné vyznamenání sami nedostali, protože by pro ně nebyl žádný důvod.

Nicméně, co je to 30 nebo 40 lidí ročně, když v České republice žije množství lidí, kteří si zaslouží obdobné vyznamenání rovněž. A právě proto jsem byl velmi rád, že celých pět let jsem mohl navštěvovat kraje České republiky a s těmito lidmi se setkávat. Vážím si těch hejtmanů, kteří vyhlásili soutěž o osobnost kraje v nejrůznějších oblastech lidského života a lidské činnosti a rád jsem se s těmito osobnostmi setkával. Stejně tak, jako jsem se setkával s podnikateli nebo s představiteli příspěvkových a dalších organizací na krajské úrovni, s krajskými a komunálními zastupiteli a samozřejmě především s občany.

Když jsem se připravoval na své dnešní vystoupení, prošel jsem si měsíční programy za posledních pět let a s překvapením jsem zjistil, že jsem absolvoval více než čtyři tisíce setkání. A tak je to dobře, protože prezidentský úřad je místem setkávání se. Prezident by neměl být uzavřen za hradbami Pražského hradu nebo za zdmi lánského zámku. A v těchto setkáváních jsem se mnohé naučil, a protože nejsem mlčící sfinga, také jsem něco sám říkal. Snažil jsem se poznatky, které jsem získal, přenést mj. na vládní úroveň, protože jak dobře víte, podle ústavy má prezident právo povolávat si členy vlády a konzultovat s nimi jejich činnost.

A protože ve většině případů jsem měl s členy vlády korektní až přátelské vztahy, jsem rád, že tato setkání byla oboustranně užitečná. Samozřejmě, že vedle těchto jednorázových konzultací jsme pravidelně v Lánech s mým expertním týmem realizovali setkání s ministry, které se týkalo dlouhodobé koncepce jejich práce. Nu a dalším takovým tématem byla ekonomická diplomacie. Možná, že řeknete, že je to činnost šedivá a nudná a snad i z hlediska publicistiky budete mít pravdu. Ale jsem rád, že na mých cestách do zahraničí mě celkem doprovázelo 18 podnikatelských misí, kterých se zúčastnilo více než 700 podnikatelů.

Tyto cesty mají samozřejmě velký význam zejména tam, kde partnerská strana má tzv. prezidentský režim, protože prezident prezidentovi nejlépe rozumí. Nu a v tomto úsilí chci nyní pokračovat. Protože bez kontaktu s občany, chcete-li dolních deset milionů, není prezident plnohodnotný. A prezident, který se považuje za součást jakési vyvolené elity, je jenom ornamentem na státní budově a ničím víc. Vedle pozitivních věcí, které jsem ve své prezidentské funkci zažil a za které děkuji, byly i problémy a nebylo by poctivé se o nich nezmínit. Před pěti lety jsem upozornil na tři takové problémy.

Prvním z nich byla hrozba neonacistických bojůvek v české společnosti. Konkretizoval jsem tuto hrozbu ve svém projevu v Lidicích, kde jsem za neonacistickou stranu označil Dělnickou stranu sociální spravedlnosti.

Dovolte mi krátkou terminologickou vsuvku. Občas se setkáváme s terminologií fašismus a fašistický, rád bych připomněl, že fašismus je specificky italský fenomén, který se lišil od německého nacismu např. tím, že nebyl vyhraněně antisemitský. Čímž ho vůbec neomlouvám, ale víte proč se u nás v minulosti téměř nepoužíval termín nacismus? Protože když si tento termín dešifrujete, tak je to nacionální socialismus, a protože minulý režim měl jako erbovní slovo, slovo socialismus, bylo obtížně přijatelné, aby se vedle tohoto erbovního slova vyskytovalo i slovo nacionální socialismus.

Myslím si, že prezident by neměl příliš zasahovat do politické struktury, neměl by známkovat politické strany, protože nejsou strany první a druhé kategorie, stejně tak jako nejsou jejich voliči první a druhé kategorie, ale zde jsem učinil jednu výjimku a jsem povinen ji zdůvodnit. Tímto zdůvodněním je skutečnost, že Dělnická strana sociální spravedlnosti aktivně spolupracovala s Kotlebovou neonacistickou stranou na Slovensku, tzn. stranou, která výslovně schvalovala vyvraždění 60 milionů slovenských občanů (*pozn. red.: jde o přehnutí, správný údaj je 60 tisíc*) a která schvalovala i vyslání rychlé divize na východní frontu nebo potlačení slovenského národního povstání. Kdo podporuje neonacisty, je sám neonacista a Němci mají docela hezké přísloví: spolu chyceni, spolu pověšeni.

V každém případě platí, že s touto jedinou výjimkou jsem neznámkoval naši politickou strukturu, i když mohu vyjádřit radost, že Dělnická strana sociální spravedlnosti nezískala žádný mandát jak v krajských, tak v parlamentních volbách.

Druhým problémem, na který jsem před pěti lety upozorňoval, byl problém ekonomické kriminality. Jsem velice rád, že mezitím došlo k určitému pokroku a že vliv ekonomických mafí zeslábl, nikoliv však vymizel. Podpořil jsem v Poslanecké sněmovně zákon o prokázání původu příjmu a majetku. Pouze lituji, že není aplikován ve větším rozsahu. Podpořil jsem i další kroky proti daňovým podvodům, jako je kontrolní hlášení nebo elektronická evidence tržeb, ale bohužel u nás je stále ještě jedna velká skvrna a ta skvrna se jmenuje Zdeněk Bakala.

Chci upozornit, že se nejedná pouze o dnes před soudem stojící kauzu podivné privatizace OKD, ale že se jedná o daleko rozměrnější akci, protože podle odborných odhadů z OKD bylo dohromady vytunelováno 100 miliard korun. Mimochodem akcie OKD uvedené na burzu měly nominální hodnotu 400 korun a na konci klesly na hodnotu 20 haléřů za akcii. Jak velký to podnikatelský úspěch, že? Ale na druhé straně ještě těsně před krachem podniku, který zaměstnává 10.000 osob, Zdeněk Bakala inkasoval posledních 16 miliard korun na dividendách a přitom jen tak mimochodem stačil okrást i nájemníky OKD o jejich byty.

Dokud tento problém nebude vyřešen, pak nemůžeme tvrdit, že v České republice velká ekonomická kriminalita je minulostí a že Viktor Kožený skrývající se na Bahamách, nemá svého velkého nástupce právě v osobě Zdeňka Bakaly. Když jsem se ptal jak ministra spravedlnosti, tak před časem i nejvyššího státního zástupce, zda v této věci proběhne nějaké vyšetřování, padni komu padni, setkal jsem se s velmi rozpačitou odezvou. Mrzí mě to a budu na to upozorňovat i nadále.

Přecházím ke třetí a poslední části hodnocení minulosti, a to je pokus manipulovat českou veřejností. A svým způsobem mohu velmi snadno navázat na předchozí téma. Protože noviny, jako je *Hospodářské noviny* nebo týdeník *Respekt* nebo server Aktuálně.cz, jsou ve vlastnictví Zdeňka Bakaly. A tyto noviny nás každodenně poučují o tom, jak se máme chovat. Podle mého názoru novinář, který bere peníze získané tímto způsobem, by neměl mít naši úctu a neměli bychom ho brát vážně. Samozřejmě, že kritika, která se týká mediální sféry, se nedá redukovat pouze na Bakalovo mediální impérium. A není to ani kritika pouze papírových médií, je to například i kritika veřejnoprávní České televize.

Rád bych vám připomněl nedávnou studii Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, která uvádí, že zpravodajství naší veřejnoprávní, vyvážené, objektivní České televize, bylo v minulosti výrazně ovlivněno její přichylností ke straně, která se jmenuje TOP 09. Budu předpokládat, že vzhledem k nedávným volebním výsledkům této strany, se Česká televize napříště stane poněkud vyváženější. Nu a snažme se tedy, abychom dokázali rozlišit novináře, kteří hledají pravdu, od novinářů, kteří hledají senzace. A domnívám se, že patří úcta těm prvním a neúcta těm druhým. Rád bych uvedl, alespoň dva naprosto konkrétní příklady.

Nejde o to, že občas slyším od skupin lidí, kteří zastávají svůj názor, že ti, kdo jejich názor nezastávají, jsou lůza. V tom případě si vždy připomínám Bedřicha Smetanu a jeho operu *Braniboři v Čechách*, kde je krásná věta: *My nejsme lůza, my jsme lid.* Ale myslím si, že mohu demonstrovat i dvěma dalšími konkrétními příklady, proč různé nátlakové skupiny považují za nehodné úcty nikoli kvůli jejich názorům, ale kvůli tomu, že jsou zapouzdřeny ve vzájemném sebeutvrzování se, aniž by byly ochotny podrobit se argumentované diskusi.

Tak tedy prvním takovým příkladem je výrok jednoho komentátora, který rozdělil českou populaci na občany a obyvatele. Občané jsou ti, kdo mají správné názory a uvědoměle hlasují. Obyvatelé jsou ti ostatní. Nu a jako druhý příklad bych rád uvedl jednoho dalšího komentátora, který už po skončení prezidentské volby vyjádřil naději, že v nejbližších pěti letech zemře půl milionu mých stoupců a že díky tomu bude voličská mapa za pět let poněkud jiná. Nu mně už to může být jedno, ale obludnost tohoto výroku je podle mého mínění dostatečným argumentem, proč nemám rád některé novináře a ostatně oni nemají rádi mě, takže je to vzájemně naprosto vyrovnané. Tolik pokud jde o hodnocení minulosti.

A nyní budoucnosti: Dámy a pánové, hodlám samozřejmě pokračovat v tom, co jsem dělal v minulosti, protože to pokládám za užitečné. Nicméně, rád bych to doplnil dalším tématem, kterým jsem se částečně už v minulosti zabýval. A tímto tématem je občanská angažovanost nebo chcete-li jinak aktivní občanství. Nemám tím rozhodně na mysli občanské aktivisty, kteří si někdy léčí svůj komplex méněcennosti tímto způsobem. Mám tím na mysli participaci občanů našeho státu na věcech veřejných. Vidím zde tři základní dimenze. Dimenzi ekonomickou, sociální a politickou.

Pokud jde o ekonomickou dimenzi, možná, že víte, že jsem vždy obdivoval Tomáše a Jana Bařovi a jejich přístup k zaměstnancům. Oni jim mimochodem neříkali zaměstnanci, ale spolupracovníci. A Bařa zaváděl osobní účty, na které připisoval zaměstnancům podíl na zisku, ale pozor, také podíl na ztrátě, bylo-li to nutné. Něco jako je dnešní profit sharing. Samozřejmě, že jsou možné jiné varianty. Mluvil jsem kdysi o americké metodě ESOP - Employee Stock Ownership Plan, mluvil jsem o německém zákonu Mitbestimmungsgesetz, který umožňuje participaci zaměstnancům, a chci věřit, že naše odbory se v budoucnosti této tematice budou věnovat více než dosud. Bylo by samozřejmě výhodné, aby to byla tematika, která by byla prospěšná pro obě strany. Zvýšení podílu na zisku by mělo být doprovázeno přinášením nových inovací, zvyšováním produktivity práce a přidané hodnoty.

Nicméně onen baťovský model, ať už v jakékoliv formě, by podle mého názoru měl v naší ekonomice mít silnější místo než má dosud. Pokud jde o sociální dimenzi, myslím si, že tady bych připomenul svoje mládí. Když jsem byl mlád, byl americkým prezidentem John Kennedy a jeden z jeho počínů byly tzv. mírové sbory. Američané je většinou posílali do rozvojových zemí a já se domnívám, že mírové sbory bychom potřebovali i na našem vlastním území, aby podaly pomocnou ruku zejména v těch regionech, které to více než jiné potřebují. A byl jsem rád, když jsem byl informován, že už se připravuje zákon o dobrovolnictví, který bych považoval za účinnější, než je činnost některých, zdůrazňuji některých neziskových organizací.

Nu a konečně třetí a poslední dimenze je dimenze politická. O ní již mluvím velice dlouho. Myslím si, že je poněkud bizarní, jestliže politici se vlichocují občanům, když se ucházejí ve volbách o jejich přízeň a pokud tuto přízeň dostanou, tak na občany zapomenou. A přitom jsou-li občané dostatečně kompetentní, aby rozhodli, kdo má vyhrát volby, proč by neměli být dostatečně kompetentní i k tomu, aby rozhodovali o dalších otázkách. Existuje několik témat v této souvislosti a já doufám, že během mého mandátu se podaří prosadit aspoň jedno a sice přímou volbu starostů hejtmanů a samozřejmě i primátorů. Mimochodem existuje několik variant přímé volby a já jsem vždy doporučoval variantu, která bude respektovat dvojí úctu. Úctu k vítězi voleb, jako k politické straně nebo hnutí a úctu k osobnosti uvnitř tohoto hnutí nebo strany.

To první je vyjádřeno volebními výsledky, to druhé je vyjádřeno preferenčními hlasy. Jinými slovy hejtmanem, primátorem nebo starostou se podle mého návrhu stává ten, kdo dostal nejvíce preferenčních hlasů na kandidátce nejuspěšnějšího kandidujícího subjektu. Tím odpadá často uváděný argument, podle něhož takový starosta by byl pouze solitér, který by byl ve válce se svým zastupitelstvem. Byl jsem vystaven kritice, že preferuji švýcarský model referend se zdůvodněním, že nejsme Švýcarsko. A já bych to obrátil, chceme-li se stát Švýcarskem, musíme převzít některé jeho zákony a některá jeho pravidla. A myslím si, že ve Sněmovně už leží dlouhou dobu návrh zákona o referendu, který jsem rovněž podpořil a je mi líto, že se tento návrh zákona neprojednává.

Jsem si vědom toho, že se asi bohužel nepodaří prosadit myšlenku tzv. panašování, tzn. toho, aby si občané sami mohli sestavit kandidátku z nabídky kandidujících subjektů, tak jak je tomu v komunálních volbách. Podle mého názoru, hlavní příčinou tohoto odmítání je strach. Strach některých politiků a politických stran z toho, že by tento model, pokud nemají na kandidátkách dostatek výrazných osobností, je přivedl k neúspěchu. Zatímco takto musíte volit stranu nebo hnutí jako celek a nemůžete kombinovat jednotlivé kandidátky. Nu a poslední věc, kterou bych rád podrobil diskusi, je povinná volební účast. Připomínám, že u nás byla za Masarykovy první republiky, připomínám, že je v Belgii, v Lucembursku nebo v Austrálii, že to není nic nového a nic originálního. Ale opět platí onen strach a chceme-li, aby tady bylo skutečně aktivní občanství, pak i povinná volební účast je jeho součástí.

Dámy a pánové, myslím, že jsem vás už dostatečně unavil, a proto mně dovolu, abych vám zcela na závěr, vlastně asi jako třetí ilustraci české žurnalistiky uvedl server ihlas.cz, který nedávno vypsál anketu, kdy umřu. Bylo tam jenom několik set diskutujících a většina z nich se shodla na roku 2020. Chtěl bych vám proto sdělit, že jsem se rozhodl žít minimálně do devadesáti let a pokud mě sem, do Vladislavského sálu pozvete, bude mi potěšením se nejméně třikrát zúčastnit inaugurací svých nástupců. Děkuji vám za vaši pozornost."

(Cit dle: https://zpravy.idnes.cz/inaugurace-milos-zeman-prezidentsky-slib-fg4/-domaci.aspx?c=A180308_174823_domaci_evam)

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 5

Jaké body se vztahují k médiím a kultuře a v čem jsou podle vás problematické, pokud tedy jsou?

V oblasti divadla nastala v tomto desetiletí zásadní proměna zejména v tom, že divoké financování, kde stát či město podporovalo de facto jakýkoliv divadelní projekt je vystřídána poměrně soustředěnou politikou, která stojí na dvou základních pilířích, tím jedním jsou stále divadelní soubory, tzv. kamenná divadla, a soubory, které se mění a prostředky získávají formou dlouhodobých či krátkodobých grantů na konkrétní projekt. Pochopitelně i v divadle latí, že situace je stále ekonomicky velmi poddimenzována.

V oblasti poezie žijeme téměř desetiletí Nejlepších českých básní, ročenky, která každoročně způsobuje rozpaky i potěšení. Jde o projekt, který do naší literatury vnesl M. J. Stohr ze Spojených států a ročenka vždy na počátku nového roku (vychází vždy na konci roku, tak, aby stihla být součástí vánočního knižního trhu) rozpoutává celou řadu debat a sporů a názorových výměn.

V oblasti prózy můžeme mluvit o dvojím směřování - jedna skupina autorů hledá svou osobní poetiku a vlastní témata, ta druhá se spíše snaží porozumět čtenářským očekáváním a hledá témata, která budou rezonovat se čtenáři.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 6

Prostudujte si díla, nebo alespoň reflexe děl těchto autorů: Jáchym Topol, Kateřina Tučková, Václav Kahuda, Jan Němec - ke kterému z výše popsaných proudů byste zařadili tyto autory?

SHRNUTÍ KAPITOLY

V kapitole jsem předstřel svůj pohled na kulturně politické souvislosti literatury a společenského života zejména toho v nejvyšších patrech. Na základě několika projevů i dalších dobových prohlášení, které lze dohledat, či na které se odkazují, lze snad vysledovat určitou proměnu ve vnímání literatury, pokud jde o vládnoucí elity. Od pojetí imanentního, respektujícího nezávislost a svobodu umění, spolu s jeho ambicemi pojmenovávat a objevovat svět (Václav Havel zejm. v 90. letech 20. stol.), přes pojetí technicistní, posunující literaturu do sféry spotřební oblasti, kde platí spíše pravidla trhu, nežli pravidla umění (Václav Klaus, nultá léta 21. stol.), až po absenci vůbec úvahy nad tím, k čemu je umění a tedy i literatura na světě (Miloš Zeman zejm. v desátých letech 21. stol.). Toto vše se pak projevuje i v tom, jak je na literaturu pohlíženo jaksi obecně: hranice mezi uměním a čtivem, které zde ale rozhodně nevnímám v jakémkoli pejorativním významu, se vytrácí a do diskuzí o hodnotě literatury vstupují takové jednotky jako počet prodaných výtisků či čtivost.

3 GENERAČNÍ ROZVRSTVENOST SOUČASNÉ ČESKÉ LITERATURY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte, jaké generace působily a působí v jednotlivých druzích současné literatury od 90. let 20. stol. k dnešku. Důraz bude přece jen položen na období 90. let 20. stol. a na první desetiletí, protože poslední dekáda ještě není ukončena a ani odborné práce ji ještě nemapují natolik, abychom byli schopni nějakých smysluplnějších hodnocení. Nejprve se budeme věnovat české poezii, navážeme českou prózou a na závěr bude kapitola věnovaná dramatu. Právě drama ale budeme pojímat nikoli jako výčet generací, jako spíše procházku po konkrétních dílech vybraných autorů, a to z důvodů, jež jsme už několikrát uváděli: české drama nemá tak jednoznačnou knižní politiku, odehrává se v těsném vztahu s vývojem soudobého divadla a daleko intenzivněji se do jeho podoby promítají osobnosti režisérů, dramaturgů, scénografů a pochopitelně herců, čímž se tato oblast stává daleko komplikovanějším prostorem, v němž je orientace pro literárního vědce o něco komplikovanější.

CÍLE KAPITOLY

Na základě této kapitoly byste měli být schopni popsat jednotlivé generace tvůrců, rozlišit základní směřování jejich poetik, pojmenovat tematické i tvarové rozdíly i podobnosti uvnitř generací i mezi nimi. Zároveň budete umět analyzovat konkrétní literární texty a charakterizovat je.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

generace české poezie; generace české prózy; underground; čtivo; normalizace; nejstarší literární generace; generace 90. let 20. stol.; generace nejmladší; autenticita; postmoderna

---

3.1 Generační rozvrstvenost současné české poezie

Projdeme-li tuto generační pestrost, vypadá obraz české literatury zhruba tak, jak ukážou jednotlivé podkapitoly. Zde je jen třeba připomenout, že právě existence generací a skupin neparticipuje na procesu vývoje české literatury posledního období tak, jak jsme zvyklí a

otázky generačních střetů jsou spíše výjimečnou záležitostí nejmladší generace básníků na přelomu tisíciletí. Proto budeme kombinovat hledisko generační a poetologické, protože se autoři, jejich knihy a perspektivy střetávají daleko častěji v rámci společných vystoupení a účasti na stejných literárních akcích, než na poli generačního dialogu.

3.1.1 GENERACE NEJSTARŠÍ

Máme tu na mysli autory generací dvou, tedy ty, narozené v 10., 20. a na počátku 30. let 20. stol. Jde o autory, kterým v Československu 90. let 20. stol. vycházejí knihy dříve u nás oficiálně nevydané, tak i nově tištěné verše pocházející z konce 80. a počátku 90. let. Jmenujme alespoň Ivana Slavíka (1920–2002), Ludvíka Kunderu (1920–2010), Josefa Hiršala (1920–2003), Jiřinu Haukovou (1919–2005), Emila Juliše (1920–2006), Bohumilu Grögerovou (1921–2014), Karla Šiktance (1928), Jana Vladislava (1923–2009), Ivana Diviše (1924–1999) či Zbyňka Hejdu (1930–2013) a Violu Fischerovou (1935–2010). Jejich poezie je rozložena mezi celou řadu prožitých a ozkoušených uměleckých programů a postupů, ovšem nachází si vždy svou osobní linku básnické výpovědi, která je nesena jednak zkušeností s vývojem poezie jako takové v období druhé poloviny 20. stol., jednak s osobním příběhem jednotlivých tvůrců. Ukažme si rozptyl této poezie na několika konkrétních textech.

Ve sbírce *Rukopis* projevuje se tato potřeba ještě jinak, živočišně. Jde o jednu velikou báseň, která se vypořádává s nepřítelem, který je pro člověka duchovního založení podlý, se slepotou. Autorka, smířená, ale neustále bojující, se prochází místy, která přestává vidět, ale tomu se bránit dokáže – s hůlkou třeba, krůček po krůčku, ale přece jen se učí žít bez viditelných obrysů světa.

Co ale nelze, co je nenahraditelnou hodnotou, je četba. A tak jsou v *Rukopise* místa, která dojmají. Dojmají velikostí životního osudu, který je tu najednou otřesen ve svých základech, ale přece se autorka neumí přerodit a v nestřežených, neočekávaných chvílích podléhá. Účast, kterou tyto verše vyvolávají, je dána těmi nejzákladnějšími lidskými drobnostmi – básnířka si vzpomene na čtenářskou lahůdku, téměř se rozbíhá a... najednou se zastaví. Ale tady báseň končí, nechává do prostoru vlát ten zpomalený pohyb plný bolesti, nejistoty, strachu a utrpení: „zalévám kytky v květináčích/ zčistajasna mne napadne/ jak se ve čtyřicátých letech vyrovnával a. j. š./ při překladu caldwellova božího políčka/ s černošskou jižanskou hatmatilkou/ odložím konývku/ skoro se rozběhnu ke knihovně/ zastavím se“.

Jinou velikou hodnotou ve světě propadajícím se do mlhy jsou vzpomínky. Lidské doteky a maličkosti, jako chuť babiččina slova, nebo otcova výtka, nás pořád upomínají na to, jak bohatým život je, nebo dokázal být: „počurám se stařence do klína/ jédanenky co to děláš/ neznahaňbo jedna!/ (...)/ můj milovaný tatínek mi s oblibou říkával/ jsi prďola žuchla z vančic/ mívala jsem jako dítě moc řečí/ až včeecka ta stará milovaná slova/ sbalím do stařenčina vlnáku/ bude to mé velké bohatství mé slovní kukaňství“. Každý, kdo projde

trnitou cestou *Rukopisu*, musí nakonec zvednout od těch stránek hlavu a vidět, jak krásné místo pro život je svět. Ale cesty k tomuto poznání jsou bolestivé.

V poměrně bohatém díle po roce 1990 (např. *Babí hodina* 1995; *Odrostlá blízkost* 1996; *Nyní* 2004; *Domek na vinici* 2009; *Předkonec* 2007; *Písečné dítě* 2007) vyrovnávající se kromě jiného i se zkušeností exilovou, naše *Matečná samota* (2002) se neztrácí dva základní atributy autorčina psaní – na jedné straně (tváří v tvář nejrozličnějším genderovým proudům) velmi tradičně přijímané a ozkušované ženství, na straně druhé pak vědomí času a především časnosti (i smrtelnosti) lidského údělu zvýznamňované především v konfrontacích s Božskou neuchopitelností a trvalostí. Všechny tyto atributy se projevují i ve sbírce *Matečná samota* (2002), doplněné ovšem o řadu postupů i zacílení specifických právě pro tuto sbírku.

Matečná samota je sbírka šedesáti dvou básní rozdělených do pěti částí označených arabskými číslicemi, z nichž čtyři mají zhruba podobný počet čísel, jen oddíl *IV.*, s podtitulem *Smíření* a dedikací Vladimíru T., má básní šest. Pro celé dílo Fischerové, tuto sbírku nevyjímaje, platí, že jsou psány převážně volným veršem bez interpunkce, ve kterém právě ona grafická uvolněnost umožňuje navazovat neočekávaná a mnohdy významově velmi nahuštěná spojení. Tak jako jednotlivé obrazy „přesahují“ skrze verše, i verš samotný je shlukem řady výrazných rytmických názvuků, ve kterých na sebe narážejí uzavřené a rytmicky sevřené celky jak sestupné (ve kterých převažuje daktylotrochej), tak vzestupné, jambické. Téměř nikdy se ale nestane, že by verš ztuhl v některém z uvedených rytmických půdorysů – vždy slabikou, slovem, slovním spojením s delším počtem slabik přesahuje užž zpravidelněný takt, takže vzniká jednak dojem náhlé rozvolněnosti, ve které se spolu střetávají obrazy z minulosti, přítomnosti i budoucnosti, jednak vzniká dojem hravé synkopičnosti, se kterou je akcentována lidská pozemskost, tělesnost, mnohdy i eroticky vášnivá, třebaže dominujícím „časem“ těchto básní je stárnutí a stáří.

Jiný případ básníka, který zcela podléhá své pozici, je příběh Zbyňka Hejdy. Jeho verše permanentně oscilují kolem dvou elementárních a základních věcí pro bytí jakéhokoliv slovesného umělce: jeho básně se neustále doptávají, kdo je a není ještě člověk ve 20. století, a jakou má úlohu poezie, k čemu ještě stále je na tomto světě. O tom všem promlouvají verše jeho sbírek vydané po roce 1989 několikrát, naposledy v souborném vydání s názvem *Básně* (2013).

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtete si vybrané básně konkrétních autorů a pokuste se o srovnání poetiky, způsobů práce s jazykem, a souboru základních témat konkrétních textů. Práci odevzdejte ve stanoveném termínu, její rozsah necht' je od tří do pěti ns.

Rukopis

počurám se stařence do klína
jédanenky co to děláš
neznahaňbo jedna!
(...)/ můj milovaný tatínek mi s oblibou říkával
jsi prďola žuchla z vančic
mívala jsem jako dítě moc řečí
až včeecka ta stará milovaná slova
sbalím do stařenčina vlňáku
bude to mé velké bohatství mé slovní kukaňství

Grögerová, B. *Rukopis*. Praha: Pavel Mervart, 2008, s. 46.

Ze souboru Básně

Kde jsme? A s námi jak to je?
Odpověď hrubě nabízí se.
Na krku psovský obojek
a na něm viset.

Hejda, Z. *Básně*. Praha: Triáda, 2013, s. 205.

Čínští básníci,
ti staří čínští básníci,
opíjejí se a dívají se vzhůru,
kde divoké husy táhnou
za sebou smutek podzimu.
Nebo hledí
na hladinu vody,
na vlastní obraz v ní
a malují verše
o švestkové snítce v květu.

Ach tihle staří
čínští básníci, kteří
z opilosti destilují poésii stáří.

Hejda, Z.: *Básně*. Praha: Triáda, 2013, s. 225.

ε

Ale co hledáme po celý život
čeho se marně domáháme
v slzách křikem i něhou
nenalezneme u živých

Až když nám umřou
a osud zmizí v hlíně

se jednou v dušičkovém dešti
přiblížíme

Sobě v nich

Fischerová, V. *Matečná samota*. Brno: Petrov, 2002, s. 67.

Někdy strach o hlavu.

Přesvíceno. Přezvoníno. Zatínáš přesmoc
oči proti oknu, proti zdi, prosíš se
mlčet, prosíš se veskrz sklapnout! zazdít
splav!
Ale drmol, zatvrzelá, řve si dál po patrech
těla, dál si hude v rudém šeru šraml, koncert
na maděru, dvojmo, trojmo dýchá.
Až potácí se dům. Něco nehtem, něco
kramlí, barevné baterky hemží se v etážích,
(kvapem rozvrženo, kvapem zavrženo) nezmlkavé
echo. A vržou schody. Vrže sníh!
Kdo je toho pánem?
těch šmé, těch fídlátek, tiky a krásné hry
lížou ti obličej, leckde cint, co darmo čeká
na hodinu sňatku. Leckde šunt, co hází lesky.
Leckde chór... A všecko česky! Všecko je
to česky!
Nyvě výrazný, nyvě velkolepý stařecký tep
tísně zřanděn si bije svou.
Otevřít oči dlouho neznamená otevřené oči.

Šiktanc, K. "Někdy strach o hlavu". In *Zimoviště*, Karolinum, Praha 2003, s. 33-34.

3.1.2 GENERACE LET ŠEDESÁTÝCH

Jde o autory narozené v období druhé světové války. Jejich výčet je stejně bohatý jako u generace předcházející, a také zahrnuje nejrůznější autorské perspektivy a připomíná i perspektivy společných prohlášení. Zároveň jde o generaci tvořenou též celou řadou pozoruhodných osobností-solitérů, kteří do literatury vstupují až v 90. letech a znamenají její velké obohacení a zpestření.

Jednu skupinu tvoří autoři nějakým způsobem navazující na tradici surrealismu. Jde zejména o autory, jako jsou Petr Král (1941), Stanislav Dvorský (1940), Pavel Řezníček (1942). Další skupinu tvoří autoři, kteří v 80. letech 20. stol. dokázali podmanit svou poetiku východiskům tzv. normalizace a jejich verše tedy mohly vycházet i oficiálně, a po roce 1989 se pokoušejí navazovat na svou starší básnickou produkci (Karel Sýs (1946), Petr Cincibuch (1943)), nebo hledají dlouho své východisko v literatuře pro děti a mládež, zejména v poezii pro nejmenší (Jiří Žáček (1945)). Jinou skupinu představují již zmiňovaní solitérní autoři. Spojení živlu slovesného s výtvarným a dramatickým je charakteristické

pro verše zlínského malíře, básníka, prozaika Jaroslava Kovandu (1941), svým způsobem určujícím fenoménem, zejména pro svou básnickou vzdělanost a schopnost zřetelně formulovat nejen své dílo básnické ale též uvažování o něm, se stala osobnost básníka, překladatele Miloslava Topinky (1945).

V 90. letech se také rodí fenomén uznávaných a čtených autorů, jistých ikon, jejichž dílo si i ve změněné kulturně politické situaci i ve světě, ve kterém postupně mizí zájem o psané slovo a myšlení vůbec, udržuje svou rezonanci a především čtenářskou obec. Mezi autory, kteří naplňují tato kritéria, patří beze zbytku Ivan Wernisch (1942). Pro jeho psaní je typické propojení humoru, sebe-shazování, ale též hluboké reflexe. Wernisch zároveň dokázal poměrně přesně reagovat i na tvarová směřování umělecké produkce a jeho knihy jsou tak souborem textů různé provenience, od básní s pravidelným rýmem a rytmem: "ZAŠLI// Zašli,/ tak co, zašli// Zašli na štamrdli,/ však na tu štamprdlí/ nezašli// Šli, dali si štamprdlí,/ na všecko se vyprdlí" (WERNISCH, I. *Pekařova noční nůše*, Brno: Petrov, 1994, s. 23) Stejně tak ale texty, směřující k reflexi – svého psaní, mechanismů čtení apod.: "BÁSEŇ "V ŠERU" (Náčrt výkladu)

Má včerejší báseň V šeru (*Včerejší den*, MF 1989) má i s názvem deset veršů, z nichž prvních pět je celkem srozumitelných:

V ŠERU

Okna se rozsvěcují
Řezník stahuje roletu
A v uličce
Nejisté kroky

Tyto verše vyjadřují asi toto: Je večer, stmívá se, básník kráčí ulicí. Okna se rozsvěcují, řezník stahuje roletu a básník zaslechne nejisté kroky v boční uličce.

A nyní čtème méně srozumitelnou část básně:

Včerejší ženy
Poznááte mne?
Jsem to já?
Jsem to ještě já?
Pane?

Nejasný je hned první verš této části. Je možno chápat jej buď jako pokračování toho, co bylo řečeno posledním veršem předešlé části (a pak by ty kroky, které básník zaslechl, byly kroky včerejší ženy), nebo jako oslovení včerejších žen, v kterémžto případě by význam dalších veršů, tj. závěru, byl takový: Básník se táže včerejších žen, zda jej poznávají, zda on, básník, je on básník, zda je to ještě on, kdo je on básník.

K tomu však jako by nepřiléhal poslední verš. Proč by básník včerejší ženu oslovoval pane? – Jsou tu dvě vysvětlení: buď je básník tak opilý, že považuje ženu za pána, nebo, což je pravděpodobnější, je včerejší žena dnes mužem. (...) Profesor Voborník v předmluvě ke své *Metodice básnických výkladů* praví, že „nemůžeme-li do básně vniknouti, je toho

příčina buď v naší necvičenosti, nesoudnosti a nedostatku potřebných vědomostí, aneb v básni samé, nebo také v nepříznivém poměru nás jako členů jisté společnosti k básníkovi." (WERNISCH, I. *Pekařova noční nůše*, Brno: Petrov, 1994, s. 63-64).

Postavou, která zásadně zasáhla do dění v Československu a České republice nejen v oblasti poezie, ale také v obecnějším smyslu, v úvahách o funkci a podstatě literárního umění, je Petr Král. Do české literatury se vrací v roce 1991 sbírkou *Právo na šedivou* a o rok později vychází i autorsky koncipovaný výbor z vlastní poezie *Med zatáček čili Dovětek k dějinám*. Lyrickou reflexí exilové existence je např. báseň *Radosti exilu* nebo *Pomník objektu*: "Zatvrzelý sval z ebenu chátří v noci parazitů, / jen prázdno mezi dvěma krvavými ryskami / na zežloutlé známce - / a poušť už rozevívá čelist dokořán: / drkot bídně v bílém papíru / z bezmoci dobrat se tu vymazaných kořenů, / zlámat si všechny větve pro samé páčení / plochého slunce z nedomrlé stránky. // Nekonečné léto vpadlých stromů. / Mám hlavu, svou skleněnou kouli / - v poledne, hlavně symetricky - / rozkřáplou zvuchým pádem lžice na ledovou dlažbu / kuchyně, dalekého mauzolea." (In *Med zatáček*, Praha: Mladá fronta, 1992, s. 113)

KORESPONDENČNÍ ÚKOL Č. 2

Která metafora odkazuje k situaci emigranta? Jaká hodnota stojí jako útěcha nad tímto údělem?

Kromě celé řady básnických sbírek starší i novějších vydává též celou řadu polemických článků a také knih, které jsou jakýmsi vzpomínkami na minulost. Kniha *Svědék stmívání* (2006), s podtitulem *Pěší román*, má zajímavou genezi. Podle autorovy poznámky: „První verzi této knížky vydal kdysi v několika cyklostylovaných výtiscích Jiří Kolář ve své pařížské edici (*Revue K*),...“ Začal tedy Král po svém návratu do Čech a po příznivých ohlasech, které doprovázely knihy *Základní pojmy* (2002) a *Přesuny* (2005), *Hm, čili Míra omylu* (2006), „vyprazdňovat“ šuplík a recykluje své napsané, ale v Čechách neznámé texty? *Svědék stmívání* možná nejzřetelněji vyjevuje Královo básnické směřování – ukazuje, kam až chce Král dovést své ohledávání básnické řeči (a verše především). Je to tedy knížka zároveň vzpomínková a bilanční, stejně jako erbovní. Ukažme si, v čem je Královo hledání nového básnického prostoru a adekvátního výrazu pro něj tak výlučné.

Jednou z největších hodnot, kterou nám Králova poezie prostředkuje, je snaha narušit jeden z nejzákladnějších konceptů našich životů stále nám připomínaný nejrůznějšími vědeckými i filozofickými doktrínami – vědomí samozřejmého členění světa na subjekt a objekt. Svět kolem nás je tu proto, abychom jej formulovali, pojmenovali a tím jej udělali srozumitelným. Tomu přesně se Králova poezie umí postavit, znova se před námi rozehrává stav, ve kterém si už nepatříme – člověk je rozpuštěn v okolostojících světe, v jeho nejasných konturách jaksi povlává: „Nic než ten trpělivý inventář/ výmluvných pomlk a chybějících pokladů,/ aby se tu dál měl kdo nabídnout/ přízni dam, událostí, výčitek.“ Jsme

jaksi tím víc ve světě a se světem, čím méně nám patří: „Světlo v protějším okně nás zatím nepřestalo šířit do všech stran/ napříč večerním šerem.“ (Okno, In: KRÁL, Petr: *Svěddek stmívání*. Pěší román. Brno: Host 2006, s. 27)

Dalším základním pnutím Královy poezie je její neustálé narušování i tak nevázané struktury, jakou je volný verš. Jednotlivé verše korzují na hranicích přesahů a sotva se nějakým kouskem smyslu protnou s veršem předchozím, už se zas rozbíhají k následujícímu, aby s ním navázali stejně významné jako krátké spojenectví. Jak pak číst takovéto záznamy:

„Sobotní rána
přicházela osvěžena dálkou; opět jsme slyšeli znít v
prázdných ulicích
svůj slibný krok, v oprané šedi chodníků svítla bílá
čerstvého prostěradla. (V šedé košil budou vítat
stmívání
jen útržky odtazitých kouřů.) Ticho; ticho za staženou
roletou zmlklých obchodů
i na rohu v otevřených dveřích výčepu, ve ztuhlých
pózách těch, co se dnes přišli opřít o pult
jen tak v košili; svět si naslouchá, jde v naslouchání
vstříc
sám sobě. Kdesi na oroseném okraji, mezi stromy,“

(Předvečer, In: KRÁL, Petr: *Svěddek stmívání*. Pěší román. Brno: Host 2006, s. 29)?

To už přeci nejsou jen jakési grafické schválnosti, jde o závažný pokus roztřepit syntax verše tak, aby se de facto narušila jedna z největších limit, která je poezii vlastní, totiž lineárnost času, kterou zakoušíme při čtení literárního textu – najednou jsou všechny části verše stejně účastny na rození smyslu v jediné, konkrétní chvíli, netvoří se tu nic postupně, jedno za druhým, svět tu nevyvstává kus po kuse, ale splétá se z vláken, která se musejí občas též vracet, aby dala vyvstat alespoň nějaké kontuře. A proti tomu nás proud těchto veršů strhává stále dopředu, pryč, už nevidíme, co tu vzniká, ale spíš slyšíme šumění růstu. Kouzelným místem je tu hrana, ze které je stejně blízko dopředu i zpátky: „--- svět si naslouchá, jde v naslouchání vstříc – sám sobě. Kdesi na oroseném okraji, --- “ Všechno je tu najednou; kratičká zastávka v podobě neposedného „vstříc“ je najednou úběžníkem, ze kterého lze uvidět celou tíhu nejen konkrétních v básni na jiném místě ohledávaných volných emigrantských rán. Ale také tíhu vědomí naší každodenní nesamozřejmosti, či dokonce nepatřičnosti.

Celá knížka má zdánlivě zrcadlovitou podobu: nejprve se čtenáři něco v próze předřekne, a pak se do-poví ve verších. Naštěstí nic takového tu nefunguje – i v prozaických textech jsou především syntaktické vztahy neustále napínány přes dlouhé rozlohy textu, a zakoušíme tak spíš akt tvoření než čtení: „Už fotbalový **brankář se** ve svých nejnečinnějších chvílích **zdál** za zády spoluhráčů **udržovat** neviditelný **plamen**, aby jím završil posunčinu utkání i slávu neděle. (přeložil J. Ch.)“ (Hlídky, In: KRÁL, Petr: *Svěddek stmívání*. Pěší román. Brno: Host 2006, s. 60) Díky tomu, že základní gramatické a časové sekvence

věty se od sebe málem oddělily, vzniká prostor otevřený bujení vedlejších významů. A možná i tím tak vlastně „nevytváříme“ momentku fotbalového zápasu, ale skrze něj formulujeme i dramata našich vlastních životaběhů. Ostatně – v Králově světě nic není významuprázdné, ani fotbalový zápas, natož pak chůze a setkávání: „Zatímco jeho kroky se ve tmě otíraly o svět podél neviditelné tečny, myslel si, že středem by mohla být parádní slavnost, která by rozčeřila obzor z hloubi úkrytu sdíleného s nejbližšími přáteli.“ (Zkouška, In: KRÁL, Petr: *Svědék stmívání*. Pěší román. Brno: Host 2006, s. 30)

Králova knížka nedefinuje jen zkušenost emigrantskou, ale též zkušenost cestovatel-skou. Ale zas – jsou to přesná vplutí do atmosféry místa třeba jen jediným zahlédnutým a protěžkaným detailem: „Stačilo vztáhnout ruku, všechno rázem shrnout/ v jedno znamení. Zlato na dně sklenice sotva procitlo,/ když v odpověď mírným zvlněním udalo hloubku. Venku armády roztroušených jižanů/ dál nedbale a trpce táhly nocí za nejistým jihem.“ (*Bar*, s. 49) A o New Yorku platí to – prozaicky – stejně: „Louže tmy, které už v dálce začínaly pokrývat předměstí, byly jedinou zaslíbenou zemí, trvale čeřenou přílivem nových vystěhovalců; jejich potulná a nejistá, ale umíněná existence v něm budila pocit solidarity a předávala mu důstojnost.“ (*New York*, s. 44)

Shrnuji: Králova poezie je poezie dlouhá, potřebuje svůj čas, prodlužuje se před námi jako stín pod lampou, aby se vzápětí objevila za námi. Je to ale poezie, která znova potvrzuje svou vlastní oprávněnost: daleko plastičtější a věrnější, než toho jsou schopny dějiny, nechává nás být ve světě. Je to pozice značně nejistá a nejasná, rozpitá a nervně plápolává, ale nakonec je to možná poslední varta, na které se můžeme na chvíli cítit člověkem. Úctyhodnější a větší úkol pro poezii mě momentálně nenapadá.

Jinou polohu pak představuje velmi komplikovaná, zaumná, na sepětí s myšlením a filozofií založená poezie Petra Kabeše (1941–2005). Tyto často velmi složitě komponované básně dlouho hledaly své čtenáře a definitivní uznání našly až v podobě čtyřsvazkového mírně upraveného díla, které obsahuje tyto svazky: *Pěší věc a jiné předpokoje*, 1998 (Pěší věc, plus nepublikované cykly Předpokoje a Soukromí trojzubce); *Krátké letní procesy*, 1999 (výbor z prvních tří sbírek, texty z rukopisné sbírky Krátké letní procesy, ukázky z překladů, rozšířená verze Odkladu krajiny a texty 1970–1971); *Kámen ze srdce*, 2000 (přepracované verze sbírek Obyvatelná těla a Skanseny, nepublikovaný cyklus Kámen ze srdce); *Těžítka, ta těžítka*, 2002 (přepracovaná verze Těžítek, cyklus netištěných textů Obehnán deštěm jako ostnatým, plus oddíl *Těšítka* shrnující texty jiných autorů dedikované autorovi). Zejména v Těžítkách se projevila náročnost, ale zároveň též smysluplnost Kabešova psaní – jde o knihu složenou z jakési abecedy básníkových východisek, jeho kořenů, vzorů, inspiračních zdrojů, která se skládá, jak jinak, z velké části ze zápisků a výpisků z četby jiných autorů. O to intenzivnější pak jsou záznamy psané právě Kabešem, jako třeba u písmena G:

„Vzácní ptáci velkoměsta, jeptišky.
Také slepé náboje mají ozvěnu.
Dovedl by stát před svými slovy?
Výčitky svědomí? Výčitky z nevědomí.
Pravda hodin není kulatá, hůř: je uzavřená v kruhu.“

(KABEŠ, P. *Těžítka, ta těžítka*. Brno: Atlantis, 2002, s. 61.)

SAMOSTATNÝ ÚKOL

V této části jste se seznámili s třemi přístupy k básnickému slovu a ke světu. Spíše non-sensový přístup Ivana Wernische, hledání hranic slova i verše u Petra Krále, nebo reflexe tvůrčích možností Petra Kabeše. Který z nich nejvíce odpovídá vaší představě poezie? Napište o tom krátký text směřující k formě eseje, cca 1–3 ns.

3.1.3 SOLITÉŘI

V této skupině vidíme celou řadu autorů, kteří zůstávají jaksi generačně nezařazeni, jejich publikační počátky jsou nejrůznějším způsobem poznamenány končícím obdobím totality. Ticho a důraz na existenciální hodnoty společně s citlivým smyslem pro hudební tělo básně určují poetiku Víta Slívy (1951), autora, jehož publikační počátky ještě spadají před rok 1989, kdy vychází jeho sbírka *Nepokoj hodin* (1984). Poté následuje celá řada básnických sbírek, ale autor se, zejména díky svému působení středoškolského pedagoga, stává určující pro autory spojené se severní Moravou a Slezskem a Brnem, s nimiž jej potom spojí pouto nejen učitelské, ale především přátelské, o čemž ještě bude řeč v souvislosti s kapitolami věnovanými literatuře v novém tisíciletí. V námi sledovaném období vydává Slíva sbírky jako *Černé písmo* (Blok 1990) reflektující pomíjivé okamžiky dětství, *Volské oko* (Host 1997), sbírka asi nejintenzivněji protkaná obdivem k tíživé existenci bytí, jak ji autor poznával v děle Vladimíra Holana, *Tanec v pochované base* (Host 1998), kde je tato tíha zakoušena na vlastní kůži, vyrovnává se se smrtí otce, a *Na zdech stíny osik* (Petrov 1999), v níž zase dominuje jakási dialogičnost a jazyková expresivita daná prožívaným rozporem mezi světem obecných hodnot a běžným, každodenním životem.

Jinou osobností, zase svým způsobem určující pro území hlavního města Prahy, a to zejména díky dlouholeté funkci šéfredaktora časopisu *Tvar*, je Lubor Kasal (1958). Na přelomu roku 1989 vydává ještě v nakladatelství *Mladá fronta* sbírku básní *Dosudby*, aby se pak stal výrazným básníkem postmoderní polohy, kombinující jak vzdělanost a intertextovost, tak živočišnou touhu a potřebu skládat příběhy, slova a věty, zkrátka vytvářet své vlastní ničím neredukovatelné prostory, které však nejdou pouhou imaginativní hrou, ale směřují, možná právě díky své uvolněnosti, i do středu našich současných otázek. Jsou to

sbírky *Vezdejšina* (Protis, 1993), *Hlodavci hladovci* (Horizont, 1995), básnická skladba navazující na *Máj* Karla Hynka Máchy *Jám* (Petrov, 1997), básnická skladba *Hladolet* (Petrov, 2000).

Zcela jiný typ poezie, směřující k výrazné reflexi a založený na vědomostech a znalosti, která se i díky občanskému povolání pedagožky na vysoké škole stává důležitou silou při vzniku veršů, představuje dílo Sylvie Fischerové (1963). Debut jí též vychází ještě před sametovou revolucí *Chvění závodních koní* (1986), pak následuje řada knih i básnických sbírek *Velká zrcadla* (1990), *V podsvětním městě* (1994), *Šance* (1999). Její tvorba pak samozřejmě proniká a působí i v tisíciletí novém, kde o ní ještě bude řeč.

3.1.4 UNDERGROUND

Zcela svébytnou skupinu v tomto desetiletí, ale rovněž v těch následujících po roce 2000, představují autoři nějakým způsobem spojení s undergroundem. Zde je potřeba připomenout jednu poznámku, která je stejně tak samozřejmá, jako nezbytná, protože se velmi často opakuje situace, kdy je underground mylně vykládán jako součást disentu. Ano, undergroundové hnutí se v průběhu 70. a hlavně v 80. letech významně promísilo s disentem, řada jeho členů byla součástí obou komunit, to ovšem neznamená, že neplatí elementární rozdíl, daný jak Jirousovými prohlášeními, tak především životními postoji a dílem jednotlivých jeho tvůrců. Ten rozdíl leží v základní premise – disent se pokoušel nějak s vládnoucí mocí pracovat, měnit a modifikovat stávající establishment, kdežto underground vytrvale toužil po tom stát mimo – trvat na bazální možnosti žít si vlastní životy podle toho, jak to pokládám za správné a jediné možné.

DALŠÍ ZDROJE

Pozorně prostudujte knihu *Reflexe undergroundu* (KUDRNA, L. (Ed.), Praha, ÚSTR, 2016). Čím se od sebe liší přístupy k tomu, co to byl underground, jeho žijících protagonistů (zde např. František Stárek Čuňas nebo Petr Placák) a jeho teoretiků, ať už z řad obecných historiků, nebo historiků kultury (Petr Blažek, Martin Valenta aj.)?

Pokud jde o literární odkaz, mezi nejstarší autory, o kterých lze mluvit v souvislosti s undergroundem, patří Egon Bondy (1930–2007). Na počátku devadesátých let je to právě jeho oficiálně nevydávaná poezie, která rezonuje ve společnosti žijící dobu 40 let vzdálenou od doby vzniku jeho prvních básnických textů. Svě verše pak publikoval a psal až do smrti své ženy v roce 1994. Jejich základní proměnou je společenský kontext. Zatímco verše z 50. a 70. let útočily na idiocii socialismu, antijudaismu a později reálného socialismu, ty z let devadesátých vnímají velmi vyostřeně nepřátelské prostředí konzumní společnosti, pro kterou, analogicky jako pro tu totalitní, je poezie a obecně člověk se svým strádáním a se svým soukromým životem jen přítěží a zbytností:

„Výkon a spotřeba – to jediné se cení
Ve světě v němž snějí o uplatnění
a kdo nevěří na to omámení
moc brzo zjistí že už člověkem není
je jen nástrojem k upotřebení“

(BONDY, E. *Největší radost mám z projevů pana prezidenta*. In *Dvě léta*, Praha: Inverze, 1991, s. 15.)

Bondyho dílo představovalo mnohvrstevnatý celek složený z angažovaného výkřiku, stejně jako filozoficky ukotveného prožívání světa, hned od počátku bylo též vydáváno v souborných vydáních, z nichž to první začalo vycházet už na konci 80. let 20. stol. (*Básnické dílo sv. 1 (epické básně z padesátých let)*. Pražská imaginace, Praha 1989; *Básnické dílo sv. 2 (básnické sbírky z let 1950–1953)*. Pražská imaginace, Praha 1989; *Básnické dílo sv. 3 (básnické sbírky z let 1954–1963)*. Pražská imaginace, Praha 1990; *Básnické dílo sv. 4 (Naivita.)* Pražská imaginace, Praha 1991; *Básnické dílo sv. 5 (Kádrový dotazník + básnické sbírky z let 1963–1971)*. Pražská imaginace, Praha 1991; *Básnické dílo sv. 6 (Deník dívky, která hledá Egona Bondyho)*. Pražská imaginace, Praha 1991; *Básnické dílo sv. 7 (básnické sbírky z let 1971–1974)*. Pražská imaginace, Praha 1992; *Básnické dílo sv. 8 (básnické sbírky z let 1974–1976, Příšerné příběhy)*. Pražská imaginace, Praha 1992; *Básnické dílo sv. 9 (básnické sbírky z let 1977–1987)*. Pražská imaginace, Praha 1993. Znovu se pak objevilo péčí nakladatelství Argo (*Básnické spisy I.– 1947–1963*. Argo, Praha 2014; *Básnické spisy II.– 1962–1975*. Argo, Praha 2015; *Básnické spisy III.– 1976–1994*. Argo, Praha 2016.)

Další postavy, které představují paměť undergroundu, jsou už rozkročeny mezi několika uměleckými oblastmi. Kázání, hudební produkci i reflexi života a světa ve vazbách na Boha se věnuje Svatopluk Karásek (1942). Nejprve jsou to verše ze 70. let s názvem *Staré věci*, dále pak soubory knih směřujících k otázkám víry a vůbec poslání člověka na tomto světě *Protestor znamená vyznávám* (1992), *Víno tvé výborné* (1998), *V nebi je trůn* (1999), *Boží trouba (kázání)* (2000), *Tři kázání o Jonášovi* (2007), *Kázání pro neznabohy* (2009). To vše je třeba ještě doplnit o spolupráci s hudební formací Svatopluk, která hraje výhradně texty a zhudebněné básně Karáskovy.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 7

Na serveru [youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=1G86BgSDzIY) si vyhledejte písně Svatopluka Karáska (např. <https://www.youtube.com/watch?v=1G86BgSDzIY>). Co je určuje po stránce jazykové, jak vypadá verš těchto písní-vzkazů a kázání? Na jakém půdoryse vznikají a co je spojuje s originály?

Bezpochyby největší osobností, pokud jde o význam básnického díla, je ovšem osobnost Ivana Martina Magora Jirouse (1944–2011). Už jeho první samizdatově vydaná sbírka

básni *Magorův ranní zpěv* (1975) ukazuje základní rozkmit, ve kterém se Jirousova poezie pohybuje – je jím barokní provázanost mezi tělesnými a tělesně prožívanými danostmi člověka na jedné straně a tajemným, neprohlédnutelným zázrakem božího stvoření na straně druhé. I když první sbírky se významově koncentrují spíše kolem prvního pólu a strhávají na sebe pozornost především pro svůj břitký vtíp, odvážné vyděděnecké i bouřlivácké gesto, postupně sílí také motivy související s druhým pólem. Akcent náboženský, nijak ale neobrušující existenciální brutalitu lidského údělu, se v koncentrované podobě projevuje v asi nejslavnější Jirousově sbírce, vydané nejprve v exilových nakladatelstvích, v *Magorových labutích písních* (1986), a to zejména tam, kde je Bůh se svým stvořitelem záměrem konfrontován s kvintesencí zla, jak ji představují komunistické lágry: „Víš ty, Bože, vůbec o mně,/ žes mě zavřel v tomhle domě?/ Vzpomeneš si někdy na mě,/ jak tu sedím v hnojné jámě?/ Stvořils vavříny i oměj,/ co z toho jsi schystal pro mě?/ Odsoudils mě k marné slávě/ nebo pojdu někde v slámě?// S kůží v ruce Bartoloměj/ pokorně tě prosím, Pane:/ Už mě nenech vězet marně/ v Leviatanově tlamě" (JIROUS, Ivan Martin: *Magorova summa*. Praha: Torst, 1997, s. 321) Zároveň s tím roste důraz na lidskou odpovědnost a roli člověka v tomto světě, s jeho pólem tragickým i komickým, sakrálním i profánním, milostným duchovně i bouřlivě tělesně zasaženým. Vrcholem tvorby po roce 1989 se nadlouho zdála být *Magorova vanitas* (1999). Ovšem, jak o tom ještě bude řeč, Magorovo poezie dál žila a rezonovala i v novém tisíciletí.

Pochopitelně, že básnickou produkci s undergroundem spojenou nevyčerpávají jen tito autoři, ale další, o který je záhodno mluvit, začali publikovat sice již zde, v 90. letech, ale těžiště jejich tvorby přece jen padá do století následujícího, takže tam se budeme věnovat dílu J. H. Krchovského, Pavla Kolmačky, Lud'ka Markse či Bohdana Chlábce.

3.1.5 GENERACE PŘELOMU

Tak lze pojmenovat životní zkušenost autorů narozených v 60. letech 20. stol. Jde o generaci, která ještě prožila na vlastních osudech střet s komunistickým světem šedi a tzv. normalizace, zároveň se aktivně podíleli na událostech roku 1989 a následujících procesech, a o to intenzivněji dnes prožívá cosi jako rezignaci a deziluzi z výsledků nově nastartovaných společenských procesů. Jde o generaci nesmírně početnou a velmi pevně rozkročenou mezi obě tisíciletí, takže jejich analýza a popis se automaticky přelepší do jednotlivých kapitol.

Do této generace patří např. brněnský básník a lékař Norbert Holub (1966), k jehož nejzajímavějším sbírkám z toho období patří soubor *Úplně úzké úly* (1999), který je dobrou ukázkou ještě jednoho dosud nezmiňovaného fenoménu v české poezii. Ta totiž, na rozdíl od celé řady jiných, nikdy zcela nezavrhl tradiční výrazové prostředky a vlastně by se dal její vývoj nazvat jako neustálé tékání mezi přijetím a odmítnutím klasických forem a funkcí poezie. Jmenovaná sbírka pak reprezentuje projev snad úplně nejzákladnější a nejvíce rozšířený – básně ve sbírce obsažené jsou strukturovány jako sonety, tj. tak, že se k sonetu v jeho tradiční poloze přimykají, nebo jej naopak překračují, vědomy si však jeho významu

a formální pevnosti. Tím vzniká velmi čtenářsky přitažlivé a dramatické napětí mezi něčím stálým a tradičním a novým, trochu chuligánským, originálním:

„Kapitula
(Cavum orbis)
Pod hospodskou komží
čekám, až déšť domží.
On: až přestanu močit
a vyschnou mi oči.
A tak čekáme oba...
Vzduch kolem nás je obal,
zprůsvitnělý, transparentní, svatý,
neprotržitelný prezervativ.
Nakonec jsme se dočkali,
ale on mnohem dřív nežli já,
který jest vůči němu pomalý.
O to však pevněji jsem sevřel naviják
v díře, v níž se jeden jazyk
mezi řadou zubů plazí.“

(HOLUB, N. In *Úplně úzké jehly*. Beno: Petrov, 1999, s. 9)

Jiným případem je poezie básničky, aktivistky, autorky rozkročené mezi celou řadu uměleckých i mimouměleckých aktivit, Svatavy Antošové (1957). Její debut spadá také ještě do doby minulé, je jím soubor *Říkají mi poezie* (Mladá fronta, Praha 1987). Dále pak následuje lyrika a knihy napadající všechna elementární klišé spojená s pozicí básníka či básničky – od erotického založení a určení až po práci s jazykem, básnickým gestem, formováním uměleckého obrazu. To vše určuje a roztáčí dramatická kola knih *Ta ženská musí být opilá* (Československý spisovatel, Praha 1990); *Tórana* (Mladá fronta, Praha 1994); ... *aniž řála hlavou* (Krásné nakladatelství, Praha 1994). Její dílo pochopitelně pokračuje i v novém tisíciletí, kde je ještě intenzivní zejména proto, že se stává stálou redaktorkou časopisu *Tvar*.

Opět jinou polohu zase reprezentuje básník, jehož dílo zaznamenalo obrovský úspěch a ohlas nejen v ČR, ale i v zahraničí a byl za něj také několikrát oceněn. Mám na mysli verše Petra Hrušky (1964). Ty hned od svého počátku představovaly návrat k jistotám lidskosti české poezie. Všecko jako by se tu koncentrovalo k základním věcem – svět velkých idejí, snů, vizí nemizí, je ovšem pokoušen a ozkušován v nejbanálnějších a nejobyčejnějších každodenních setkáních a situacích – v ložnici, koupelně, kuchyni, ve spíži stejně jako v posledním nonstopu musí všechny ty velké vize platit, aby mohly něco v Hruškově světě znamenat. Patrné je to ostatně ze souboru *Zelený svetr*, který v roce 2004, jako soubor prvních tří básnických sbírek, vydalo nakladatelství Host. Na konci první sbírky, *Obývací nepokoje* (1995), Hruška rozostřuje vztah lyrického subjektu a básně. V první sloce zdá se být všechno v pořádku: „viděl jsem muže/ v obchodě s vanami/ předstírat významy.“ Jenže druhá sloka – celý obraz jako by byl zastaven v čase a „vyfocen,“ pohlíží „se“ na něj z obrovské, nadlidské výšky a hloubky: „kolem se vědělo/ mlčelo/ muž se nevzdával/ zuřivě se čekalo/ na zoufalého muže.“ (*Obývací nepokoje*: ---, s. 41.) A zase: vědomí lidského těla,

keré se vyšinulo, vymanilo ze své známé existence, nám zbývá jako jedna z mála možností, ve kterých jsme schopni vidět – sebe a pak o tom referovat. Je to bolestné, ale překrásné: je to ten druhý, tady, teď, přítomný, žijící.

Hruška ale nechodí světem, aby vyhledával momentky kaleidoskopického života, kontinuita a přerývanost času, čas (paradoxně) zastavený ve chvíli pohybu, to jsou situace, které jej dráždí. V *Měsících* (1998) je to ostatně vyjádřeno téměř programově, ale už v *Obývacích nepokojích* jsou básně, které žasnou nad nepravidelností času: „pro tuto chvíli/ pomalou důkladnou chvíli/ chvíli pro rybu/ na samém převisu nicoty/ rybu soustředěně sněženou/ z umakartu/ vytřeštěné kuchyně/ se světlem/ není dostatek důsledků/ nadějí/ a výmluv/ marně se hrnou/ do úžasného prostoru/ této nebezpečné/ tiše vržené chvíle.“ (*Obývací nepokoje: Chvíle pro rybu*, s. 35.) Úžas, zvěstovaný a předávaný, není vykoupením, vodítkem, odpovědí, je jen další akcí nalézaného těla vbourávajícího se do potichu zjevovaných netušených prostor. Vlastnost patřící poezii odpradáвна, se tu vrací s nekompromisní suverenitou.

Ani prostor nezůstává bez důkladné analýzy. Jakoby se začínalo od miniatur, ovšem nikdy to nezůstane tak jednoduché. Z důvěrně známých, klidných prostor vystřeluje báseň do netušených, a tedy i ze svých souvislostí vytržených a přestavěných úryvků světa: „Někde být musí/ veškerý ten parčík/ ale kudy/ můjtybože/ do šera trčí/ rezavý hřebík listopadu/ v paměti studí/ ložiska houpaček/ a hřidele/ z ptáků.“ (*Obývací nepokoje: Veškerý ten parčík*, s. 37.) Jednou z nejkrásnějších metafor podzimu, jakou vůbec znám („rezavý hřebík listopadu“) se báseň rozprostřela do prostoru. Čtenáři zůstaly alespoň milníky zpřetrhaného a znovu vybavovaného života.

Znovunalézání těla probíhá ve vztazích, Hruškovy básně nejsou exklusivními prostory jednoho lyrického subjektu. Hruška je tím, kdo pokračuje v tradici milostné poezie.

Ale nejsou to jen bytosti milované, které zařikávají Hruškovo slovo. Jednotlivými sbírkami Hruška vstupuje k lidem a do nich. Nejsou to ale lidé žehnající, spíše žehrající, opět: zachycené zbytky právoplatného, ale hlušinou existence zaplavovaného života: „Vlaky z Ostravy/ chlap v pruhovaném triku/ čeká/ slušně a čistě/ bez konce/ pruhovaném triku/ lahvič je poloprázdný/ jak vzdálenost ve slově Karviná.“ (*Měsíce: Vlaky z Ostravy*, s. 54.) Prostor, který takto Hruška objevil, je místem, kde se lze setkávat se skutečným tělem. Je to místo, kde na sebe jednotlivá těla dýchají, cítí se. Je to prostor znovunalezeného člověka a jeho drobných věcí, které v sobě nesou dostatek energie na to, aby se mohly stát katalyzátory zásadně proměňujícími situace, jako třeba knoflíky nenápadně zahlédnuté ženy: „prsty/ háky na okenice/ schod/ holé stopky rybízu/ jemné jak konec žil/ nějaký dekl/ vlastní ženu/ v letních šatech/ s velkými průstřely/ rudých knoflíků.“ (*Vždycky se ty dveře zavíraly: Je vidět dlouho*, s. 94.)

Zcela jinou polohu, danou i trochu starším generačním zakotvením, ale především přínaležitostí k jiné krajině, a to té v Severních Čechách, představuje *Zimní dvůr* (2013), sbírka Bohdana Chlívce (1963), který do české literatury vstupoval v devadesátých letech (*Zasněžený popel*, 1992) – dělí jej tedy od předposlední sbírky *Temná komora* (1998) patnáct let.

Co se za tu dobu s poezií Bohdana Chlíba stalo, co zůstalo z atmosféry devadesátých let v novém tisíciletí?

Zasněžený popel charakterizoval Jiří Trávniček v přehledu české poezie druhé poloviny 20. stol. *Na tvrdém loži z psiho vína* jako knihu, kterou: „procházejí duality logiky a myslitky, rozumu a srdce, též okamžiky sotva pociťovaných záchvěvů, v nichž se otevírá průhled na to, co ještě není – to vše na pozadí křesťanské tradice ve výrazově úsporné orchestraci.“ (KOŽMÍN, Z., TRÁVNIČEK, J. *Na tvrdém loži z psiho vína*. Brno: Jota, 1998, s. 268)

Na jedné straně je to samozřejmě člověk se svým uděláním, s tím, jak v tomto světě hospodaří, jak se k němu má. Pak je to ovšem samo lidské tělo, jako jakýsi nehostinný základ, ve kterém bytujeme, což Chlíba velmi často ukazuje na kontrastech našich představ o světě a detailních analýz probíhajících, reálných dějů. Tento průvodní znak existence ukazuje na Chlíbaův zájem o věci pod povrchem, o děje, které probíhají pod viditelným obsahem: „Oči staré ženy:/ ještě nenahníla voda/ obklopená bledými vnitřnostmi mladých ryb./ Chladné ruce vložené do stažených kožek./ V temných pouzdrech plíc čeká/ dech se slábnoucí paměti./ Snad ji někdo vidí,/ už dal vařit vodu/ a připravuje pleny –/ jako tehdy.“ (s. 36)

V té patnáctileté proluce jako by se tedy tyto dva světy, křesťansky reflektující i přísně ohledávající, propojovaly a vzájemně prohlubovaly. Za každou básní je cítit velký, celistvý pokus přiblížit člověka k jeho vlastní totožnosti. A *Zimní dvůr* ukazuje svět, v němž žijeme, tedy svět, ze kterého se toto lidské ukostření buď rovnou vytratilo, nebo strašlivě rychle vytrácí. A není úkolem nábožensky založeného člověka tyto jevy ignorovat a přehlížet, ale umět si do nich (doslova) sáhnout – jediné tady, v ranách a krvi, s přesným obrazem všech těch rozkladných procesů, jsme blízko člověku v jedné jeho poloze: „Maso už naběhlo a duhově mramoruje,/ celé kusy hrozí odpadnout./ Měla by je zajistit obvazy a obinadly/ (jedna z těch, co se kdysi narodily člověku)./ Raději však dál zprudka vaří tuhé tváře,/ hrudník špikuje přerývaný dech./ Úsměv přislíbujíc tučnou porci/ každému, kdo věří, kdo zaslíná./ Ochrnulý souhlasí v duchu příkyvuje,/ lilipután truceje, objednáva ovar,/ kataplegik ulehl tváři na talíř,/ avšak chlad mu nedá dlouho spát.“ (40) To nejsou bizarní hyperboly či nadsazení, to je prostě skutečnost zahlédnutá bez své krusty – make upu ať už fyzického, nebo duševního. Tím ovšem se paradoxně Chlíbaova poetika propadá v čase ještě o něco hlouběji, než kam sahá jen německý expresionismus.

A její přijetí, stále zdůrazňující ošklivost, až pocity zhnusení, ovšem zhnusení tvořivého, smysluplného, dávají této cestě do hlubin času za pravdu – Chlíbaova poetika je totiž stále stejně věrná svému základnímu spirituálnímu tahu, jen v této své poloze akcentovala způsob nazírání, který jsme ve své rozhulákanosti zapomněli, nebo jsme mu přestali věřit jako poznávacímu principu. V *Zimním dvoře* je totiž hlavní hnací silou oxymorická rozeklanost mezi přesně zahlédnutým lidstvím a touhou vrátit toto lidství tam, kde může občas nabývat jakéhosi smyslu. Ovšem v jednadvacátém století zakoušíme jednu nevyvratitelnou a všudypřítomnou hrozbu – hrůzu procesu, ve kterém se z pravdy stává bleskurychle kýč. Nelze vidět, lze vědět, ale je to vědění bez nároku stát se obezličkou, nebo receptem na životní

naději. Svět zkrátka není v takovém stavu, aby tyto kategorie bezbolestně nabízel. K tomu ostatně Chlíbcovi slouží i brilantně zvládnutá veršová intonace – volný verš jakoby na sebe vůbec neupozorňoval, jakoby ani nebyl žádným tvárným postupem, a přece je. Uvnitř této klidné dikce, uprostřed mluvení k sobě, se nějak halasněji rozevírají nůžky duchovního neklidu, hledání a hledačství. Tyto verše jakoby si vystačily samy, jakoby nehledaly žádného posluchače a nepřitahovaly jej svou udělaností. Jsou to snad záznamy samomluvy, ze kterých je ale o to silněji cítit nikoli už jen lidský soucit (i ten je velice nebezpečně využitelný ve světě reklam a televizních seriálů, které se sbírkou také mihnou), ale spolu-bytí, spoluúčast s druhými lidmi. Tak se v české poezii znova ozývá znepokojivý, a přece tak významný rozměr barokní – na rozhraní mezi přísným pohledem do lidské udělanosti, ale též s promytými očima schopnými ještě uvidět aspoň náznak zázraku Božího stvoření, se ještě i ve dvacátém prvním století může nacházet člověk. Podobá se tak Zimní dvůr těm barokním plátnům plným zkřivených a jinak vyšinutých postav, ale to světlo, to barokní podmanivé světlo, je tu též stejně výrazně, i když možná pro někoho málo viditelně obsaženo. Mě ale vrchovatě stačí. Nelze si tu nevzpomenout na komentář, který k jiné knize diagnóz člověka připojil autor podobného duševního založení. Když Josef Florian hodnotil knihu próz Josefa Čapka *Lelio*, napsal větu, která dokonale platí i pro *Zimní dvůr*: „k zmatku všech nudných spravedlivců a ctnostných bez ohně, k potěše však a libé pastvě očí prostých a pokorných, vzdavších se odměřování lidské záslužnosti v době, již podobná bude až za Antikrista.“

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Pozorně prostudujte kapitolu Petra Hrušky *Poezie v knize V souřadnicích volnosti* (Praha: Academia, 2008, s. 35–72). Které další osobnosti byste zařadili ke generaci zde popsané? Proč? Jak se liší členění mé od toho, které je právě v této kapitole?

3.1.6 GENERACE LET DEVADESÁTÝCH

Poslední skutečně výrazně promlouvající generací autorů a autorek, kteří modelovali tvář české poezie v 90. letech 20. stol., představují autoři narození na samém konci let 60. a v první polovině let 70. Jde o skupinu, která měla poměrně komplikovaný vstup na literární scénu. Jestliže odchozí generace stihla ještě buďto publikovat v samizdatových časopisech, nebo dokonce vydat své verše oficiálně, tato generace nastupuje do vřavy, do tavícího kotle, ve kterém vedle sebe stojí celá mračna autorů nejrůznějších generací, poetik, básnických i lidských vyznání a soupeří společně o čtenářskou pozornost a běžného čtenáře prakticky nezajímá, že mezi dobou vzniku jednotlivých veršů může ležet klidně čtyřicet let literárního i soukromého života. Zpočátku je také tuto generaci slyšet jen velmi málo, ale postupně bytní a nabývá poměrně zřetelných kontur a dnes patří k té neúrodnější básnické generaci, i když pocit sounáležitosti tu lze hledat jen těžko. Jedná se spíše o jakousi společně zakoušenou a prožívanou minulost, zcela jistě ne o jakýsi jednotný generační pocit,

který by se projevoval jediným možným a přijímaným a respektovaným uměleckým gestem, proto jde o generaci velmi rozkročenou mezi nejrůznější způsoby práce s fenoménem báseň.

DALŠÍ ZDROJE

O této generaci a jejích bojích existuje i výborná monografie Miroslava Balaščíka *Post-generace: zátiší a bojiště poezie 90. let 20. století*. (Brno: Host, 2010)

Mezi autory, kteří jako první zaujali čtenářskou veřejnost, patří básník, též autor knih pro děti, držitel Ceny Jiří Orteny, Bogdan Trojak (1975), jehož poezie se soustředí na rytmus, rým a výraznou metaforu. Už prvotina *Kuním štětcem* (1996) ukazovala na velký literární talent potvrzený pak i oceněnou sbírkou *Pan Twardowski* (1998). V Trojakově poezii se koncentrují dva postoje – na jedné straně je to jakési chuligánství, zároveň ale už prožitý a procítěný smysl pro rým, rytmus a jako by skrze něj směřovala i tendence k tradici a lidskému obydlování konkrétních míst.

Dalším podstatným představitelem této generace je básník Martin Josef Stöhr (1970), který kromě svých veršů ovlivňuje celkové milieu básnického prostředí i jako vydavatel. Má své vlastní nakladatelství a kromě toho je také redaktorem jednoho z nejvýznamnějších českých nakladatelství soustředěných na vydávání poezie, nakladatelství *Host*. I díky němu také přinesl do České republiky novou tradici vydávání pravidelných básnických ročenek *Nejlepší české básně*, o kterých ještě budeme mluvit. Ve Stöhrově poezii v 90. letech dominují obrazy setkání s vírou, s krajinou a s jejím symbolistním a transcendentním rozměrem, tak je tomu ve sbírkách *Ted' noci* (1995) a *Hodina hora* (1998). Daleko bytostnější základ pak ale našel ve sbírkách následujících, zejména v té poslední, *Smích ze snu* (2012), o které ještě bude řeč v souvislosti s tvorbou této generace v novém tisíciletí.

Svébytné postavení si jak v rámci básnického směřování, tak i v rámci celého literárního života vytvořil básník a dnes už i překladatel, nakladatel a kavárník Petr Borkovec (1970). Debutoval hned na počátku 90. let sbírkou *Prostírání do tichého* (Pražská imaginace, 1990), následovaly knihy *Poustečna, věštírna, loutkárna* (Mladá fronta, 1991), *Ochoz* (Mladá fronta, 1994), *Mezi oknem, stolem a postelí* (Český spisovatel, 1996), *Polní práce* (Mladá fronta, 1998). Jeho poezie v 90. letech je vedena snahou sjednotit křesťaské básnické východisko reynkovského typu se soudobým světem plným obrazové divokosti a uvolněnosti. Právě příklon ke zklidnění a k racionální reflexi básnického gesta jej nakonec přivedl i k tomu, že založil vlastní nakladatelství FRA, k němuž přidal i kavárnu, která patří k těm místům v hlavním městě, kde se nejintenzivněji odehrávají setkání s živou a žitou literaturou. Pochopitelně, že jde o generaci, která nabízí ještě celou řadu dalších a dalších jmen, ale jejich básnické dílo je stvrzováno teprve v následujícím století.

PRO ZÁJEMCE

Vyberte si po jedné básni ze sbírek *Kuním štětcem*, *Poustevna*, *věštírna*, *loutkárna* a *Hodina hora*. Zkuste pojmenovat znaky, podle kterých lze tuto generaci charakterizovat, co mají podobného v tématech, čím se liší v jejich provedení?

Pokud se podíváme do textů autorů a autorek narozených na konci 60. a v 70. letech, najdeme zde celou škálu uměleckých postupů, ale i rozdílných přístupů k fenoménu poezie. Ve sledovaném období vyšlo několik sbírek tvůrců této generace, intenzivně též publikují časopisecky. U dvou sbírek bych se rád zastavil. Tou první jsou *Orfické linie* Adama Borziče (Malvern, Praha, 2015). Roman Kanda v doslovu podle mě velmi přílehlavě konstatuje, že Borzičovy texty: „Na první pohled zaujmou posunem k delším prokomponovaným celkům, v nichž se zmíněná přítomnost dějin a hlasů zasnívá s extatickým stavem a vizionářstvím, především však s mystikou.“ (KANDA, R. „Básnické poznání a aktuálnost modernismu.“ In BORZIČ, A. *Orfické linie*, s. 53) Skutečně – jde tu o velmi odvážný a úctyhodný pokus reflektovat nejen pozici současného básníka ve světě, ale též odhalit, jaké kategorie a východiska jsou pro něj stále platná a v čem se zakládá nezbytnost poezie. Pro takový záměr Borzič zkomponoval uhrančivý celek. Domnívám se, že je to jedna z tendencí současné poezie a že by se z takových textů dala vytvořit antologie založená na rozsáhlých textových plochách. Přesto si aspoň tady dovoluji krátkou ochutnávku, z níž je snad patrné alespoň to, jak se tu mluví, jak se nervní gesto hlásí o svá práva, jak se Borzičovi podařilo vyvolat ony ruměné tváře lidí, kteří nám zblízka do obličeje říkají věci, bez nichž si nedokážou představit nejen život svůj, ale ani život nikoho jiného: „Chci stvořit velkou nádheru/ vyklenout ji pro oko, ucho i srdce/ a zatím jen kupím a odhazuji/ kupím a odhazuji trosky,/ protože tohle je... byla předehra,/ protože celý tenhle svět byl a je předehra:/ chci věřit, že k velké nádhře:/ (...)" (BORZIČ, s. 32)

Podobné je to s knihou Tomáše Lotockého *Kázání na Mniší hoře* (Ears and Winds Records; Weles: Brno, 2015). Návrat k žánru poémy, široký obraz rozkročený od biblické základny, přes traumata 20. století až k dnešku má podobnou nervní zaujatost, je to jakési totální nasazení mluvidel, Lotocki si půjčuje, velice funkčně, hlasy nejrůznějších existencí drcených na hranách dějinných epoch, aby kvílel a dožadoval se pro ně pozornosti, zájmu a účasti. Silné, intenzivní, ovšem opět důsledně prokomponované a spojené v celek, z nějž lze vybrat jen dílčí obrazy jako ukázky lidského náprahu, ale teprve ve svém celku dávající smysl a cenu této knihy: „O těch přeživších a vyvedených/ jsem od něho nikdy neslyšel/ jen něco málo od toho druhého/ z té odvrácené strany –/ ale ten nerad vzpomínal/ a navíc nesnášel *kopanou*/ jen jednou mi prozradil proč:/ Po celodenním pochodu z Brna/ jim dovolili ustlat si na pohořelickém hřišti/ pod přivrácenou hlavní měsíce/ a samopalů gardisty/ mu nad ránem v náručí zemřel Großvater/ (...)" (LOTOCKI, 2015, S. 22)

Z dalších sbírek výrazně vystupuje *Město jeden kámen* Ladislava Zedníka (Dauphin, 2015). Už dlouho se v české poezii neobjevil tak koncentrovaný pohled na člověka, poměřovaný jednak procesy, které se po staletí dějí v kameni, jednak vědomím, nebo spíše jistotou, že tento svět není jediný možný a existující. Vzniká tak panoptikální obraz člověka pinožícího se na zemi, v absurdní a neutuchávající touze buď v něm zanechat nesmazatelnou stopu, nebo jej zničit a proměnit v suťovisko. Ale zároveň lze z tohoto rozkladu vyčíst možnost nově rozvržených hodnot. Tou základní je pak blízkost všeho druhu. Může to být láska, stejně jako přitakání jakémusi až undergroundovému, komunitnímu divokému spoluexistování. V rámci určité komunity, v tajném souřčenství blízkých, lze minimálně přežít absurditu světa: „Jíme teď rukama. Někdo nám příbor vzal./ Sedáme na stolu jak zvadlá příloha,/ jak bledé cosi (– teď netuším,/ k čemu bych nás lépe přirovnal...)/ Pomalu dochází zásoby. Za chvíli/ začneme obírat své vlastní paže./ Přijdeš a řekneš nám: *Vy jste se zbláznili!*/ Chytnem tě, zavřeme, narychlo svážem/ projekcí kdo-ví-čích prožitků.../ Sníme tě rukama. Někdo nám příbor vzal/ (nebo nám do vínku nožičky nedali?).../ Všechno si vezmem zpět, složené ze zbytků/ životů, otázek/ – démonci komplexů budou nás provázet –/ abychom znovu svou pustinu přestáli.“ (s. 56)

Toto je jeden ze způsobů, jak poezie odpovídá na nejrůznější kritické hlasy vyvolávající a tematizující její konec: sebevědomé vědomí vlastní hodnoty, odvážná schopnost vysmát se sám sobě, pohrávat si s tradicí, v tomto případě s rýmovou a rytmickou strukturou, ale přece se vzkazem, který nepostrádá jak chuť znovu objevovat vazby, jež drží svět pohromadě, tak intenzitu a lidskou vážnost.

Milan Šedivý vydal v Edici současné české poezie sbírku *Pod Hádovou zmijovkou* (Pavel Mervart, 2015), jde o sbírku, která dokáže být věrohodně rozkročena mezi různými básnickými způsoby – na jedné straně ví dost o síle intonace a díky tomu je zde řada básní složených z jednotlivých obrazů postavených za sebou po vzoru apollinairovského pásma, dokáže intenzivně pracovat s anaforou, hledá své možnosti i na hranicích volného verše a prozaického řádku, ale mně nakonec stejně nejbližší je poloha ztišená, založená na konkrétním obraze, na základních básnických principech, jako je třeba personifikace: „Když noc měla ještě uzlem podchycený šátek pod bradou,/ vycházely staré ženy na brambory./ V polním souhvězdí rozstavily se do vlhké nati/ a v nastalé temnotě hleděly hluboko./ To je ta chvíle, kdy nic neruší mé tělo vedle tvého./ až teprve hlas ptáka z oranice jehlicovým poklepem upozorní,/ že do postele nám vtéká veliká modrající láva.“ (s. 18)

Dalšího z důležitých básníků této generace charakterizuje rozkročenost. Mám na mysli hudebníka, tvůrce rozhlasových kompozic a básníka Pavla Novotného (1976). Z bohaté bibliografie alespoň sbírky *Havarijní řád* (2013) a *Tramvestie* (2016). Pokud bychom vyloučili sluch, spoléhali se na sémantické čtení, zřejmě bychom se s podstatnou částí Novotného poezie vůbec nepotkali. Je to v nejlepším slova smyslu poezie ohledávající původní básnická východiska. Rozkoš, vzrušení a vášeň, stejně jako hrůza, napětí a děs se neprojeví v obrazech, neatakuje se tu kombinatorická schopnost propojování slovních významů, útočí se tu na naši schopnost podléhat zvuku. Jeho naléhavosti, jeho tajemné a málem už ztracené hudbě. A když tato projede prostorem, zůstává mrazivé ticho, v němž se celá ta

zvuková událost děje napořád: „šeckodycky začne váma/ šeckodyckytodleto/ šeckodycky začne váma/ šeckodyckytodle// šeckodycky začne váma/ šeckodyckytodleto/ šeckodycky začne váma/ šeckodycky to to// cajty na vás// šeckodyckynašeckyšecko“ (Šecko. In *Souvislosti*, č. 2, 2016, s. 105)

3.1.7 NEJMLADŠÍ GENERACE BÁSNICKÉ

Z nejmladších autorů jmenujme alespoň výčtově: prvotinu z r. 2016 Jana Škroba *Pod dlažbou*. Jde o poezii, která se nebojí do jedné sbírky vtěsnat hned několik básnických postupů a principů, od širokých pláten, jež vyrůstají jeden přes druhého a množí se vedeny jakousi svou vlastní nutností, přes básně spoutané velice funkčně na klasických básnických principech až po texty v revokacích a opakováních kroužící kolem jednoho tématu. Oceňuji odvalu ponechat poezii i její šamanské, vyvolávačské uhranutí: „nebe se pohnulo/ nebo moje oko/ a je to láska// moskva se do mě vpíjí// tenhle byt je moje lebka/ moje lebka je tenhle byt/ cítím to teče mi krev/ musím se něčeho zachytit// moskva se do mě vpíjí// všechny vlajky/ sundejte/ všechny korouhve/ zničte// potkal jsem v metru člověka/ usmíval se/ nemluvil/ jednooký král/ podal mi kus alobalu/ jako pečet’/ elielilema/ a tak dále“ (ŠKROB, J. *Pod dlažbou*. Eman: Benešov, 2016, s. 25) Podobně objevným se pro mě stal i debut básničky Renaty Judity Komendové *Dech proti větru* (Ears and Winds, Brno, 2015). Sevřené, úsporné verše tu nefungují jen jako ozvučování a znovuožívání skácelovských tradic české poezie, ale mají jiný, podle mého úctyhodný záměr: zaslechnout a popsat skutečné duchovní vanutí, přítomné jen málo zřetelně, ale možná, při ztišení, o to intenzivněji v základních situacích, v nichž je nám dáno zůstat. Když se k tomu všemu přidá dokonale jazykově trefený detail, výsek skutečnosti, slyším i vidím výbornou, hotovou, naplněnou báseň: „červené prameny/ ve větrných vlnách/ zlehka objímají/ torzo deštníku“ (s. 32)

Jiným výrazným hlasem v mladé poezii je básník Tomáš Čada (1985) – dokonale se v jeho poezii prolno osobní ustrnutí z konkrétní putovní chvíle s obecnějším vzkazem o neurvalé velikosti a klidnosti fenoménu moře a malosti i velkoleposti našich otázek uprostřed něj. To vše korunované nádhernou metaforou moře: „– A co říká Středozemní moře?/ – Teď je tiché jak opuštěné lázně“.

Nejmladší česká poezie ještě ve tvaru surovém obmýšlí téma, které není v české poezii nové, ale stále v sobě nese cosi nedořečeného – na postavení ženy/dívky ve světě kanceláří, mobilních telefonů, reklamních nápisů. Ve sbírkách *Příště to nenechat dojít tak daleko* (Nakl. Petr Štengl, 2016) Kristíny Montagové i v *Největší kočce z tohohle kanclu* (Nakl. Petr Štengl, 2016) Michaely Kašičkové je sice cítit snaha a potřeba vypořádat se s jakýmsi až nelidským zapouzdřením ženské, nebo obecně tvořivé osobnosti do mantinelů, určených světem mužským. Jde o prvotiny, z nichž lze cítit, že se to tady s básní myslí vážně a v druhých knížkách by každá z autorek mohla najít svůj osobitý hlas.

Jiným případem je prvotina Marie Jehličkové *Ve sklenici od vína ještě kouří doutník...* (Příloha H aluze č. 35, 2016). Je v ní sice kus velkého osobního nasazení, snaha dobrat se horkého a pálivého základu, esence života, ale Jehličková jako by ještě nenašla svůj jazyk,

takže řada básní, které v sobě nesou intenzivní básnivý základ, je jakoby odposlouchaná a už slyšená: „Promilovali jsme se do mrtva ---/ Sesbírej všechny hvězdy na hladině oceánu/ ne, počítat je nemusíš/ Jenom je vezmi do svých dlaní/ a zasyp mne jimi!/ Chci zase ožít tím hvězdným štěstím/ Chci žít, slyšíš?!/ Ze vzpomínek crčí krev/ Chci spát.../ Nech mne už...“ (s. 33)

Pozoruhodnou prvotinou je i sbírka Zuzany Říhové *Pustím si tě do domu* (Praha: Dauphin, 2016). Je to lyrika plná za sebe položených obrazů, vedená snahou dořít, dopovědět a zabydlet konkrétní situaci, občas se sympatickým pokusem o odstup, o zahlédnutí celé situace očima racionality, jindy zase otevřená a domáhající se pozornosti: „Pustím si tě do domu,/ abys v pohledu na srnu s šípem ve slabinách/ neucukl,/ abys hmyz v křídlech zestárlých jeřábů,/ hladových po myši krvi,/ prožil v umělém osvětlení,/ abys dosvědčil,/ že prosekám ty ledy.“ (s. 22)

DALŠÍ ZDROJE

Přečtěte si studii O. Stehlíkové a L. Zedníka věnovanou současné poezii: www.czechlit.cz/cz/feature/soucasna-ceska-poezie/ Které nové tendence a prvky jsou podle vás nejpřitažlivější. Konzultujte s pedagogem a kolegy.

3.2 Generační rozvrstvenost současné české prózy

Česká próza se zcela logicky vyvíjela po odlišných silokřivkách, než jak tomu bylo u poezie. Kromě důvodů ryze literárních jsou zde ale i důvody mimoliterární. Pokusme se je charakterizovat. Především je to skutečnost, že prozaické tempo je zcela odlišné a proto i na počátku 90. let nebylo o nastupující generaci prozaiků zpočátku tolik slyšet. Druhou a podstatnější věcí je skutečnost, že prozaické texty mají dnes blíže ke čtenářům a proto také jsou v těsnějším kontaktu s technikami literárního čítiva a ve větší míře se u tvůrců projevují i strategie směřující k užšímu kontaktu se čtenářem, např. ve volbě tématu. Projdeme-li generační pestrost současné české prozaické produkce, bude obraz vypadat asi takto:

3.2.1 STARŠÍ DÍLA V NOVÉM KONTEXTU

Pro literaturu po roce 1989, zejména pro první polovinu 90. let 20. stol., sehrála velmi podstatnou úlohu díla, která sice dobou svého vzniku nespádají do tohoto období, ale čtenářsky, zkušenostně i v literárněkritických diskuzích tuto periodu utvářela. Jde o knihy šířené před rokem 1989 samizdatem nebo vydávané v exilu. Jednu z klíčových rolí zde sehrála kniha autora málem upadlého v zapomnění, **Jana Hanče** (1916-1963), s názvem *Události* (1995). Jde o knihu, jejíž část vyšla ještě časopisecky v 60. letech 20. stol. a knižně potom v kanadském Toronto: '68 Publishers v roce 1983 s názvem *Sešity*. Jak je možné, že

kniha dobou svého vzniku tak vzdálená mohla tak zásadně ovlivnit poslední dekádu 20. stol.? V tomto případě sehrál velkou úlohu objevitel Hančova díla a respektovaný a uznávaný literární kritik dané doby Jan Lopatka, který právě na Hančově díle sklenul kategorii a imperativ tvůrce jakou outsidera, který, jedině díky této své pozici, je schopen nahlédnout stav soudobé společnosti a pojmenovat její vrcholy i pády.

DALŠÍ ZDROJE

Prostudujte si příslušné kapitoly z knihy Jana Lopatky *Předpoklady tvorby* (Praha: Triáda, Plus, 2010). Jak Lopatka vymezuje pojem outsider? Jaké charakteristiky (lidské a umělecké) přisuzuje životu a dílu Jana Hanče a v čem vidí jejich jedinečnost?

Další z podstatných objevů, který se vrací do české prózy ve své úplnosti, je **Bohumil Hrabal (1914-1997)**, jehož dílo vstupuje do kontextu současné české prózy hned dvakrát - jednak texty, které existovaly pouze v samizdatu a exilových vydáních (*Obsluhoval jsem anglického krále*, psáno 1971, 1980 v exilu, 1982 samizdat, 1989 of.; trilogie *Via Nuova* (ps. 1986), *Proluky* (ps. 1987) a *Svatby v domě* (ps. 1987), of. 1991). Jednak též texty, které vznikaly od konce 80. let až do Hrabalovy smrti a byly potom vydávány v souborech jako *Listopadový uragán* (1990), *Ponorné říčky* (1990), *Růžový kavalír* (1991), *Aurora na mělčině* (1992), *Večerníčky pro Cassia* (1993), *Texty* (1994).

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si dvě níže uvedené ukázky díla Bohumila Hrabala. Jedna je z počátku románu *Obsluhoval jsem anglického krále*, druhá je ze souboru krátkých próz *Listopadový uragán*. Napište dvoustránkovou esej, ve které se pokuste pojmenovat, co je pro oba texty, pro styl a typ jejich vyprávění, podobné, nebo shodné a v čem se liší. Uvažujte i o úrovni mluvnosti v textech a o funkci interpunkce a intonace.

„Dávejte pozor, co vám teďka řeknu. Když jsem přišel do hotelu Praha, tak mne vzal šéf za levý ucho a zatahal mě za něj a povídá: „Jseš tady pikolík, tak si pamatuj! Nic jsi neviděl, nic jsi neslyšel! Opakuj to!“ A tak jsem řekl, že v podniku jsem nic neviděl a nic neslyšel. A šéf mne zatahal za pravý ucho a řekl: „A pamatuj si ale taky, že všechno musíš vidět a všechno slyšet! Opakuj to!“ A tak jsem udiven opakoval, že všechno budu vidět a všechno slyšet. A tak jsem začal. Každý ráno v šest hodin jsme byli na place, taková defilirka, pan hoteliér přišel, po jedné straně koberce stál vrchní a číšníci a na konci já, tak maličký jako pikolík, a na druhý straně stáli kuchaři a pokojský a fický a kredencká, a pan hoteliér šel kolem nás a díval se, jestli máme čistý náprsenky a frakový límce i frak bez poskvrny, a jestli nechybě- jí knoflíky a jestli jsou vyčištěný boty, a naklonil se, aby čichem zjistil, jestli jsme si myli nohy, pak řekl: „Dobrý den, pánové, dobrý den, dámy...“ A už jsme s nikým nesměli mluvit a číšníci mě učili, jak se balí do ubrousku nůž a vidlička, a já jsem čistil popelníky a každé den jsem musel vyčistit plechový košíček na horký párky, protože já jsem roznášel na nádraží horký párky, naučil mne to ten pikolík, kterej už pikolíkem přestal být, už začal pracovat na place,

ach, ten se něco naprosil, aby mohl roznášet dál párky! Až mi to bylo divný, ale pak jsem to pochopil. Nic jsem nechtěl dělat než roznášet podle vlaku horký párky, to kolikrát denně jsem dal páreček za korunu osmdesát s rohlíkem, ale cestující měl jen dvacet korun, někdy padesátikorunu, a já jsem vždycky neměl drobný, i když jsem je měl, a tak jsem prodával dál, až pak už cestující vyskočil do vlaku a dral se k okýnku a natahoval ruku a já jsem nejdřív položil horký párky a pak jsem řehtal v kapse drobnými, ale cestující křičel, že drobný ať si nechám, hlavně ať vrátím bankovky, a já jsem ty bankovky pomalu hledal v kapse, a výpravčí už pískal, a tak jsem pomalu vytahoval ty bankovky, a vlak se už rozjížděl a já jsem běžel podle vlaku, a když se vlak rozjel, tak jsem zvedl ruku a už se ty bankovky dotýkaly prstů natahujícího se cestujícího, skoro se některý vyklonili tak, že je někdo musel v kupé držet za nohy, jeden dokonce zavadil hlavou o gránik, jinej o stožár, ale pak se už prsty rychle vzdalovaly a já jsem udýchanej stál s nataženou rukou, v který byly ty bankovky, a to bylo moje, málokterej cestující se vrátil pro ty prachy, a tak jsem začínal mít svoje peníze, za měsíc to už bylo pár stovek, (...)"

(HRABAL, B. *Obsluhoval jsem anglického krále*)

„A pak se mne ptali, jaký je podle mne nejkrásnější citát z mé vlasti... a já jsem řekl, že pan profesor Borkovský nás po tom roce šedesát osm prováděl triforiem ve Svatovítském chrámu a tam ve výši šedesáti metrů jsou sošné portréty všech Lucemburků, dokonce i autora katedrály pana Matyáše z Arrasu, který tehdejšího času musel být nejen dobrý architekt, ale i sochař ... a tak jsme se dostali až nad kapli svatého Václava a pan Borkovský nám řekl, že tady je nejlepší akustika, tady zpívá dětský sbor ... a tím naše cesta triforiem končí, ale že nás činí pozorna, až půjdeme z Hradu ke Kocourovi do Nerudovky, tak tam v zatáčce pod Schwarzenberským palácem je štětkou vápnem psaný tento nápis: Rusové, jděte už do prdele, mně dochází vápno! A tu zespona katedrály se ozval hlas průvodce ... Pánové, proboha, mírně se, doba je vážná, tady je slyšet všecko, mám tady poutníky z Humpolce! A pan profesor Borkovský ukázal do hlubiny chrámu a řekl suše ... To je akustika, co? ... A to je krásný citát ve dvacátém století... Rusové, jděte do prdele!... A jak vidíte, přátelé, je to anonymní projev lidu zrovna tak jako anekdota, jako lidová píseň, všechno, co za něco stojí v té mé vlasti, je anonymní, všechno vymysleli obyčejní lidé, a tak já chodím po hospodách a jen sbírám všechno to, co podstatného řekli obyčejní lidé a pak to dávám do literatury, takže já jsem spíš zapisovatel než spisovatel... A pak se mne ještě ptali mí univerzitní hostitelé a hosté, kterého považují za nejlepšího současného spisovatele v tom srdci Evropy, v Praze... a já jsem řekl bez váhání, že to je Egon Bondy, za svobodna filozof Fišer. A ptali se mi, jestli bych přednesl nějakou krásnou jeho básničku ... Odkášlal jsem, vzpomenu si na Dylana Thomase, a přednesl jsem ... Dnes včera v neděli, všechno je v prdeli, jedině ty filmy sovětský jsou vědecký ...“

(HRABAL, B. *Listopadový uragán*)

Druhou z osobností, jejíž jméno nezůstalo české veřejnosti neznámé, ale mimo okruh odběratelů samizdatové produkce bylo zcela neznámé její dílo, byl **Ludvík Vaculík (1926-2015)**. I jeho dílo žilo v 90. letech dvojím způsobem - jednak jako místo zaplňování bílých míst, tzn. vydáváním prací psaných v době tzv. normalizace a pro široko čtenářskou veřejnost vydaných poprvé až v 90. letech 20. stol. (např. *Morčata* (ps. 1970, pak v smzd., 1977 Toronto, 1991 of.), *Český snář* (ps. 1980, pak v smzd., 1983 Toronto, 1990 of.) a řada knih fejetonů). Jednak se též stal výrazným autorem románů a fejetonů nových, např. *Jak se dělá chlapec* (1993), *Loučení k panně* (2002), *Hodiny klavíru* (2007) ad.

Třetí z výrazných osobností, která se v české literatuře etablovala v 60. letech 20. stol. a v době tzv. normalizace zmizela z knihoven a vydavatelských plánů, je **Milan Kundera (1929)**. *Žert* (1967) *Směšné lásky* (1970, druhé vydání 2007), vyřazeny povídky *Já truchlivý Bůh*, *Sestřičko mých sestřiček* a *Zvěstovatel*. *Valčík na rozloučenou* (1972); *Život je*

jinde (1973); *Knih smíchu a zapomnění* (1978); *Nesnesitelná lehkost bytí* (1984); *Nesmrtelnost* (francouzsky 1990, česky: 1993); *Pomalost* (La Lenteur, 1995); *Totožnost* (L'Identité, 1998); *Nevědomost* (L'Ignorance, 2000); *Oslava/svátek bezvýznamnosti* (La Fête de l'insignifiance, 2013). Jeho dílo také doprovází knihy esejů, které jsou plnohodnotnou součástí jeho přemýšlení o světě a o funkci literatury v něm.

Pochopitelně, že autorů, kteří doplňují svým dílem obraz české prózy před rokem 1989 a po ní, je ještě celá řada, připomeňme namátkou alespoň **Arnošta Lustiga** (1926-2011), **Pavla Kohouta** (1928), **Evu Kantůrkovou** (1930), **Ivana Klímu** (1931) a řadu dalších. Všichni tito autoři akcentovali ve svých dílech jak rovinu osobní zkušenosti a osobního střetu s dějinami, tak také svérázné autorské přístupy a principy ve vztahu k celkové struktuře prozaického díla.

PRO ZÁJEMCE

Udělejte si ve svém okolí, mezi přáteli i v kruhu rodinném, malou anketu se dvěma otázkami: Který z autorů, uvedených v kapitole 3.2.1. je vám blízký, nebo alespoň známý? Proč případně čím? Anketu vyhodnoťte společně s vyučujícím formou komentované diskuze.

3.2.2 ROMÁNY O KONCI TZV. NORMALIZACE A SAMETOVÉ REVOLUCI

Poměrně záhy se také ukázala ještě jedna věc související s proměnou knižního trhu i čtenářských a kritických očekávání. Docela rychle vymizela jména autorů za normalizace vydávaných, nebo přesněji jejich díla přestala mít svou rezonanční hodnotu a často také vyjadřovala jakési rozčarování z novodobých podmínek. Záhy zde také vyrostla řada knih, která, jak píše Lubomír Machala: „ostych při zobrazování soudobé společenské a kulturní situace ztratili prozaici, kteří ve svých pracích zaujali k aktuálnímu dění po listopadu 1989 negativní postoj, respektive ti, kteří před uměleckými ambicemi upřednostnili honbu za senzací, čtenářský zájem a komerční úspěch. Záporný postoj vůči společenskému zlomu manifestovaly kupříkladu již názvy knih *Mafie po listopadu aneb Ryba smrdí od hlavy* Zdeny Frýbové (1992), *Vekslák 2 aneb Malý český bordel* Pavla Frýborta (1993) nebo *Premiér a jeho parta* (1994) Martina Nezvala.” (MACHALA, L. Próza. In Kolektiv: *V souřadnicích volnosti*. Praha: Academia, 2008, s. 278.)

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si vybrané prózy po dohodě s vyučujícím (jeden/dna student/ka jeden román). V čem se projevuje ona touha po komerčním úspěchu a honba za senzací? Svě poznatky konzultujte.

3.2.3 VE JMÉNU AUTENTICITY

Jak už jsme naznačili, poměrně záhy se významným proudem v české próze staly texty, které do světa literatury vnášely hodnotu autentičnosti, původnosti; vztahovaly se (nebo se tak alespoň formálně tvářily) ke světu přímo, bez zprostředkovanosti vypravěčského já. Na jedné straně to byly „skutečné“ deníky, tedy texty vydávané z pozůstalosti jako přípisky a zápisky ke dni a velmi často mapující tu delší, tu kratší časový úsek v jakési chronologické souslednosti. Sem patří opusy jako *Celý život* (1992) Jana Zábrany (1931-1984), *Píseň mládí* (1986 ex., 1991 of.) Josefa Hiršala (1920-2003), kniha vzpomínek *Let let* (2007) Josefa Hiršala a Bohumila Grögerové (1921-2014), a *Teorie spolehlivosti* (1972 ex., 1994 of.) Ivana Diviše (1924-1999), nebo *Památník* (1994) Evy Kantůrkové.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL Č. 3

Projděte si níže uvedené úryvky z deníkových záznamů Ivana Diviše z jeho *Teorie spolehlivosti* a zamyslete se nad tím, proč za celoživotní dílo a spříhlednutím k těmto deníkovým zápiskům získal Státní cenu za literaturu. Formulujte formou fiktivního laudatia.

1960

Sosna, vbitá vichrem do skály, stojí vbita. Osika se třese pod každým závanem odkudkoli.

Výrok vězně J. S., u mne na verandě, 14. května

1962

Hmyz – nejzazší odosobnění, totální kolektivita, nepodmíněná poslušnost, samosebou dobrovolná a hej-hurácky manifestovaná kázeň, jakbyne, když vynucená šíleným strachem o kejhák, život naprosto bez ceny, který může být kdykoli odkudkoli zlikvidován, aniž se co pociťuje mimo mstivé úlevy. Ultima Thule Hrůzy – rovněž proto, že právě tyto útvary disponují „největší nadějí na přežití“ – přežití čehokoliv.

1963

Tati, to dyž se umře – to už je na celej život?

Martin

Nahý světec sedící nehnutě na zemi, v sobě pokojně tkvějící, bičovaný větry a větry konejšeny, s prasklou mozkovou cévou, která nevydržela nápor samádhi, to teprve je člověk, kdežto my ostatní jsme bordelová předsíň plná hadrů, souloží, chlastu a podrazů, od narození do smrti charakterizováni základní, ostudnou, roztržitou nedospělostí a apriorní, nevyčísitelnou věrolomností.

Zpráva! Podat zprávu! Donést zprávu! Pronést zprávu vřavou! Ani jednou se neohlédnout, běžet po nesmírně ostrém hřebeni, nést zprávu, donést ji, proboha, ještě platnou, ještě nezkreslenou, běžet proto stále rychleji, donést ji zatepla, donést ji a padnout, toť vše.

Netrénovaný, nepřipravený ani nepoznává, že nepoznává, ale rovněž nepoznává, že poznává; skutečnost ho bije ne do očí, ale po hlavě.

To není žádná pravda! je výkřik nejopravdovějšího zoufalství, a to i kdyby se jednalo o punčochu kurvy, pohozenou na podlahu bordelu, vždyť v tomto nejpravdivějším výkřiku ozývá se i všechno zoufání i doufání chaosu, přecházejícího v kosmos.

3.2.4 AUTOBIOGRAFIE JAKO VÝCHODISKO

V 90. letech vyšla také celá řada textů, v nichž se vyprávěcí hledisko mohlo nejrůznějším způsobem modifikovat, ovšem jakési reálné, skutečnostní a zkušenostní hledisko dodávala textům spjatost příběhů postav a vypravěčů s životními peripetemi jejich autorů. Starší generace se pak často obrací ke svým vzpomínkám a z nich se snaží rekonstruovat svou minulost. To je i případ románu **Antonína Bajaji (nar. 1942) *Na krásné modré dřevnici* (2009)**. Vzpomínání je tu východiskem pro pokus obecnější – skrze vlastní život zahlédnout téměř celou druhou polovinu 20. století. Kam se Bajajův román obrací pro svou argumentaci, na čem zakládá svou pravdu? Z jakých postupů je utkán? O jakém světě vypráví a je vůbec takové vyprávění opodstatněné?

Antonín Bajaja se obrací k tomu nejbytošnějšímu, co člověku zůstává – ke vzpomínkám a k vlastnímu, osobnímu životu. Ne nadarmo je román vystavěn (zejména ve své druhé polovině) na konfrontaci se slavným Feliniho filmem *Amarcord*. Není to vzpomínání ryze bolestné, jak ho tak poctivě prožívané známe třeba z díla Arnošta Lustiga. Není to zdrcující zpráva z pohřebiště zakládající svou hodnotu na svědectví. Bajajův hrdina též svědčí, ale jinak. Román je vystavěn z řady dopisů, které bratr (vypravěč, pisatel dopisů, hlavní hrdina i přihlížející v jednom) posílá své sestře oslovované zde Jeanne. Už v úvodu nám Bajaja ukazuje své karty, žádný útěk, žádná postmoderní hra s žánry, ale obrácení se do své minulosti. Styčná plocha mezi psaným a žitým se explicitě objevuje ve výčitkách maminky vypravěče; znova se tu zhmotňují obavy všech, kdo odmítají, nebo se bojí připustit, že román má svou vlastní, pravdivější logiku, která je často v protišlapu k logice života a bohužel někdy nabourává ty nejintimnější mezilidské vztahy: „Před odjezdem, ještě jsem dojídal snídani, si ke mně přisedla maminka. Tvářila se rozpačitě. Chci vědět, co se stalo. „Nestalo se nic,“ hledí do ubrusu, „jen tě musím o něco požádat,“ a navazuje tím, jak náhodou zalistovala v sešitě, který ležel na mém nočním stolku. Jak si v něm četla a velice jí to rozrušilo – ty věci, které píšu o rodině a susedech. To fantazírování.

„O našem soukromí nepiš. Ani o soukromí našich přátel. Nebo aspoň nedopuť, aby se to dostalo do cizích rukou. Anebo... aspoň mi slib, že nebudeš používat neslušná slova. Že nebudeš nikoho zraňovat. Slib mi to!“ (Bajaja, A. *Na krásné modré dřevnici*. Brno: Host, 2009, s. 7-8.) Je tu ukryta zpráva o tom, jak málo si připomínáme, že pravda románu se nezakládá na jednotlivostech našich životů, jak na ně nebere ohled. Že zkrátka pravda románu je pravdou daleko podstatnější, takovou, která prostě nemůže a neumí brát ohledy ani na své nejbližší, protože jejím partnerem a soudcem je jedině celek a věčnost.

Ne nadarmo a ne překvapivě se celý román odehrává v Zlíně, ne nadarmo je Bajaja znám svým přátelstvím s Ludvíkem Vaculíkem. Právě tato Vaculíkova nekompromisní přesnost je rozpuštěna i v kostní dřeni Bajajova románu. Tedy: Bajaja se obrací k sobě, ke svým starým dopisům, do svého dětství, do Zlína. Ne ale proto, aby rekonstruoval nějaký svůj život, ale aby svůj život prodloužil o všechny ty zdánlivě nedůležité drobné banální epizody, ze kterých teprve vyrůstá obraz epochy.

Na krásné modré Dřevnici je zpráva o člověku, kterému lze rozumět a se kterým lze přece ještě nějak žít. A pokud v sobě román nese tuto trest, jsou všechny jeho zaváhání a drobné přešlapy v pořádku – zas jen připomínají to lidské rubato, to tápání, drobné vyšínutí z rytmu, které je asi tím nejhlavnějším lidským údělem a úkolem. A také o tom přesvědčivě a přesně román *Na krásné modré Dřevnici* hovoří.

V této oblasti zmiňme ještě např. prózu Vlastimila **Třešňáka (1950)** *Klíč je pod rohožkou* (1995), kde je jednou z postav podložených autobiograficky pan Prag, který prožívá nejrůznější spleť příběhů se svým přítelem Noritzem Třešňák. Toto podloží mu umožňuje dost razantně hovořit o stávajících společenských poměrech jako o nepodařeném přechodu k demokratickému zřízení. Ještě zostřenější podobu pak má román *Domáci hosté* (2000).

Jiným autorským typem, a jedním z těch nejpodstatnějších pro směřování a kontinuitu české prózy, je pak **Jan Balabán (1961-2010)**. *Středověk* (Sfinga, 1995); *Boží lano* (Vetus Via, 1998); *Prázdniny* (Host, 1998); *Černý beran* (Host, 2000); *Srdce draka* (Aluze, 2001); *Kudy šel anděl* (Vetus Via, 2003); *Možná že odcházíme* (Host, 2004); *Kudy šel anděl* (Host, 2005); *Jsmě tady* (Host, 2006); *Bezruč?!* (Větrné mlýny, 2009, spolu s Ivanem Motýlem, poprvé uvedeno v roce 2009 v ostravském Divadle Petra Bezruče); *Zeptej se táty* (Host, 2010). U díla Jana Balabána snad má smysl se zastavit, protože jeho dílo, které se předčasně uzavřelo, rezonovalo a rezonuje dodnes, jako jedno z mála, nejen kritickou, ale i čtenářskou veřejností. Konkrétněji se teď zastavíme nad knihou, které se dostalo mnoha ocenění a která je právem pkládána za jeden z nejpodstatnějších textů české současné prózy.

Balabánovo dílo začíná povídkovým souborem *Středověk* (1995), ve kterém autor otevírá svá základní témata (odcizení, neschopnost dorozumění, pocity osamění) a hledá adekvátní typ vyprávění. Modeluje jazyk, pracuje se spisovnou i obecnou češtinou, stejně jako s vulgarismy i různým zabarvením dialektovým. Toto je potvrzováno další Balabánovou tvorbou, epickou skladbu *Boží lano* (1998) a souborem povídek *Prázdniny* (1998). Následuje text pokoušející žánr románu, *Černý beran* (2000) a próza s ambicemi generačního románu *Kudy šel anděl* (2003). Současně vychází povídky *Možná že odcházíme* (2004), ve kterých se Balabánův talent projevil asi nejsevěněji. Po úspěchu této povídkové knihy následovaly další – příběh vyprávěný skrze deset povídek *Jsmě tady* (2006) a poslední kniha Jana Balabána, román *Zeptej se táty* (2010).

Balabánovy knihy jsou zacíleny na banální situace a osudy, ale ty vždycky vidíme ve chvílích zjitřených zlomů, ve vteřinách, kdy se o našich osudech rozhoduje. Balabánovy povídky jsou zacíleny na jednotlivce, dvojici, maximálně skupinu. Protagonisté jsou lidé středního věku nejrůznějšího sociálního zařazení. Jsou to figury z každodenního životního provozu, lidé okradení o své životy, lidé ve chvílích, kdy si tuto svou situaci uvědomují.

Základním tématem je pokus popsat životní pocit člověka na počátku dvacátého prvního století. S tím je spojen i výrazný motiv neschopnosti si porozumět. To je doplněno jednak jazykem: od intelektuálního jazyka, kterým se v Balabánových textech rozjímá nad smyslem (především evangelické) víry v Boha, přes spisovnou češtinu, lyrické rozmachy

zejména u krajinných a městských scénérií, až po expresivní a vulgární jazykové polohy zejména v pásmu postav. Jednak vyprávěcí situací. I když dominuje er-forma, najdeme i několik povídek, do kterých proniká ich-forma, časté je obracení se k tomu druhému, ke čtenáři (du-forma), ale především – vyprávěčova pozice nikdy není striktně oddělená od světa jednajících a prožívajících postav, ty si rády berou slovo a na několik okamžiků se samy stávají vyprávěči.

Souvisí to s poznávacím znakem Balabánovy prózy - žádná složka prozaického textu není uzavřená, s jedinou možnou a očekávatelnou funkcí; všechny jako by byly v pohybu, proměňují se, vyměňují si pozice, aby vytvořily takovou jazykovou a vyprávěcí situaci, ve které lze referovat co možná nejpřesněji a nejkonkrétněji o stavu dnešního světa.

Zkrátka, Balabánovy texty se dějí proto, aby skrze čtení a psaní mohly promlouvat dvě velmi podstatné hodnoty lidského spolubytí – jednak účast, jednak neustálé hledání a nabízení naděje. Svět ich, svět já, je u Balabána využíván jen v rozhodujících lidských situacích, v momentech, kdy se s člověkem něco rozhodného děje, nebo když je připraven na to, aby přijal diagnózu své životní situace.

Tak i v povídce *Emil* je svět viděn očima vševědoucího vyprávěče, ale vrací se do ich-formy ve chvíli snu – z konkrétního obrazu nepřístupného majáku na skále se stává generační výpověď charakterizující všechny ostatní postavy dvaceti povídek tohoto souboru: „Nikdy jsem ho neviděl a taky ho nikdy neuvidím, protože tady žádný člun nemůže přistát, jen ztroskotat. Marně máváš a křičíš, marně dáváš znamení, k mému břehu nemůžeš. Z téhle strany ke mně nemůže nikdo, jen ptáci.“ (s. 159) V té horečnaté chvíli před probuzením je místo pro ostré světlo poznání. To, i když kruté a nesmlouvavé, zůstává tím posledním, kdo s námi ještě život prožívá. A tak Emil spěchá sice ráno do své zbytečné práce rozespálý, ale najednou tu není sám, je nejprve epicky, příběhem epizodou, a pak i doslovně postaven na roveň těch druhých: „Ještě jedno. Ještě nám to vyjde na jedno,“ brumlal jeden z nich, který vypadal jako starší bratr toho druhého, a rozhrnoval po pultu poslední drobné. Oba sotva stáli na nohou. Emil čekal, až na něj přijde řada, díval se na ně a říkal si: To je málo, to je hrozně málo, hoši! A myslel na průzračných deset tisíc gramů.“ (s. 159)

Nejspecifičtějším rysem Balabánových povídek je ale úhel pohledu, ze kterého je nám příběh podáván. Dominantní vyprávěcí situací (jak bylo řečeno) je sice er-forma s autorským vyprávěčem, ale ta je trvale narušována a zevnitř rozbíjena hlasem jednotlivých postav. Jsou to povídky, ve kterých se postava nějakým způsobem významně mění, překonává, zažívá snad cosi blízkého katarzi.

Pokud jde o střídání vyprávěcích perspektiv a úhlů pohledu, je situace odlišná u těch povídek, ve kterých má hlavní postava autobiografické rysy a odkazuje na ně už svým jménem, jde o spisovatele Hanse. Tady se najednou vyprávěč i hlavní postava dostávají do symbiózy, která se pozná především v jazykovém plánu – zatímco v jiných povídkách směřuje vyprávěč ke svým postavám, když o nich referuje nebo přemýšlí, přebírá do svého jazykového vybavení nejen zkušenostní horizont, ale i jejich řeč, zatímco v přímé řeči se snaží být co nejvěrnější a tak vedle sebe zapojuje dialekt, obecnou češtinu, vulgarismus i

odbornou terminologií; v těchto textech stojí Hans i vypravěč jakoby vedle sebe, a to i jazykově. Oproti jiným povídkám je zde vypravěč meditativnější, básnivější; Hans zase ve svých přímých řečech je otevřenější, excitovanější, konkrétnější.

Když k tomu připočítáme ještě barvitost vyjadřovacích prostředků jednotlivých postav v přímých řečech, můžeme říci, že Balabánovi jde o to, aby text nezůstal jen suchou zprávou, vypravěč tu nikdy není jen tím, kdo vypráví, je vždy také člověkem, tedy médiem, kterému na osudech lidí, o kterých mluví, záleží. Balabánovy povídky se zkrátka zřetelně napojují na základní trestě české prózy: s dílem Bohumila Hrabala spojuje Balabána protrpěné poznání, že je tu od toho, aby vyprávěl o těch uražených a ponížených, a především, aby v nich zas a znova zahlédl člověka. S Ludvíkem Vaculíkem spojuje Balabána důraz na jazyk, jeho přesnost, na výzvu, kterou představují jeho jednotlivé plány. Balabánova sbírka dvaceti povídek *Možná že odcházíme* tak nejspíš v situaci české prózy znamenala totéž co velký generační román. V několika bídačených a zbídačených osudech viděných ale s vážností antické tragedie vytvořil Jan Balabán dílo, které na sebe přebírá všechny úkoly kladené na generační román. Definoval totiž s přesností, ale ne zálibou v marnosti, situaci dnešních padesátníků, lidí, kteří polovinu svého produktivního života proživořili ve střetu s násilnickým a znevolňujícím režimem, a tu druhou žijí v prudkém rozčarování z toho, jak je svět – naoko svobodný – zařízen.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si knihu *Možná že odcházíme* i dobové reflexe. Napište její kritiku - tedy text, kde kromě svého pohledu na věc zohledníte a kriticky se vyjádříte i k reflexím jiných autorů. Text s rozsahem 3 ns odevzdejte týden před zápočtovým týdnem.

3.2.5 UNDERGROUND JAKO TÉMA

Významným fenoménem i pro prozaická směřování byl underground. Ovšem zatímco v poezii by se dal sledovat i jako určité tvárné směřování, v próze nabývá celé řady podob a rozhodující je spíš to, že autor, případně jednající postavy jsou součástí této subkultury. Proto se také obraz undergroundu v jednotlivých prozaických titulech liší.

Jedním z románů, který popisoval atmosféru doby tzv. normalizace, byl text **Pera Placáka** (1964) *Medorek* (1985 smzd., 1990 of.), který v postavě Medora ztělesnil mladíka, který se vlastně proti své vůli stane odpůrcem tzv. normalizačního režimu, protože tento mu neumožňuje zakoušet elementární životní hodnoty. Román zároveň je i poměrně odvažně vyprávěn.

Prostudujte si, na adrese: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1538>, slovníkové heslo o Medorkovi z pera Martina Pilaře a konfrontujte jej s komentáři: M. Jungmann: Mimořádná prozaická prvotina, in *Průhledy do české prózy*, Praha 1990; M. Machovec in Kol.: *Český Parnas*, Praha 1993. V čem se kritici a analytici shodují a v čem rozcházejí?

Placákova literární cesta pak procházela vývojem směřujícím spíše k žurnalistickým útvarům a dnes patří k lidem, kteří se podílejí na vzniku revue *Babylon*. Jeho posledním románovým pokusem je *Fízl*, dokumentární románová esej, která s naléhavou razancí připomíná, že sedmdesátá a především osmdesátá léta 20. století nebyla jen dobou zatuchlého pohodlného klidu, jak nám ji sugeruje především film a televize (*Pupendo*, *Báječná léta pod psa*, či nejnověji seriál *Vyprávěj* a další). Ve *Fízlovi* se setkáváme s celou plejádou členů StB, jak vystupují se svazků vedených státní policií na Placáka a jeho bratra. Kniha je nesmlouvavá a zároveň, v intencích dokumentu, sžíravě přesná.

Jiným pokusem, jak zahlédnout alternativní kulturu z druhé strany, je román **Petry Hůlové** *Strážci občanského dobra* (2010) snažící se propojit v jednom textu dobu těsně před rokem 89 a dobu následující, navíc je text pokusem vyprávět jej z opačného úhlu, tj. ze strany těch, kdo mají důvody pro sentiment.

Jiný je případ **Pala Kolmačky** a jeho románu *Stopy za obzor* (2006) jde zas o pokus zahlédnout svět od sedmdesátých let 20. století do dneška nejprve skrze chlapecký svět sídlištních dobrodružství kořeněných především zkušeností z četby indiánek, které znamenaly tehdy skutečný, ač nevědomý, únik od večerí tvořených kvěťákovými mozečky. I tento román je v mnohém signifikantní, proto mu budeme věnovat víc prostoru.

Hned po svém vydání stal se román Pavla Kolmačky sporným textem vyvolávajícím různé reakce. Přesto jde o text, který se pokouší ze zorného úhlu jedné postavy, jednoho lidského osudu, podat obraz celé společnosti, přesněji jedné její generace, jejíž příslušníci vyrůstali v 70. letech 20. století a mají tak zcela jedinečnou zkušenost - živé vzpomínky na „normalizační“ šed', zároveň ale už i jisté znejistění dostavující se po euforii roku 1989. Příběh je poměrně banální: dospívání a mužství jediného hrdiny (tedy vývojový román), rozdělené do dvou částí. V první je svět nazírán z pohledu chlapce - Vítka. Ale už tady nastávají první znejistění, což je dobře: dětský svět je dramatinován tím, že hlavní hrdina je zároveň už autorem, v našem případě píše Vitek dobrodružnou knihu, jakousi československou mayovku. To dává Kolmačkoví možnost rozehrávat úvahy o způsoby psaní, o vzniku textu, zkrátka: vidíme tu text v textu ve chvíli jeho zrodu. Tím, že příběh vypráví jakýsi nad-vypravěč (není to v pravém smyslu slova vypravěč vševědoucí, protože se často posouvá těžiště jeho vědomostních horizontů), může Kolmačka velmi jednoduše přecházet

ze světa dětské analýzy do prostorů esejistických a jak bylo už poznamenáno, i básnických. Do kontrastu se tak dostávají svět tehdy a tam a svět osvobodivého tvůrčího teď:

„Byla středa odpoledne, čas neradostný a mrzutý (...) K večeri květák na mozeček, pak psaní úkolů, úklid nádobí, ráno vstávání do školy. Jezdec na pláni přijížděl odjinud.

Kdy Vítkovi rozváže jazyk další věta? Tu první měl promyšlenou dávno. Nosil ji stále s sebou, ráno s ní vstával a večer s ní chodil spát. Na druhou teď měl pět, možná deset vteřin.

Představoval si, že přijde sama. Prostě vystoupí z hlubiny a nabude tvar, podobně jako když na fotografickém papíru hozeném do vývojky postupně vyvstanou kontury, jemnější plochy a nejjemnější valéry, až vznikne celý obraz. Pak už jen ustálit. Uběhla třetí, čtvrtá vteřina. Nic, vůbec nic. A tamhle? Jako by zahlédl. Nechtěl to zaplašit. Ještě počká.“

(Kolmačka, P. *Stopy za obzor*. Praha: Triáda, 2006, s. 9.)

Kolmačka-básník otevírá netušené možnosti Kolmačkoví-prozaikovi. Bylo by jistě možné podobné přechody a analýzy podat i v podobě drobných esejů, jak to v české literatuře úspěšně dělal a dělá Milan Kundera. Kolmačka ale jde cestou odvážnější - nechává oba literární druhy promlouvat zároveň, v rámci jednoho homogenního textu. Je to obecně jedna z možností, která se nabízí současné próze: napsat román jako báseň, nikoli tedy báseň v próze, ale román básně.

Dalším rysem *Stop za obzor* je, že na poměrně malé ploše jednoho hlavního příběhu rozehrávají obraz celé generace. A zase. Mluvit v souvislosti se 70. a 80. léty 20. stol. o šedi je u nás zvykem, stalo se to spojení jakousi rozpuštěnou metaforou, frází. Ovšem Kolmačka o šedi nemluví, ale vypráví ji a - básník mu s těmihovory pomáhá:

„Rovnoběžně s blokem dé osm se z chaosu stavebního materiálu a odpadu zdvihaly bloky dé sedm a dé devět, takže z oken viděli zdi, balkóny a okna, budky výtahových strojoven a špendlíčky hromosvodů. Střídaly se tu tři typy domů, desetipatrové krátké, osmivchodové, stejné jako dé sedm, osm a devět, nízké šestipatrové dlouhé bloky, tu a tam proražené průjezdy, a věžáky, které měly dvanáct pater a jen jediný vchod. Mezi ně se vtěsaly mateřské školky, policejní úřadovna a agitační středisko, trafostanice, dvě školy a dům služeb, rozlehlé jednopatrové cosi s terasou, schodištěm, skleněnými výklady a zdmi polepenými barevnými keramickými čtverečky, kde sídlili holič, obuvník, chemická čistírna a hospoda.“

(Cit. dílo, s. 29).

Zpřítomňuje se tu minulý, ztracený čas, a to bez hodnotícího znaménka: i když je to všecko nějak špinavé, neupravené nebo unifikované, přece je to pořád ještě můj-náš prostor, ve kterém se neodehrává jen jakýsi obludný komunismus, ale dětské hry, hádky se sourozenci, soucit s nimi, hrůza z rodičovských hádek, a mnoho dalšího.

Asi nejtypičtější jsou dětské útky do prérií a džunglí, do míst, kde platí jakýsi spravedlivější, protože přirozený řád, ve kterém vše má své místo. Vypravěč sice velice dobře ví, jak je tento svět fikční (ne fiktivní!), ale přesto: díky jeho dětské pozici je přechod mezi jednotlivými časoprostory velmi plynulý:

„Co nediktuješ? Dál!“

Přeskočila jiskra. Slova vyvolala obraz i před jeho očima. Ano, ve spečené šedé všednosti je skulina. Kdo přiloží oko, nevidí chvíli nic, ale pak v nicotě počne vznikat pláň. Rozlehlost. Podvečerní vánek žene po její

zelené trávni hladině táhlé vlny, vlna za vlnou běží vpřed, je to pevnina, nebo moře? Země, země! Vydává jemný vlhký pach. Mezi stébly se k ptačímu hnízdu neviditelně klikatí tečkovaný had, svou kuličku si valí brouk. Pod povrchem hloubí chodby dlouzí červi a drobní světloplaší hlodavci. Vysoko plachtí dravec. Vládne naprosté ticho. Nad horizontem rudě vyšlehují poslední zbytky svitu.

„Vítř... mu... čechral... vlasy.““

(Cit. dílo, s. 10 – 11.)

Druhá část knihy otevírá další významná témata, daleko více se tu myslí, než vypráví. Ovšem i druhá část románu především příběhem, ovšem tentokrát příběhem, ve kterém se hledá snesitelná a smysluplná podoba manželství, otcovství, a především – víry v Boha.

Toto hledání je provázeno návraty ztracených nebo polozapomenutých přátel, chvilkovou rozlučkou, když Marie, manželka v druhé části románu už otce Vítka, odejde z domu, do kterého se společně (Vítek, Marie a jejich syn – Vítínek) přestěhují, značnou část zabírají i partie věnované ústavu, ve kterém žijí své svérázné životy mentálně postižení atd.

Změnil se pochopitelně čas, změnila se – aniž by jí autor věnoval nějaký významný důraz – politická situace, ale, lidské tázání zůstalo kupodivu stejné a scenerie se změnila jen mírně. I v druhé části najdeme bezedně rozpadávající se prostory. Co ale přibylo, jsou osudy. Vedle hlavní linie příběhu mají najednou daleko větší prostor vedlejší postavy řešící ovšem stejný problém jako Vítek; např. fantóm z dětství, kamarád Mártý, tápající a znejistěný:

„Stačí, když Ježíše vyznáš ústy,“ uklidňoval ho farář, (...) Ale neuklidnil. Mártý chtěl bdít až do rána, jak to mívali ve zvyku staří křesťané. (...) Dovolit Bohu, aby se mu – pokud bude chtít – připletl do cesty. Nasedl na tramvaj a jel nazdařbůh... (...) V domku se strženou zdí – dveře povrzávaly v pantech a na zemi, tam, kde snad stával kredenc, ležela pohozená fotka děcka v puntíkových tepláčcích – rozdělal ohýnek. Provalenou střechou a rozebraným stropem se mohl dívat na oblohu. „Fuck you,“ vzkazoval mu kdosi tam, kde malba byla světlejší (...) Mártý překřížil dvě kovové trubky a svázal je drátem z vyrvané elektroinstalace.“

(Cit. dílo, s. 386 - 387.)

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Porovnejte recenze knihy: ŠPORKOVÁ, A. „Mí čtenáři mi rozumějí“, 2006, *Tvar* 13, s. 2. TRÁVNÍČEK, M. „„,To je dobře, že tu sme““, 2006, *Tvar* 13, s. 2. Se kterým náhledem se ztotožňujete vy a jak by se obecně daly popsat nároky, které mají oba recenzenti na prozaický text?

Dalším autorem, jehož tematickým východiskem bylo prostředí nezávislé kultury, je **Jáchym Topol** (nar. 1962). Románem, který intenzivně zasáhl čtenářskou i odbornou veřejnost, byl román *Sestra* (1994). Natolik rezonoval s životními pocity jedné generace, že se v souvislosti s ním začal používat pojem generační, někdy dokonce kultovní román.

DEFINICE

Podle definice Slovníku literární teorie je GENERAČNÍ ROMÁN takový román, který nesleduje pouze příběh jednotlivce, ale snaží se zachytit charakter určité generace (více viz: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/prirucky/obsah/VLAS/8.pdf>). V našem pojetí je to spíše román, který se pokouší vystihnout, evokovat a pojmenovat prožitek, celkový životní prožitek určité generace.

Pojem KULTOVNÍ ROMÁN charakterizuje Martin Pilař takto:

"1. Cult fiction je předmětem nekritického, často vysloveně nadšeneckého obdivu jisté skupiny čtenářů. 2. Díla cult fiction se trvale usazují v povědomí čtenářů, které tyto knihy významně ovlivnily v myšlení a vyprovokovaly k přehodnocení zavedených způsobů výkladu světa. K podobným dílům se čtenář obvykle vrací v průběhu celého života a mívá je ve své knihovně. 3. Takovému spontánní ztotožnění čtenáře s díly a autory může vést k tomu, že „v některých případech je barvitý život kultovních autorů uctíván více než jejich knihy“ (Calcutt-Shephard 1999). 4. Ovlivnění má také skupinový a generační rozměr - kultovní romány mají nejen rozličná čtenářská, popř. i relativně uzavřená „ghetta“ (například ctitelé kyberpunku, undergroundu, surrealismu, feminismu apod.), ale i široké čtenářské komunity či vrstvy, vymezitelné příslušností k určité generaci a životní zkušeností. O jakémsi nadgeneračním kultu pak lze hovořit u knih klasických, jež patří do oficiálního kánonu světového románu (například Utrpení mladého Werthera, Stepní vlk, Mistr a Markétka, Cizinec, Pán much, Kdo chytá v žitě apod.), a zároveň se pravidelně objevují v seznamech cult fiction. 5. V podmínkách svobodného knižního trhu není vydávání kultovní literatury riskantním a exkluzivním podnikem, neboť čtenářská obec cult fiction je relativně početná a stálá. 6. Pro čtenáře kultovní literatury je přitažlivé, že některé knihy jsou zakazovány a že jejich autoři jsou souzeni a vězněni."

(Cit. podle: <https://www.osu.cz/dokumenty/monitoringmedii/830.pdf>)

Dodává, že v českém prostředí je pojetí kultovního románu daleko alternativnější a obsahuje především díla alternativní či podzemní kultury.

V Topolově Sestře se jednak jazykově propadáme do živlu komolených a mísených jazyků, jak je známe z populární anglosaské literární tradice (např. R. Brautigan, A. Burgess), zároveň je to i silný příběh osobní roviny hledání blízkosti. V neposlední řadě se tu objevuje už i rys, který se stane později ústředním v Topole poetice, totiž promítání kolektivní viny, nebo alespoň jejího vědomí, do generací následujících. O románu se hojně diskutovalo i psalo. Projděme si teď jednu z první recenzí z pera Viktora Šlajchrtu pro časopis *Respekt*:

"Silná próza bývá občas srovnávána s přírodním živlem; pojmem se kupříkladu stal román-řeka, který čtenáře unáší velkým tahem proudu, rozvětveného do přítoků a delt. Živelnost románové prvotiny básníka Jáchyma Topola Sestra (*Atlantis*, 1994) je spíš sopečná: imaginace se náhle s eruptivní silou vyřine odněkud z podzemí a na dalších stránkách vychládá, aby si čtenář trochu odpočinul. Nejuhrančivější místa v knize, podaná se spontánní energií a jistotou, jsou vlastně odbočkami, básněmi v próze, vizemi až mystickými, zatímco text sledující hlavní dějovou linii je rafinovaně konstruovaný a literárně značně poučený. Autor pracuje s prvky archaických i moderních mýtů, s dávnými symboly, stejně jako s ustálenými motivy thrilleru, grotesky, hororu, erotické literatury i dobrodružných knížek pro chlapce. Zároveň uvádí do textu i reminiscence velké literatury, jednak ve formě variace, jednak jako přímou citaci (T. S. Eliot, Czesław Miłosz). Hrdina

románu *Potok* se dokonce v jednom pražském baru přímo setkává se známou literární postavou Grahama Greena, páterem Chlastem. Podobné postupy nejsou v současné literatuře výjimečné, tohle však není žádný postmodernisticky vypečený příběh, z něhož stačí vyzobávat rozinky a těšit se z nadhledu nad dějinami. Humor textu nechybí, nejde však o všeobšahlou ironii, spíš o sarkasticky zacílenou absurdní grotesku. Kniha je míněna v podstatě vážně - jako velké romantické gesto, jako román zrání a zasvěcení, jako "citová výchova". Autor se nebojí občas vstoupit ani do oblasti pro moderního spisovatele krajně nebezpečné, dokáže být i sentimentální nebo patetický, může se však přitom spolehnout na svůj jazyk, bohatě odstíněnou češtinu, kypící rozličnými rytmy, intonacemi, zkratkami a schválnostmi současné mluvy. Právě řeč knihy, jemně stylizující hrubě nespisovný žargon, je vedle obžerné obraznosti umělecky nejúčinnější složkou vyprávění. Po Hrabalovi opět pozoruhodná orální literatura - tady ovšem nepochází z drastického a komického zrcadlení světa v hospodském univerzu. Topolův svět není univerzální, je viděn z pohledu generace, respektive její nekonformně vyhraněné části; je popsán jejím jazykem, je prostorem pro hledání její nekonformní morálky.

Potokovy snové vraždy

Sestra je především dobrodružný román s výraznými pikareskními rysy a shrnout jeho obsah je podobně nesnadné jako na pár řádcích převyprávět kupříkladu Švejka. Do příběhu je čtenář uveden drobnou reminiscencí posledních dnů totality, ale jinak se děj odehrává v jakési neurčité blízké budoucnosti. Parta, jejíž členové jsou barvitými osobnostmi s pozoruhodnými osudy, čeká na příchod Mesiáše a mezitím bohatne divokým podnikáním. Sídli však v domě, kde je ve sklepní studni zóna Zla. Potok teskní po milé, kterou ztratil v první kapitole, a hledá Sestru, kterou mu milá slíbila místo sebe. Nachází Černou, dívku zosobňující všechnu dráždivou i drásavou ženskou záhadnost - děvku i anděla, oběť i smrt. Zaplétají se spolu do neprůhledných her východoasijských i našich tajných služeb, dopouštějí se vraždy, prchají a ocitnou se kdesi na Vychodňánsku, odkud není úniku. Potok se Černé přizná k čemusi, co se týká jeho první milé (i jiná místa v knize naznačují, že ji zavraždil), a pak onemocní. Černá se stává lacinou prostitutkou (nevíme, zda je obětí prostopášnosti nebo zoufalství) a hrdina ji po svém uzdravení opouští. Chvilu pobývá u pastevců v horách, ale pak se vrací do Prahy, propadá alkoholu a sžije se s nádražními bezdomovci, jimž vypráví fantastické příběhy. Znova se dopouští vraždy (ve snu? ve skutečnosti?), opouští nádražní komunitu a zabydlí se na skládce za městem, kde tlupy zoufalců parazytují na přebytečných konzumní společnosti. Tam se ale vynoří upír ze zóny Zla v podobě roztomilého chlapečka, který příšerným způsobem rozsápává tuláky. Potok upíra likviduje kulkou ulitou ze stříbrného medailónku, dostává se pak do klášterní nemocnice, utíká z ní, hledá Černou, hledá přátele z party, hraje v absurdně pitomých televizních reklamách, aby na sebe své blízké upozornil, žije s Laosankou, vdovou po kamarádovi, kterého utopili rasisté při honbě na cikány, a nakonec se setkává s někdejšími vůdcem party Mickou, jenž se stal šéfem nějakého oblundného obchodního koncernu. Dozvídá se od něj, že Mesiáš je už na světě a že celý koncern je tady jen kvůli tomu, aby se o něj postaral.

Umění rizika

Jak je vidět, příběh je v prvním plánu vydatně dobrodružný, ale od jiných podobně zběsilých fabulací se liší tím, že dobrodružství nabízí i v dalších rovinách: v básnické, filozofické a koneckonců i metafyzické. Dobrodružství je Jáchymu Topolovi klíčem ke světu, a proto riskuje snad na každé stránce knihy, každá odhaluje jeho silná i zranitelná místa. Síla textu tkví v detailech - v postřezích, v popisech snů, v reálně symbolických obrazech, jejichž intenzita odvádí pozornost od některých slabín v architektuře celku. Pravdu se skutečností zde pojí magické pouto poezie: Topolova pekelná vize současného světa se může vymykat naší zkušenosti, ale ve svém sugestivním ztvárnění se stává uměleckou realitou, v níž halucinace nese rysy prorocství. Pokud ve svých básnických dobrodružstvích Jáchym Topol vesměs vítězí, jeho myšlenková a mravní dobrodružnost je povážlivější. Hrůzy postkomunistického světa jsou v románu líčeny natolik apokalypticky asi proto, aby ospravedlnily svéráznou morálku skupiny kolem Potoka. V takových partách se u nás za minulého režimu lidé tak trochu vraceli k archaické formě života v kmeni, ve společenství, kam mohl stát jen těžko zasahovat. Ve svobodném světě se podobně sdružují alternativně orientované skupiny. V každé partě se rodil soubor historek, určujících společnou paměť a zpřesňujících společné instinkty - jako jistá obdoba archaické epiky. Vyprávělo se především o střetech se světem mimo partu: s policií, ženami, rodiči, učiteli, kolegy, šéfy, kontrolory, uvaděči a podobně. Cílem bylo zesměšnit a zavrhnout obecné, aby byla posílena shoda na

tom zvláštním, co dělalo partu partou. Především šlo o výlučnou skupinovou morálku, vkus a jazyk. Autor se k motivu kmene, tlupy, smečky často vrací. U menšin na okraji společnosti pak sleduje především mravní zákony, jaké si vytvořily v extrémních podmínkách. Román tak odráží jeden z nezanedbatelných atributů dvacátého století: vyhraněné skupinové vědomí, nepřátelské vůči vědomí individuálnímu i společenskému. Jedinec se identifikuje s menšinou, která je v často militantní opozici proti většině. Morálka Potokovy party by se sotva mohla stát "obecným zákonem" v duchu Kantova imperativu a kouzlo jejího žargonu může dosti rychle vyprchat. I to patří k rizikům, která autor nese. Patří k nim ostatně i jeho vypravěčská marnotratnost: leckterý slibný motiv je v knize načrtnut jen zběžně a v překotném textu se trochu ztrácí. Jáchym Topol však není z těch, kteří rozvážně hospodaří se silami a schovávají si nápady na horší časy. Opatrnost není věcí dobrodruhů."

(Cit. dle: <https://www.respekt.cz/tydenik/1994/25/dobrodruzstvi-klic-ke-svetu>)

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Román důkladně pročtěte. Porovnejte jednak s pohledem autora této recenze i s pojmy kultovní a generační román. V čem je podle vás intenzita románu? Naplňuje definice? Čím? Pokud ne, v čem se vymyká?

Jinou úlohu sehrála kniha **Jana Pelce** (1957) ... *a bude hůř* (1990). Jan Pelc je někdy označován za autora nonkonformního. Každopádně jeho romány začaly oficiálně vycházet až po roce 1989. Hlavními rysy autorovy poetiky jsou hyperbolizovaná gesta postavy, která se projevují jak v rovině jednání, tak především v rovině řeči, kde nechybí žádná rovina jazyka. Dalším výrazným rysem je jakási antiidyličnost, která se projevuje nejen v kritickém vylíčení poměrů v socialistickém Československu, ale prostupuje celým textem. Pelc je autorem překračujícím, nebo snažícím se překračovat zakonzervované morální a literární kadlubu a normy. Jan Pelc bývá často považován za autora jednoho románu, i když kniha ... *a bude hůř* není jeho jediným dílem. Přesto se stala jakýmsi klíčem k autorovu dílu.

Podle tohoto filmu vznikl v roce 2004 i černobílý film, který se promítal výhradně (alespoň zpočátku) v restauracích. Distributor sám k němu uvedl tento oficiální text: „Tři hlasy nad knihou *A bude hůř*: Ivan Sviták: Pozoruhodné je právě to, že autoři těchto vulgárností jsou nejen hrdí na svou vlastní stupiditu a jsou pyšní na absenci kultury, ale že povyšují svůj plevel na kulturní hodnotu. Rio Preisner: Manichejský pansexualismus Děti ráje bych v té souvislosti definoval jako pasivní antipolitičnost (sebe)zotročených mas v konfrontaci s aktivní antipolitičností otrokářské nomenklatury. Egon Bondy: Rio Preisner a snad i jiní nedovedou v Pelcových Dětech ráje asi číst nic jiného než ty partie o šoustání. Věru není v nich jádro tohoto textu. (...) Je to umělecky zvládnutá výpověď o životě nepoměrně těžším, než si kdy dovedli představit všichni Kerouakové, Ginsbergové, Burroughsové a Bukowski.“ (cit. dle: <https://www.csfd.cz/film/223804-a-bude-hur/prehled/>)

KORESPONDENČNÍ ÚKOL Č. 4

Román si přečtete, případně se podívejte na film. Který z názorů je vám nejbližší? Odpověď formulujte v podobě ankety, v níž ke každému názoru vyslovíte souhlas / nesouhlas a jeden argument pro / proti. Argumentace bude vycházet z četby románu.

PRO ZÁJEMCE

Pozorně prostudujte knihu *Reflexe undergroundu* (KUDRNA, L. (Ed.), Praha, ÚSTR, 2016). Čím se od sebe liší přístupy k tomu, co to byl underground, jeho žijících protagonistů (zde např. František Stárek Čuňas nebo Petr Placák) a jeho teoretiků, ať už z řad obecných historiků, nebo historiků kultury (Petr Blažek, Martin Valenta aj.)? A je v knize obsažena každá jeho poloha tak, jak ji lze objevit v původní zmiňované literatuře?

3.2.6 LITERATURA V KONTAKTU SE ČTIVEM

Bylo by zcela absurdní domnívat se, že autoři a knihy, o kterých jsem doposud mluvil, tvoří jedinou a hlavní linii české literatury pro běžného čtenáře, že je to linie tzv. viditelná. Spíše naopak, spíše se pokouším popsat ty autory, kteří nějakým způsobem zasahují do uměleckého vývoje literárního. Je ale třeba uvědomit si, a zejména období posledního vývoje literatury v tom vévodí, že se přece jen pozměňují nejen čtenářské nároky, ale i očekávání a formulování hodnot, které s sebou literatura nese. Jednou z těch, které jsou dnes skloňovány jak čtenáři, tak také tvůrci reklamních kampaní, anotačních webů apod., je relativizování literatury pouze jako druhu umění, naopak je akcentována její schopnost být odpočinkovou zábavou, což by jistě bylo v pořádku, pokud bychom si udrželi vnímání rozdílů mezi literaturou žánrovou a tou, která se pokouší řešit obecnější otázky člověka.

I když mě může takové omezení funkce literatury značně iritovat, nelze jej přehlížet. Pro českou současnou prózu má tento fenomén jeden nezpochybnitelný dopad - že totiž autorské strategie daleko intenzivněji podléhají diskuzím s nakladateli a úpravám směřujícím k širšímu čtenářskému publiku. Samozřejmě škála od pokusů najít soulad mezi vlastní potřebou sdělení a úspěšností titulu je nesmírně široká, proto je následující kapitola nutně jen jakýmsi náznakem možných přístupů k tomu, co se obvykle označuje jako braková literatura, případně čtivo, a znovu zdůrazňuji, v této práci v žádném případě nepojímám tento fenomén v jakýchkoli pejorativních konotacích, jde jen o to pojmenovat rozdíl ve funkci textů.

DALŠÍ ZDROJE

Pročtete si knihu P. Janáčka *Literární brak* (Brno: Host, 2004), zejm. její úvodní kapitulu *Obrys konfliktu* (s. 17-62). Jsou některé z jeho tezí vztahujících se k historii české literatury platné i dnes? Které? V čem?

Pokud bychom, například, měli navázat na předchozí téma a vrátit se do nedávné minulosti a sledovat, jak jsou literárně zpodobováni lidé na okraji společnosti případně v jistém střetu s mocí, zcela jiný obraz společnosti 70. a 80. let (než výše sledované tituly) pak rýsuje **Petr Šabach (1951-2017)**. Jeho texty se sice sytí jakousi až hrabalovskou laskavostí v odposlouchaných dialozích a hospodských prupovídkách, mají svébytný humor i svérázný svět postav a postaviček tolik charakteristických pro tradici české prózy od poloviny 19. stol. (V. Hálek), přesto v nich střety a spory spíše mizí od laskavou melancholií a humorem. A opět zdůrazňuji: v žádném případě se nedomnívám, že jde snad o nějakou chybu, spíše o autorskou strategii cílící právě na to, že tento typ prózy v sobě umně spojuje trochu touhu šokovat, ale zejména bavit. Ne nadarmo se potom jeho knihy staly základem pro několik úspěšných filmů, rozuměj, divácky úspěšných.

Asi nejznámější je v tomto případě autorova druhá kniha, soubor povídek *Hovno hoří* (1994), která se stala východiskem pro scénář k filmu *Pelíšky* (1999). Zkrátka je v těch textech cítit touha bavit i pozorovat:

„Měli jsme doma nástěnku. Visela na čestném místě v předsíni. V rohu téhle nástěnky jsem naaranžoval pionýrský šátek a těsně pod ním jsem pravidelně měnil aktuality z tisku. Většinu všech zpráv tvořily články o úspěších sovětské vědy, ale hlavně kosmonautiky, protože tu jsem miloval.

Uprostřed nástěnky se měnil jídelní lístek. Ten vlastnoručně sepisoval otec vždy v neděli odpoledne a určoval v něm mámě večeře na celý týden. Například:

Pondělí – párek s bramborovou kaší, okurek.

Úterý – karbenátek, brambor m. m.

A tak podobně. Máma to brala se stoickým klidem, a když jsem jí jednou řekl: ‚Proboha, jak si to můžeš nechat líbit?!‘ odpověděla mi: ‚Co je dneska za den...?‘ ‚Čtvrtek,‘ řekl jsem. ‚A co jsme měli k večeři?‘ ‚Šunkofleky,‘ řekl jsem. ‚Tak se běž podívat na ten slavnej jídelní lístek.‘ Samozřejmě tam bylo napsáno rizoto.“

(cit. podle: <http://www.sesity.net/elektronicka-knihovna/Hovno-hori.pdf>).

Podobně tomu bylo i s novelou *Šakalí léta*, z níž vznikl muzikál už v roce 1993.

Šabach postupně opouští rovinu anekdotickou a směřuje k pevně vystavěnému příběhu s ambicí pojmenovávat i závažnější témata, tak tomu bylo např. v textu *Občanský průkaz* (2006).

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si vybranou knihu a konfrontujte ji s filmem. Zkuste odpovědět na dvě otázky: jsou Šabachovy texty vhodné k filmovému zpracování? Proč?

Asi nejznámější postavou ve smyslu míchání prvků „vysoké“ literatury s literaturou určenou pro větší čtenářský okruh je **Michal Viewegh (1962)**. Domnívám se ale, že v tomto smyslu jde o určité nedorozumění. Michal Viewegh totiž vstoupil do literatury třemi knihami, které opravdu slibovaly mnoho pro soudobou literaturu, jednak to byla prvotina *Názory na vraždu (1990)* román *Báječná léta pod psa (1992)* a *Nápady laskavého čtenáře (1993)*, elegantně a umně vybudované laskavé parodie na styl vyprávění klasiků literatury. Ve všech těchto knihách se Viewegh projevil jako suverénní vypravěč se schopností nejen sklenout příběh a vymodelovat plnotučné figury, ale navíc do každé z těchto knih vložil i právě onu zprávu o světě, ať už byla v rovině ironické obhajoby umění, v rovině rozkoše ze psaní a hry, či, jako u *Báječných let*, v pokusu pojmenovat děs a hrůzu 80. let poněkud změkčeným, intimním a rodinným průhledem. Teprve po těchto knihách dochází k jakési proměně, která je ale opět daná zcela vědomě zvolenou autorskou strategií a dokonce i perspektivou, směřující v konečném důsledku k důvěře v to, že jakmile člověk jaksi zajistí elementární životní potřeby, může se s plnou intenzitou věnovat skutečné romanopisecké práci. Právě poslední knihy jsou pokusem takový tep najít a vložit jej do knih.

Dalším typem může být **Halina Pawlovská (1955)**. Ovšem zde je právě citelný onen rozdíl mezi vědomým a nevědomým přechodem mezi jednotlivými podobami literatury. Právě Pawlovskou zde uvádím jako příklad, který pro mě ztělesňuje právě problém: pokud totiž autoři tohoto typu budou mít své představy o podobě a tvaru současného prozaického textu, je to jistě zcela v pořádku, dokud je nezačnou vydávat za univerzální, případně jim dodávat validitu právě již připomínaným počtem prodaných výtisků.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL Č. 5

Souhlasíte se závěrečnou tezí? Napište dva až tři odstavce, v nichž svůj názor vyložíte a argumentačně podpoříte.

3.2.7 NOVÁ JMÉNA, NOVÉ NADĚJE

Na rozdíl od české poezie se česká próza daleko intenzivněji pohybuje kolem konkrétních knih a autorských poetik a i polemiky jsou vedeny spíše nad konkrétními tituly, než nad směřováním, či dokonce programovými tendencemi, proto zde následuje výčet těch

textů, které nějakým zásadním způsobem, podle mého přesvědčení, vstupují do soudobé české prózy. Výčet si samozřejmě neklade nároky úplnosti, je opět omezen a výběrově členěn. Lze jej přijmout jako pobídku, nebo odmítnout vlastním čtení a vlastní čtenářskou perspektivou, kterou je ovšem znova potřeba náležitě vyargumentovat. Nebudeme se nyní pohybovat v nějaké přísné chronologické řadě, ale pozornost se zaměří na století jednadva-
cáté.

Na jedné straně jsou tu výrazné ženské autorské hlasy. Zde zdůrazňuji, že opět nemíním hovořit o ženské literatuře či ženském psaní, protože jde o zcela komplikovanou a neukotvenou, nepojmenovanou problematiku, v níž se neshodují ani odborníci, ani samy autorky.

Radka Denemarková (1968) svou literární činnost zcela nenahraditelným a u nás neopakovatelným způsobem podkládá literární erudicí. Je to typ spíše evropské, či střeoevropské spisovatelky, se schopností skrze silné příběhy promýšlet obecné věci člověka. Toto vše se ovšem neděje tak, že by do příběhů zakomponovávala esejistické postupy, jako spíše principy: její knihy vedou k promýšlení světa. V polovině nulté dekády 21. stol. vycházejí dva romány, *A já pořád kdo to tuče* (2005) a *Peníze od Hitlera* (2006), z nichž oba míří do světa ženských hrdinek v exponovaných životních okamžicích a činí tak s neuvěřitelnou, až chirurgickou přesností i přísností. Posledním zatím uvedeným románem je *Příspěvek k dějinám radosti* (2014), román pohrávající si s principy detektivního románu i románu psychologického nakonec míří k bytostným otázkám člověka, totiž nakolik je zlo a krutost nedílnou součástí světa člověka. Jako princip obrody, naděje a volnosti je zde použit, ba přímo prožit obraz vlaštovek směřujících svobodně za potřebami svého těla a své cesty: „Vlaštovky letí a po staletí si vyprávějí o lidských tělech tam dole. Rezervoár důvěry pod nimi se tenčí. ‚Já‘ jen za letu rozkvetne jako žlutý tulipán, v kalichu se stopují zrcadlovým bludištěm. Potřebují vlaštovky odvahu? Žijí podle sebe, jinak nemohou. A přitom jsou křehké.“ (Denemarková, R. *Příspěvek k dějinám radosti*. Brno: Host, 2014, s. 13)

DALŠÍ ZDROJE

Na stránce <http://nakladatelstvi.hostbrno.cz/nakladatelstvi/ceska-beletrie/prispevek-k-dejinam-radosti-926> si projděte recenze na daný román. V čem se shodují a v čem se rozcházejí? Jsou psány tak, že vás spíše pobízejí / odrazují ke / od čtení?

Dalším typem autorky, která kombinuje schopnost vhlédnout do nitra postavy s aktuálními či aktualizovanými tématy je **Petra Hůlová (1979)**. Velmi ceněná byla už její prvotina *Paměť mojí babičce* (2002), která se soustředila do mysli mladé dívky v exotickém prostředí. Schopnost proniknout do myšlení nejrůznějších lidských typů prokázala v novele *Umělohmotný třípokoj* (2006), která je celá vyprávěná ženou středního věku, která má erotické zaměstnání a přitom neustále touží po vlastním pořadu v televizi. Novela, která drasticky, ale v mnohém též velmi citlivě popisuje základní principy osobnostního rozkladu dneška, totiž ztráta schopnosti rozlišovat mezi realitou a virtuální existencí. Uchrane zde i

jazyk, který je na hranici totální expresivity tíhnoucí k vulgaritě až po frázi každodenního použití. Otázkou postavení Ukrajinců pracujících u nás se krom jiného věnuje román *Čechy, země zaslíbená* (2012), a nedávno vyšel její poslední román *Stručné dějiny Hnutí* (2018).

K dalším autorkám, jimž zde nebudu věnovat pozornost jinak, než výčtově patří **Kateřina Tučková (1980)**. Za román *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009) získala cenu Magnesia Litera – Knižní klub Cena čtenářů. V roce 2012 vydala jeden z bestsellerů posledních let, román *Žitkovské bohyně*, jenž je „fascinujícím příběhem o ženské duši, magii a zasuté části naší historie.“ (cit. dle: <http://www.katerina-tuckova.cz/>). Kniha rezonovala jak mezi čtenáři, tak i u části kritiky, získala Cenu Josefa Škvoreckého, Český bestseller, Magnesia Litera – Kosmas cena čtenářů a Cenu čtenářů České knihy.

Dále je to **Petra Soukupová (1982)**. Podle stránky <http://www.petra-soukupova.cz/index-2.html>: „Petra Soukupová patří k nejúspěšnějším současným českým spisovatelkám. Dosud vydala pět knih pro dospělé a dvě knihy pro děti; píše také povídky. Jako scenáristka se podílela na sitcomu *Comeback* (2008—2010) a seriálu *Kosmo* (2016). Je autorkou předlohy a scénáře filmu *Na krátko*, který bude mít premiéru na jaře 2018. Za své knihy získala četná ocenění a nominace, celkem je v České republice prodáno zhruba 80 000 výtisků knih Petry Soukupové a její knihy vyšly v překladech v sedmi zemích a do dalších jazyků se překládají. Petra Soukupová žije a pracuje v Praze.“ A zde je právě onen moment, který se vrací z předcházející kapitoly. Nakolik právě pronikání scénaristických postupů, nereflektované jako zplošťování, ale jako výhoda, či cesta k otevřenosti čtenářům, dokáže být funkční hodnotou v prostoru literárního díla.

PRO ZÁJEMCE

Pokuste se porovnat autorské postupy Kateřiny Tučkové, Petry Soukupové a Aleny Mornštajnové, o které jsme zde nemluvili. V čem se liší, v čem se shodují?

Zcela jinak k prozaickému textu přistupuje **Ivana Myšková (1981)**. Už její prvotina *Nícení* (2012) je především důmyslným literárním textem, který pracuje na pomezí lyriky a epiky. Děj, který se díky intenzitě jazykového projevu vlastně stává nepodstatných je tu skutečně znovu-prožíván jako velké tajemství, dobrodružství, radost i bolest. Druhá kniha, soubor povídek *Bílá zvířata jsou velmi často hluchá* (2017) zase ukazuje, skrze vážný a sevřený tvar povídky, na křehkost lidských osudů a existencí a nesamozřejmost mezilidských vztahů a vzájemného soužití.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Na těchto stránkách (https://www.youtube.cz/watch?v=tNTs0vbmCSY&list=PL13_YOUUHB3Gsq2ALvUeCRLve24dj66xj&t=0s&index=2) se podívejte na pokus audiovizuálně ztvárnit fragment z novely *Niceni*. Novelu ale před tím přečtěte. Pokuste se zodpovědět, formou kratší eseje (2-3ns), tyto otázky: jak rozumíte principu vizualizace? Co chtěla v textu Myškové zdůraznit? Souhlasíte s takovým pohledem na autorčinu knihu? Máte jiný? Jak byste při případném obrazovém ztvárnění postupovali vy?

Po roce 1989 a zejména v následujících desetiletích pochopitelně do literatury vstupují, etablojí se v ní i další autoři. Vyberu zde už jen některé výrazné postavy, které podle mého zásadně ovlivnily a ovlivňují podobu dnešního psaní.

Jednak je to **Miloš Urban (1967)**. Od počátku se v jeho díle představuje to, co se obvykle označuje jako postmoderna: totiž schopnost kombinovat nejrůznější žánry vysoké a nízké, či pokleslé či zábavné literatury, kombinovat nejen postupy vypravěčské, ale též stylové, a to vše proto, aby vznikl zcela jedinečný fikční svět, ve které jsou, většinou na pozadí historických nebo velmi dramatických situací řešeny základní konflikty dnešního světa. Od milostného zklamání přes náš vztah k zemi, místu, krajině, přírodě, až po touhu po majetku a rozpadu elementárních hodnot lidskosti. To vše navíc ještě sledováno a popisováno s velmi inteligentní a nejasnou hranicí mezi ironií, satirou, výsměchem a groteskním šklebem. Už v první dvě knihy *Poslední tečka za Rukopis (1998)* a *Sedmikostelí (1998)* naznačily autorský rozkmit: první, groteskní román, který je vypravěčem, literárním historikem, vydáván za literaturu podloženou skutečností. Jeho divoká „odhalení“ týkající se RKZ se dokonce nějaký čas probírala i ve skutečných odborných kruzích. To je Urbanův pól groteskní, komický, plný šklebu a humoru. Druhý román nás zase vrhá do magického mezisvěta středověké a dnešní Prahy, v níž se bojuje za právo na existenci duchovního prostoru kostelů a v okolí kostelů, kolem těchto vizí jsou pak spřádány komplikované, ale vzrušující situace na pomezí hororu a thrilleru, tady zase Urban ukazuje na způsob, jakým nepracujeme s duchem místa, s geniem loci a principy konkrétního místa či města. Tak bychom mohli pokračovat dál přes ekologické téma (*Hastrman 2001*), znova akcentované téma Prahy a architektury (*Santiniho jazyk 2005*, *Lord Mord 2008*) a tak dál. Posledním románem je román *Závěrka (2017)*, který se zaměřuje, ale tentokrát s jakýmsi klidem a porozuměním, ale zase ne bez kdykoliv číhající ironie, na fenomén dneška, fotografii, všude a při každé příležitosti. Sleduje ji ale z poněkud nečekaného úhlu ohledu.

Pro ukázkou toho, jak Urban buduje skutečně zevnitř, z nitra postavy, svět kolem sebe snad poslouží ukázkou z Hastrmana, který je zároveň postavou i bytostí z pohádek:

„V noci jsem nemohl spát. Vyšel jsem do lesa a ještě před kuropěním vklouzl pod hladinu Koňského rybníka, ulehl na dohled skály zvané Smrtka, nevysokého kamenného klínu vraženého do vody, s vypouklým převisem připomínajícím lebku skloněnou v zamyšlení. Tahle voda byla pod ledem hustá jako kaše. Rybník

nebyl hluboký, vodu navíc zahušťovaly trsy loňského orobince a všudypřítomné ostrůvky plovoucí rašeliny; později na jaře ještě přibudou lekníny a nové rákosí. Rozvířil jsem kal na dně, počkal si, až se usadí, a natáhl se do bílého písku. Usnul jsem za zpěvu ptáků, který ke mně tlumeně pronikal pod hladinu, a procítl, když se poprvé toho dne unavili, mohlo být k deváté ranní. Led nade mnou už úplně roztál, poslední zbytky zůstaly ve stínu pod skálou, budou se tam držet do příštího novoluní.

Hleděl jsem do azuru protkaného stužkami vysokých oblak, viděl jsem modrý oceán omývající břehy bílých pevnin, byla to stará mapa, nepřesná a nestálá, a co chvíli lákala k novým objevům. To já byl v tu chvíli nahoře a shlížel jsem na svět dole, byla to hra objevená v dětství. Jednou mi ji vezmou lidé, kteří si ji promění v skutečnost.

Zaslechl jsem dívčí zpěv a zvedl hlavu. Z lesa přicházel průvod mladých lidí. (...) Zpěv se změnil v litanii, ale slova vždy odfoukl vítr, než ke mně doletěla. Udělal jsem pár temp a schoval se za nejbližšími stvoly loňského rákosí. (...) Náhle se u zakrslé borovice, sklánějící se z okraje skály, zvedl podivný stožár, došek uvázaný na dlouhé tyči a opatřený slaměnou hlavou s temnými otvory pro oči a nos a trnovou větví místo huby. Panák byl navlečený do rubáše, blátem pomazané košile s velkou ošklivou záplatou ve tvaru šikmého kříže. Smrt, o Smrtné neděli, na skále Smrtka. Konečně mi to došlo, už jsem věděl, jaké divadlo bude následovat. A netušil jsem nic o své úloze v něm.

Smrt neseme ze vsi,
nové léto do vsi!
Vítáme tě, drahé léto,
obilíčko zelené!

Už jsem rozuměl. Slaměnou smrt držel mladík, narostlý jak z vody prut, se silnými kostmi a černými vlasy. Byl obutý v nablýskaných holínkách a oděný jen ve světlých vlněných nohavcích a prosté bílé košili bez límce — povážlivě nalehko v porovnání s těmi z jeho družiny, kteří ještě vzali za vděk krátkými kožíšky.

Kde nebyl stín a lezavá zima, tam slunce příjemně hřálo a nutilo odkládat nejteplejší části oděvu. Muž se smrti jeho paprsky nepotřeboval, jeho síla ke mně sálala přes zátoku jako výzva. Jakub, syn ponocného. Nebylo pochyb, že je to on.

Neseme smrt stařenu,
utopme ji, Mařenu!“

(cit. dle: <http://www.milos-urban.cz/ukazky/hastrman.html>)

Jiným typem autora, který spíše vychází z dokonale odpozorovaného světa kolem sebe a promyšleného prožívání osobních prožitků, je **Emil Hakl (1958)**. Už jeho prvotina ***Intimní schránka Sabriny Black (2002)*** vzbudila oprávněnou pozornost. Kniha je psaná jazykem, který je skutečným samorostlým typem v současné próze, podobně jako styl Topolův, Kolmačkův, Balabánův, Urbanův a ještě několika dalších. Jde o směs ironie, jakési intelektuální obavy z upřímně vysloveného a touhy po takovém slově. Podkladem je mu nejen dobře odposlouchaná, ale také literárně transformovaná obecná čeština, stejně jako schopnost průniku do jazyka spisovného. Román nás navíc zavádí doprostřed doby přelomu, kdy se pomalu vyprazdňují naděje, které právě tato generace vložila do roku 1989. Z nadějeplného světa se stává prostor pracovního průměru. Vypráví se nám příběh neuskutečnitelné lásky i nadějí. Román ***O rodičích a dětech*** se zase stal předlohou pro stejnojmenný film Vladimíra Michálka. Vypráví zdánlivě primitivní příběh: procházku dospělého syna e stárnoucím otcem. V té procházce se ovšem skrývá výprava za poznáním sebe

sama i světa kolem sebe. Po románu *Skutečná událost* (2013) pak následoval soubor povídek *Hovězí kostky* (2014). Poslední Urbanovou knihou je zatím román *Umina verze* (2016), který se zabývá prastarým i současným tématem: výrobou samostatného umělého člověka.

Jako ukázka zmiňovaného střídání poloh uvádím ukázkou z knihy *Hovězí kostky*:

„Pod vrstvami laku, pod parukou, v rozpustilé džíse vříská svaštělá bezzubá bytost. Cení porcelánové klafáky na svého nejnovějšího.

„Tobě nevádí, že chodím s tvojí dcerou?“ řičí brunátný gladiátor, z huby se mu valí kouř jako čertovi, típne doutník o stůl, vrazí do sebe fernet.

„Nevadí,“ skřípne ženská, „mě to totiž vzrušuje.“

„Seš ulítlá.“

„Ty seš ulítlej, protože šoustáš starou bábu.“

Stůl se může přetrhnout smíchy.

Když usedáš, všimneš si dvou stolků za Daktylovými zády.

U každého zbyla jediná židle, ostatní se rozutekly.

Na jedné sedí nápadně mladá žena s aristokraticky modelovanou tváří. Naprostá absence vulgarity. Noblesa získaná nikoli cvikem - tohle je ryzí, byť mírně nervní, což k těmhle povahám patří.“

(Hakl, E. „Planeta Žižkov“ In: *Hovězí kostky*. Praha: Argo 2014, s. 105.)

Za pozornost pak jistě stojí ještě prozaické dílo **Václava Kahudy, Martina Reinera, Jaroslava Rudiše, Jiřího Hájička, Jana Němce** a řady dalších prozaiků, ale k těm už je třeba hledat cesty jinými způsoby. Opět a naposledy zdůrazňuji: u těchto jmen nejde o nějakou hodnotu či míru, který ze zde uvedených je lepším či horším prozaikem, jde jen o prostor a čas, kterým mně omezuje tato opora a váš čas určený k jejímu prostudování.

DALŠÍ ZDROJE

Pozorně prostudujte kapitulu Lubomíra Machaly *Próza v knize V souřadnicích volnosti* (Praha: Academia, 2008, s. 277–312). Které další osobnosti byste zařadili ke generacím a trendům zde popsaným? Proč? Jak se liší členění naše od toho, které je právě v této kapitole?

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Vyberte si ve skupině vždy po jednom textu z uvedených autorů **Václava Kahudy, Martina Reinera, Jaroslava Rudiše, Jiřího Hájička, Jana Němce**. Každý napište anotaci na přečtenou knihu a vzájemně se tak „podněcujte“ k četbě.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Shrnu-li výše popsané, je česká poezie 90. let 20. stol. jednou z věcí, která představuje skutečnou národní hodnotu. Má mnoho tváří a podob, je generačně, sociálně i teritoriálně rozvrstvená, dotýká se jak závažných témat současnosti, tak, uznávám, že v daleko větší míře, reflektuje obecné otázky jak umění, tak zejména poezie.

Právě toto její tvrdošíjně položení do sebe ji odlišuje od poloh poezie, jak se ukazují v sousedních slovanských, ale i západních zemích. V tomto smyslu navazuje česká poezie 90. let intenzivně plodný dialog se svou osbní tradicí danou specifickým vývojem české poezie mezi válkami a v době poválečné, zejména pokud jde o vztah k avantgardám a hlavně v osobách dvou asi nejintenzivněji prožívaných básníků, Františka Halase a Vladimíra Holana, k nimž se po roce 1989 přidávají silné tóny nábožensky orientované poezie Bohuslava Reynka a Jana Zahradníčka.

Zároveň má česká poezie 90. let svou tradiční, zkušenostní polohu danou tvorbu Emila Juliše, Ivana Diviše, Violy Fiecherové a dalších. Ve své střední generaci má silnou pozici poezie nonsensová a surrealismem nějak motivovaná, třeba v díle Ivana Wernische a Petra Krále. U mladších autorů jsou to především otázky lidské existence a vztahu ideálií k reálu a každodennosti, jak je tomu ve verších Petra Hrušky. Generace 90. let zase po svém přetavuje a vlastně znovu buduje tradici poezie duchovní, duševní, tradiční i náboženské, jak se dá pozorovat v básník Bogdana Trojaka, či Martina J. Stöhra.

V oblasti české prózy je situace komplikovanější zejména pro to, že do diskuzí o její podobě pronikají další, mimoliterární vlivy, zejména ekonomického charakteru. Přesto i ona se může prokázat celou řadou výjimečných knih, které tvoří plastickou mapu světa posledních nejen třiceti let, ale pronikají až hluboko do poloviny 20. stol. V nejstarších dílech můžeme po roce 1989 sledovat návraty velkých poetik výrazných vypravěčů (Hrabal, Vaculík), dále pak odvrát od literárnosti směrem ke světu autenticity (např. deníky, zejm. pak Teorie spolehlivosti I. Diviše), dále jsme sledovali, jak se téma disentu a undergroundu proměnilo v literární téměř topos (Placák, Kolmačka, Pelc ad.). Zároveň jsme nahlédli i do komplikovaných vazeb mezi literaturou a čtivem, byť si jen v náznacích a v neposlední řadě jsme se prošli mezi autorkami současné prózy, které tvoří fenomén možná proti své vůli a byly by raději vnímány tak, jak je to přirozené - jako právoplatná součást jedné literatury. Já jejich psaní takto rozumím, kapitolu jsem takto vymezil prostě proto, že jde o jakousi obecnou obezličku, na kterou jsem chtěl tímto poukázat. V obsáhlejší podkapitole jsme pak sledovali vývoj autorů, kteří dnes promlouvají do tvárnosti dnešní prózy, jako jsou Miloš Urban, Emil Hakl, a další.

ODPOVĚDI

Kontrolní otázka č. 1:

ČLENĚNÍ	VÝHODY	NEVÝHODY
Literatura od 2. pol. 20. stol. k dnešku	široká možnost projekce vývojové linie	tematická vzdálenost, ne-intimní znalost konkrétního dění
Literatura od r. 1989 k dnešku.	dostatečná možnost projekce vývojové linie, dosažitelnost informací o sledovaném období, intimní znalost konkrétního dění	zejména pro nejmladší čtenáře vzdálená doba kolem r. 1989.
Literatura posledních deseti let.	aktuálnost, shodná encyklopedie čtenářská i autorská	nemožnost projektovat obraz historického vývoje

Kontrolní otázka č. 2

Před rokem 1989: funkce spojené s žurnalistikou, jako jsou informativní, ale též funkce hodnotící a agitující; národně uvědomovací, hagiografické.

Po roce 1989: především funkce estetická.

Kontrolní otázka č. 3

Především demokratismus daný účastí všech společenských sil na v té době vznikající vládě národního porozumění. Druhým podstatným akcentem je snaha zachovat vývojový pohyb v rozměru pokojné, klidné revoluce bez násilí. A v neposlední řadě je to důsledný federalismus zdůrazňující význam Slovenska a Slováků pro celkové rozhodování.

Kontrolní otázka č. 4

Tato věta se vztahuje k Havlovu názoru, se kterým V. Klaus nikdy nesouhlasil, že podstatnou úlohu v demokratické společnosti mají hrát i občanské aktivity a různé neziskové organizace a občanské spolky, kterým mají politici naslouchat a které by se měli stát hybnou silou politiky. Klaus v tomto smyslu apeloval na političnost politiky, tzn. že by se její moc měla udržovat v rámci standartních politických stran a jejich volitelných představitelů.

Kontrolní otázka č. 5

Jsou to místa věnování Zdeňku Bakalovi, České televizi, zkrátka těm médiím, které nejdou tvrdě za názory prezidenta republiky. Pochopitelně, že nemusí mít každý student stejná y politický názor, o to tu vůbec neběží, jde spíše o to, že prezident, který tvrdil, že

bude zemi sjednocovat, zař'čně hned v projevu po znovuzvolení osočovat, a to je elementární problém, který se Zemanem jako představitelem určité politické kultura mají umělci a literáti, pochopitelně ve své většině, jistě že ne všichni.

Kontrolní otázka č. 6

Jáchym Topol a Václav Kahuda hledají svá osobní témata i poetické principy i třeba na úkor toho, aby jejich texty byly oceňovány. Kateřina Tučková a Ondřej Němec zase naopak hledají cesty nejen ke čtenáři českému, ale i k těm za hranicemi, proto jsou jejich témata i šířeji koncipována.

Kontrolní otázka č. 7

Jazykově jsou rozprostřeny poměrně bohatě, ovšem dominantní je tu užití obecné češtiny k charakterizaci jak řeči mluvčího, tak atmosféry (např. vězení v písni Ženský ty jsou fajn). Pokud jde o vztah k anglickým originálům, je v podstatě dvojí: nejprve ryze zvukový: angel roll the stone away - já jsem nákej stounavej; say no to the devil - sejmou tvou bustu sejmou, atp. V druhém plánu pak též vypráví smutné písně o trpkých sudech zbídačeného a ubíjeného člověka v nesvobodném režimu.

Korespondenční úkol č. 1

Především je to obraz ztráty kontinuity: "z bezmoci dobrat se tu vymazaných kořenů"- To, co "zachraňuje" samotný akt tvořivosti, nejen psaní, ale i sdílení, zažívání světa jako zázraku: "zlámat si všechny větve pro samé páčení / plochého slunce z nedomrlé stránky. // Nekonečné léto vpadlých stromů. / Mám hlavu, svou skleněnou kouli / - v poledne, hlavně symetricky - / rozkráplou zvučným pádem lžice na ledovou dlažbu / kuchyně, dalekého mauzolea."

Korespondenční úkol č. 2

Rozhovor, recenze, kritika výjimečně, ukázky z tvorby, často téma čísla, další různorodé části.

Korespondenční úkol č. 3

Především je to schopnost i v prostoru deníku zůstat básníkem, který skrze obrazné, velmi často personifikační vidění dokáže postihnout nejen věci jevové, ale i ty duchovní a obecně morální (r. 1960). Dále pak za nekompromisní schopnost reflexivně a zaujatě komentovat postavení člověka a především tvůrce ve světě. Toto formulování je i slovně, výrazově expresivní, ale to mu dodává naléhavosti a účinnosti, zároveň vzbuzuje také pocit jaké nepominutelnosti, skutečnosti, že takto formulované imperativy nelze obejít (1962). Dále pak za schopnost neuzavírat se ve vlastním světě vizí a představ a vpustit do svého vnitřního prostoru i jiné autentické prožívání, v tomto případě to dětské (1963).

Korespondenční úkol č. 4

Po konzultaci s pedagogem. Jde o správnost argumentace, nikoli věcnou přesnost.

Korespondenční úkol č. 5

Po konzultaci s pedagogem. Jde o správnost argumentace, nikoli věcnou přesnost.

LITERATURA

Základní:

ZIEZLER, J. a kol. (Eds.)

2008 *V souřadnicích volnosti* (Praha: Academia)

ČERVENKA, M.; HOLÝ, J.; HRBATA, Z. A KOL.

2005 *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. stol.* Praha: Torst.

ECO, Umberto

2004 *Meze interpretace.* Praha: Karolinum.

FIALOVÁ, A. a kol. (Eds.)

2014 *V souřadnicích mnohosti* (Praha: Academia)

MACHALA, Lubomír

2001 *Literární bludiště: první bilance polistopadové prózy.* Praha: Brána.

Doporučená:

BALAŠTÍK, Miroslav

2010 *Postgenerace: zátiší a bojiště poezie 90. let 20. století* (Brno: Host)

KOŽMÍN, Zdeněk; TRÁVNÍČEK, Jiří

2008 *Na tvrdém loži z psího vína* (Brno: Jota)

KŘIVÁNEK, Vladimír

2007 *Kolik příležitostí má báseň: kapitoly z české poválečné poezie 1945-2000* (Brno: Host)

STEHLÍKOVÁ, Olga, ZEDNÍK, Ladislav

2017 „Současná česká poezie“ Dost. www.czechlit.cz/cz/feature/soucasna-ceska-poezie

www.slovníkceskeliteratury.cz

Literární časopisy:

Aluze, A2, Host, Literární noviny, Souvislosti, Tvar.

Pomůcky:

Antologie *Nejlepší české básně 2010-....*

Sborníky *Cenová bilance 2014, 2015....*

.

SHRnutí STUDIjNÍ OPORY

Tato studijní opora měla a chtěla být průvodcem po tajupném, dobrodružném a na první pohled možná i poněkud zmateném světě současné literatury, kterou rozumíme literární život od roku 1989 k současnosti. S různou mírou intenzity a přesnosti jsme se postupně věnovali proměně společenského klimatu i postavení literatury po roce 1989, jejím mimo-literárním souvislostem, nárokům a očekáváním, která jsou na ni nakládána. Poté jsme se zevrubně prošli po jménech kótujících mapu současné poezie. Přičemž zdůrazňuji, jako v opoře poněkolikaté, že soudy hodnotové, pokud se v textu nacházejí, nejsou doporučeními k tomu, co si o literatuře myslet, ale odkrytými kartami, ukázkou, jak věc vnímám já, jako váš učitel a průvodce. Což neznamená držitel pravdy a normy. Vše jsou to tedy především náměty k fundované diskuzi. Poté následovala kapitola věnující se současné próze, přičemž zde převládlo spíše hledisko tematicko-stylové v kombinaci s oním chronologickým. Konstatoval jsem, že situace obou základních literárních druhů u nás podle mého není stejná, což je dáno především daleko jiným zájmem, jenž je nakladatelsky věnován próze, a myslím tím nikoli počet vydaných titulů, ale spíše ambice tituly též (nejlépe) se ziskem prodávat. proto jsme se zde museli ponořit do otázek souvisejících se vztahem mezi literaturou a čtivem (opět: nevnímám tento pojem pejorativně, spíš charakterizačně), zamýšlel jsem se nad významem autenticity a jejího prožitku při přijímání prózy.

V posledku se tak především, jak doufám, ukázalo, že současná česká literatura je velmi živým a dynamickým organismem, který, zejména v oblasti poezie, nabízí velmi specifické a neopakovatelné hodnoty. V rámci prózy ale též česká próza vykazuje několik enormně silných textů. Zbývá tedy zodpovědět jednu poslední otázku, která bývá na českou literaturu nakládána jako závaží: jak to, že se tak málo překládá? Myslím, že důvody jsou v principu dva: jednak je čeština natolik komplikovaný a složitý jazyk, že překládat z něj znamená skutečně dokonalou výbavu v obou jazycích a u poezie navíc ještě elementární potřebu básnického talentu. To je sice velký problém, ovšem ne nepřekonatelný. Ten druhý je daleko zásadnější, oproti jiným srovnatelným zemím, jako jsou Slovensko, či Slovinsko, zde funguje velmi nedokonale (spíše vůbec) snaha prezentovat českou literaturu navenek, nabízet ji jako kvalitní hodnotu; díky tomu vlastně ani nelze očekávat nějaký zvýšený zájem o tuto zemi i o její kulturu. Doufejme jen, že se tato situace změní a že se i česká literatura dočká důstojného přijetí a přijímání v zahraničí, ale především doma.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Pozn. Tuto část dokumentu nedoporučujeme upravovat, aby byla zachována správná funkčnost vložených maker. Tento poslední oddíl může být zamknut v MS Word 2010 prostřednictvím menu Revize/Omezit úpravy.

Takto je rovněž omezena možnost měnit například styly v dokumentu. Pro jejich úpravu nebo přidávání či odebrání je opět nutné omezení úprav zrušit. Zámek není chráněn heslem.

Název: **Současná česká literatura**

Autor: **Mgr. Jakub Chrobák, Ph.D.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Určeno: studentům SU FPF Opava

Počet stran: 79

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.